

Współczesne polityczne i społeczne wyzwania i dylematy

pod redakcją

Waldemara Tomaszewskiego
Wojciecha Fabiszewskiego
Andrzeja Jurkuna

Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Olsztyn 2018

Współczesne polityczne i społeczne wyzwania i dylematy

Redakcja naukowa

Waldemar Tomaszewski, Wojciech Fabiszewski, Andrzej Jurkun

**Instytut Nauk Politycznych
Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie
Olsztyn 2018**

wersja elektroniczna

Recenzent:
dr hab. Marcin Chelminiak

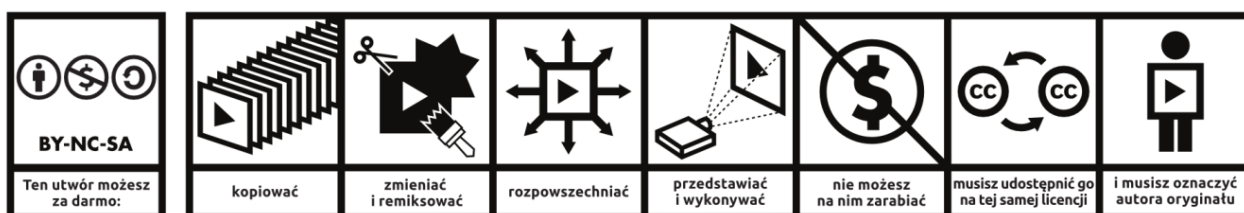
Projekt okładki:
Wojciech Fabiszewski

Odpowiedzialność za treść artykułów i dane tam zawarte ponoszą autorzy.

ISBN 978-83-950220-6-7

Współczesne polityczne i społeczne wyzwania i dylematy, red. W. Tomaszewski, W. Fabiszewski, A. Jurkun,
Instytut Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, Olsztyn 2018, ss. 177
Liczba znaków: 425 226
Liczba arkuszy wydawniczych: 10,63

Licencja: Creative Commons 3.0 Polska

Uznanie autorstwa-Użycie niekomercyjne-Na tych samych warunkach 3.0 Polska – Licencja ta pozwala na rozpowszechnianie, przedstawianie i wykonywanie utworu jedynie w celach niekomercyjnych oraz tak długo jak utwory zależne będą również obejmowane tą samą licencją. <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/3.0/pl/>

Spis treści

Wprowadzenie	7-8
--------------	-----

W kręgu polityki

Wojciech Fabiszewski	<i>Kompleksowa dyskusja przed I Krajowym Zjazdem Delegatów NSZZ „Solidarność” w czasie Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność” na temat programu „Solidarności”</i>	10-19
Andrzej Jurkun	<i>Polityka władz polskich wobec mniejszości litewskiej w latach 1945-1989</i>	20-27
Michał Gałaszewski	<i>Analiza polskiego systemu medialnego po 1989 roku w kontekście pojawiania się celebrytów w Polsce</i>	28-38
Marta Miedzińska	<i>Formy promocji funduszy unijnych w środkach masowego przekazu</i>	39-51
Michał Gałaszewski	<i>Droga do osiągnięcia statusu celebryty. Na przykładzie Kingi Rusin i Kuby Wojewódzkiego</i>	52-60
Paulina Skorupska	<i>Przestępczość zorganizowana w mediach</i>	61-69
Paula Polkowska	<i>Marketing wyborczy na przykładzie kampanii prezydenckiej Aleksandra Kwaśniewskiego w 1995 i 2000 roku</i>	70-81

Społeczne i prawne dylematy

Angelika Baranowska	<i>Leki inkretynowe jako nadzieja współczesnej diabetologii oraz ich przedstawianie w mediach</i>	83-92
Bernadetta Olender-Jermacz	<i>Promowanie kół naukowych w mediach społecznościowych</i>	93-101
Danuta Kamilewicz-Rucińska	<i>Polityka rodziny wobec wirtualnej przestrzeni dziecka</i>	102-112
Marta Miedzińska	<i>Szwajcarsko-Polski Program Współpracy – funkcjonowanie i efekty wdrażania</i>	113-125
Marcelina Szulborska	<i>Promieniotwórczość a społeczeństwo</i>	126-134
Natalia Plona	<i>Dyskryminacja płacowa – nierówne traktowanie przy wynagrodzeniu</i>	135-145
Wojciech Fabiszewski	<i>Urazy psychiczne żołnierzy wracających z misji wojskowych oraz ofiar katastrof. Stres i PTSD</i>	146-157
Zuzanna Szulborska	<i>Publiczny dostęp do dokumentów a bezpieczeństwo społeczeństwa. Analiza na przykładzie prawodawstwa Stanów Zjednoczonych</i>	158-166
Diana Marta Mościcka	<i>Wpływ skandali politycznych na postrzeganie polityków w Polsce</i>	167-176

Wprowadzenie

Nieustanny rozwój otaczającego nas świata powoduje dynamiczne zmiany polityczne i społeczne zarówno w Polsce jak i na arenie międzynarodowej. W związku z tym przed reprezentantami systemu politycznego stają nowe wyzwania i dylematy. Ciągłe procesy zmian niekiedy wymagają nowego podejścia do tradycyjnie pojmowanych funkcji państwa i działań podejmowanych na rzecz społeczeństwa.

W niniejszej publikacji zebrano rozważania prezentujące różne aspekty funkcjonowania państwa i społeczeństwa. W związku z tym poruszana w artykułach problematyka jest interdyscyplinarna, obejmuje bowiem zagadnienia z obszaru politologii i prawa, socjologii, mediów czy pedagogiki.

Prezentowana publikacja została podzielona na dwa rozdziały – W kręgu polityki oraz Społeczne i prawne dylematy

Publikację rozpoczyna artykuł opisujący przebieg kompleksowej dyskusji przed I Krajowym Zjazdem Delegatów NSZZ „Solidarność” w czasie Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność” na temat programu „Solidarności” w wyniku, której opracowano tezy programowe przyjęte później w czasie zjazdu.

Kolejny z artykułów traktuje o polityce polskiego rządu wobec litewskiej mniejszości narodowej w latach 1945-1989. Za studium przypadku autor wybrał Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne założone w 1957 roku oraz jego działalność.

W następnym artykule przeanalizowano polski system medialny po 1989 roku w kontekście zjawiska celebrytów jako osób, których postawa i działalność ewoluowała wraz ze zmianami w systemie medialnym.

Opis form promocji funduszy europejskich w mediach to temat kolejnego artykułu. Wnioski płynące z artykułu mówią między innymi, że wykorzystanie funduszy europejskich dzięki różnym źródłom przekazu informacji ich wykorzystanie utrzymuje się na wysokim poziomie.

Następny artykuł dotyczy zagadnienia fenomenu popularności dziennikarzy prowadzących programy typu talk-show oraz przedstawicieli tak zwanej telewizji śniadaniowej. Często droga do osiągnięcia statusu celebryty wiąże się z ujawnieniem swojej prywatności i kontrowersyjnych wydarzeń ze swojego życia.

Tematem równie chętnie podejmowanym przez media jest zjawisko przestępczości zorganizowanej, które opisane zostało w następnym artykule. Autor omawia w nim sposób

opisywania działalności przywódców grup przestępczych, którzy w wyniku zainteresowania stają się osobami powszechnie znanymi.

W państwach demokratycznych bardzo ważną rolę odgrywają cykliczne wybory organów przedstawicielskich. Poprzedzające je kampanie wyborcze to temat artykułu, w którym przeanalizowano sposób promowania Aleksandra Kwaśniewskiego na Prezydenta w czasie kampanii wyborczych w 1995 i 2000 roku.

Druga część publikacji rozpoczyna artykuł dotyczący ważnego problemu społecznego jakim jest cukrzyca. W artykule opisano leki inkretynowe jako nadzieja współczesnej diabetologii oraz ich przedstawianie w mediach.

Równie ważnym problemem jest budowanie aktywnego społeczeństwa obywatelskiego, które może odbywać się między innymi poprzez działalność naukową w obrębie kół naukowych. Problem promocji działalności organizacji studenckich został podjęty w kolejnym z artykułów.

Następnie opisano politykę rodziny wobec wirtualnej przestrzeni, która coraz częściej zdaje się konkurować z przestrzenią fizyczną i dążyć do jej hybrydyzacji.

Kolejne artykuły to podsumowanie funkcjonowania i efektów wdrażania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy, a także postawę społeczeństwa wobec zagrożeń wynikających z promieniotwórczości.

W dalszej części rozdziału autorzy podjęli tematy związane z dyskryminacją płacową kobiet w świetle przepisów prawa, problemem stresu pourazowego, który w znacznej mierze dotyczy żołnierzy powracających z misji oraz ofiar katastrof, a także z bezpieczeństwem publicznym na przykładzie analizy publicznego dostępu do dokumentów w Stanach Zjednoczonych. Ostatni artykuł opisuje pojęcie skandalu politycznego.

Wszystkie podejmowane przez autorów zagadnienia wpisują się w aktualny i ważny dyskurs polityczno-społeczny, który odnosi się do wyzwań i dylematów, które stoją zarówno przed władzami państw jak również przed społeczeństwem. Redaktorzy oraz autorzy artykułów wyrażają szczególne podziękowanie dr. hab. Marcinowi Chełminiakowi za życzliwe uwagi zawarte w recenzji, które przyczyniły się do podniesienia merytorycznej wartości niniejszej monografii oraz prof. dr hab. Arkadiuszowi Żukowskiemu, Dyrektorowi Instytutu Nauk Politycznych Uniwersytetu Warmińsko-Mazurskiego w Olsztynie, za wsparcie przy jej publikacji.

Olsztyn, wrzesień 2018 roku

Redaktorzy

W KREĞU POLITYKI

mgr Wojciech Fabiszewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

E-mail: wojtek.fabiszewski@onet.eu

**Kompleksowa dyskusja przed I Krajowym Zjazdem Delegatów NSZZ
„Solidarność” w czasie Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność”
na temat programu „Solidarności”**

Comprehensive discussion before the First National Congress of Delegates
of NSZZ "Solidarność" during the National Conference of NSZZ "Solidarity"
on the Solidarity program

Streszczenie: Niezależny Samorządny Związek Zawodowy „Solidarność” odegrał niebagatelną rolę w najnowszej historii Polski. Po zainstalowaniu w Rzeczypospolitej autorytarnego, socjalistycznego aparatu państwowego w mieszkańcach kraju narastała złość oraz chęć zmiany ustroju. Począwszy od poznańskiego czerwca 1956 roku poprzez studencki marzec 1968 roku, masakrę na wybrzeżu w 1970 roku, Ursus i Radom w 1976 roku, aż do sierpnia 1980 roku narastały niepokoje społeczne, które zostały skanalizowane przez rodzącą się „Solidarność”, będącą nie tylko związkiem zawodowym, ale również wielkim ruchem społecznym, który zrzeszał ca. 10 milionów ludzi.

Słowa kluczowe: Solidarność, program, I Krajowy Zjazd Delegatów, konferencja programowa

Summary: The Independent Self-Governing Trade Union "Solidarity" played a significant role in the recent history of Poland. After the installation of an authoritarian, socialist state apparatus in Rzeczpospolita, anger and a desire to change the system grew in the inhabitants of the country. Beginning in Poznań in June 1956, through student March 1968, the 1970s massacre on the coast, Ursus and Radom in 1976, social anxieties grew up until August 1980, which were channeled by the emerging "Solidarity", which is not only a trade union, but also a great social movement that brought together ca. 10 million people.

Key words: Solidarity, program, 1st National Congress of Delegates, program conference

Równie istotnym zagadnieniem jak powstanie „Solidarności” jest jej działalność, a zwłaszcza sposób w jaki dokonał się wybór jej władz czy programu. Wydarzenia te miały miejsce podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność”, który odbył się w Gdańsku w dniach 5 do 10 września 1981 roku oraz od 26 września do 7 października 1981 roku. Było to bezprecedensowe przedsięwzięcie w powojennej Polsce, a także całym bloku państw socjalistycznych ponieważ po raz pierwszy Polska Zjednoczona Partia Robotnicza, która do tej pory w pełni kontrolowała władzę, pozwoliła na zorganizowanie legalnych, demokratycznych wyborów władz niezależnej organizacji.

I Krajowy Zjazd Delegatów, który był najważniejszym zdarzeniem od czasu rejestracji „Solidarności” poprzedziła jednak obszerna dyskusja programowa.

Wraz z postanowieniem o zwołaniu I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ „Solidarność” stało się oczywiste, że rozpocznie się dyskusja na temat poglądów, postulatów oraz wizji rozwojowych dotyczących dalszego funkcjonowania Solidarności. O jak najlepsze zaprezentowanie swoich myśli walczyły związkowe frakcje dawnych działaczy Komitetu Obrony Robotników, członkowie skupieni wokół Klubów Inteligencji Katolickiej czy radykałowie domagający się nieustannej walki prowadzącej do szybkiej zmiany ustroju państwa. Niemal w każdym wydaniu *Tygodnika Solidarność* zawierano tezy programowe mające na celu określenie tożsamości ruchu związkowego. Dyskusje programowe kontynuowano również podczas Krajowej Konferencji Programowej „S”, zorganizowanej w Łodzi 4-5 VII 1981.

Raport z Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność” na temat: program „Solidarności”, który został opracowany na podstawie spotkania zorganizowanego przez zarząd regionalny „Ziemi Łódzkiej” na wydziałach ekonomiczno-socjologicznym oraz prawa i administracji Uniwersytetu Łódzkiego został opublikowany na łamach *Tygodnika Solidarność*. Celem konferencji było stworzenie forum dla wymiany poglądów i dyskusji na temat tez programowych oraz kierunków działania związku, a także jego miejsca w systemie społeczno-politycznym. Wygłaszane referaty, mające zapoczątkować debatę, odnosiły się do ważnych kwestii. Uczestnicy mogli wysłuchać wystąpień takich jak: „Solidarność” – związek zawodowy czy ruch społeczny; „Sposób realizacji reformy gospodarczej”; „Solidarność wobec bezrobocia i zmian zatrudniania czy Ruch odnowy a prawa obywatelskie i pracownicze”¹. Program spotkania przewidywał również możliwość prezentacji programów regionalnych. Jak się okazało praca nad nimi była w różnych stadiach rozwoju. Niektóre z regionów posiadały zatwierdzone programy natomiast inne były w fazie konsultacji. Pokazało to, że konieczna jest zacieśniona współpraca międzyregionalna przy tworzeniu programów lokalnych. Przedstawiony raport powstał na podstawie dyskusji wszystkich 30 uczestników reprezentujących zarządy regionalne jak również Międzyzakładowe Komitety Założycielskie. Wydarzenie to niewątpliwie wniosło wkład w przygotowanie tez programowych mimo, iż nie wyczerpało całej problematyki².

Zaprezentowany w *Tygodniku Solidarność* raport został podzielony na pięć głównych tematów, które następnie zostały podzielone na mniejsze sekcje omawiające przedstawione przez prelegentów zdania i opinie.

¹ A. Bogus, M. Czyżewski, Z. Góral, Z. Hajn, Z. Podlasiak, A. Rostocki, *Raport z Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność” na temat: program „Solidarności”*, „Tygodnik Solidarność” z dn. 28.08.1981, nr 22, s. 8-9.

² Tamże.

Pierwszy z poruszonych działów został zatytułowany „Miejsce Związku w systemie społeczno-politycznym kraju”, co może świadczyć o priorytetowym traktowaniu tego zagadnienia, z którym niewątpliwie należało się zmierzyć myśląc o dalszym rozwoju związku. Uczestnicy konferencji w ramach tego zagadnienia wyrazili swój stosunek do pięciu problemów szczegółowych³:

1. Geneza związku.

Związek powstał i istniał w niespotykanej dotąd wyjątkowej sytuacji historycznej. Specyfiką tego okresu był fakt globalnego kryzysu w państwie socjalistycznym, w którym pełnię władzy miała jedna partia, a które powiązane było ścisłymi sojuszami z innymi państwami bloku wschodniego oraz powszechny protest ludzi pracy i stworzenie związku zawodowego. W związku z tym „Solidarność” nie mogła być kontynuatorką jakichkolwiek nurtów czy organizacji z przeszłości. Genezę powstania związku należało traktować zupełnie odrębnie od jego źródeł ideowych, będących często inspiracją programową.

2. Wartości ideowe związku.

Uczestnicy konferencji w większości uznali, że zasadny będzie układ czterech „źródeł inspiracji” czyli najlepszych tradycji narodu, etycznych zasad chrześcijaństwa, politycznego wezwania do demokracji i socjalistycznej myśli społecznej. Wątpliwości dotyczyły jedynie ich jednoznaczności i wzajemnej zgodności. W kwestii wartości indywidualnych, których gwarantem miał być związek akcentowano szczególnie poszanowanie godności ludzkiej oraz przysługujących jednostce swobód.

3. Zadania związku.

Dyskusja w tej części panelu odbywała się niejako z dwóch punktów widzenia. Jeden z nich nazwany został przez twórców raportu „opisowym”, drugi natomiast „normatywnym”. Pierwszy prezentowany był w formie komunikatu z badań opinii publicznej w Regionie „Ziemia Łódzka” oraz w postaci informacji z sekretariatu Krajowej Komisji Porozumiewawczej. Z danych tych wynikało, że przeważającym zadaniem w skali ogólnopolskiej powinna być obrona interesów pracowników oraz działania na rzecz poprawy gospodarki, a także poprawa działania związku. W skali regionalnej za ważne problemy do rozwiązania uznano poprawę zaopatrzenia i walkę ze spekulacją.

„Normatywny” punkt widzenia znalazł swoje odzwierciedlenie w tytułach dalszych części raportu. Podstawowym problemem w tym względzie było określenie rodzaju programu. Zwolennicy programu ramowego argumentowali taki wybór zmienną sytuacją

³ Tamże.

wewnętrzną

i międzynarodową, a tym samym utrzymującym się brakiem stabilnych warunków do tworzenia konkretnego planu. Przeciwnicy uważali natomiast, że program powinien być konkretnym planem wraz z datami jego realizacji.

4. Sprawy związkowe – sprawy nie związkowe

Sformułowanie programu wymuszało odpowiedź na pytanie czy „Solidarność” miała zajmować się tylko sprawami typowo związkowymi czy również angażować się w całe życie społeczno-polityczne. W ramach dyskusji wygrał pogląd, że obrona pracowników może być realizowana tylko i wyłącznie w ramach niezależnego związku, czyli takiego, który wymaga wprowadzenia nowych warunków życia publicznego dlatego trudno wyznaczyć granicę dzielącą zadania. Możliwe było w miarę upływu czasu i poprawy warunków życia wycofywanie się z zadań reformujących cały system państwa.

5. Kontrola czy współdziałanie?

Do tej pory związek ograniczał się do kontrolowania władzy, egzekwowania podpisanych układów i porozumień oraz formułowania żądań bez udziału w ich realizacji. Z taką postawą zgadzało się spore grono uczestników jednak pojawiły się również głosy nawołujące do większego zaangażowania. Kontrola procesów, w których się nie uczestniczy nie pozwala na jakiegokolwiek działanie prócz protestu post factum dlatego związek powinien zaangażować się we wspólne wprowadzanie reformy gospodarczej czy pracę w samorządzie.

Drugi z bloków dyskusyjnych zatytułowany „Związek Solidarność wobec problemów ogólnospołecznych” dotyczył dwóch ważnych zagadnień czyli praworządności oraz pomijanej do tej pory kwestii edukacji narodowej⁴.

1. Praworządność, demokratyczne mechanizmy funkcjonowania państwa, prawa obywatelskie

Warunkiem wyjścia z kryzysu było według prelegentów wprowadzenie praworządnych i w pełni demokratycznych procedur w państwie. Pierwszą i podstawową propozycją było wzmocnienie pozycji organów przedstawicielskich czyli Sejmu, Rad Narodowych oraz samorządu pracowniczego. W tym celu należało zmienić ordynację wyborczą, tak by gwarantowała równość wszystkich kandydatów; przeprowadzić przyspieszone wybory według nowych zasad; urzeczywistnić zwierzchnictwo organów przedstawicielskich nad administracją i aparatem wykonawczym; powołać drugą izbę parlamentu – samorządową.

⁴ Tamże.

Głęboki kryzys i przemiany społeczne wymagały zmiany w obowiązującym systemie prawnym oraz reorganizacji wymiaru sprawiedliwości przede wszystkim uchwalając program prac ustawodawczych dotyczących wszystkich dziedzin życia z koniecznym warunkiem kontrprojektu obywatelskiego w stosunku do propozycji rządowych oraz zmiana systemu sądowego w taki sposób, aby był on zupełnie niezależny od władzy wykonawczej czy ustawodawczej.

Odnowa życia publicznego wymagała respektowania praw człowieka. Prawa konstytucyjne muszą być realizowane w sposób równy dla wszystkich bez wyjątku, a przywileje zlikwidowane. Ponadto powinna zostać ustanowiona kontrola sądowo-prokuratorska nad służbami bezpieczeństwa, a w miarę poprawy sytuacji regulacjami prawnymi należało objąć sprawy pozostające poza ich zakresem czyli prawo do prywatności, prawa ludzi starych czy prawo do jakości życia⁵.

2. Reforma systemu edukacji narodowej jako jeden z czynników demokratyzacji systemu socjalistycznego

Jednym z podstawowych warunków zmiany systemu oraz powodzenia reformy ustrojowej była przebudowa świadomości i moralności obywateli wiążąca się ze zmianami w systemie edukacji. Uczestnicy konferencji programowej proponowali przeznaczenie 6,6% dochodu narodowego na oświatę; wprowadzenie neutralności światopoglądowej do szkół; podniesienie prestiżu nauczyciela i wychowawcy; zwiększenie uniwersalności programu edukacyjnego; ustalenie celu edukacji zgodnego z uniwersalnym systemem wartości

i zaprzestanie wpajania światopoglądu socjalistycznego uczniom; przywrócenie idei wychowawczych ZHP w kształtowaniu świadomości historycznej i społecznej młodego pokolenia⁶.

Rozwiązanie spraw ogólnospołecznych nie mogło być rozłączne z przeprowadzaniem szerokiej reformy gospodarczej co zostało podkreślone w części trzeciej – „Związek Solidarność wobec problemów gospodarczych”.

1. Związek a reforma gospodarcza

Za panujący kryzys odpowiadał wadliwy system społeczno-polityczny, który trzeba było najszybciej zmienić. Możliwość podejmowania decyzji należało bezwzględnie przekazać w ręce samorządów pracowniczych, a jedynie konieczne sprawy rozstrzygać na szczeblu centralnym. Proces realizacji reformy musiał być stopniowy począwszy od prac nad zmianą

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

systemu prawnego, skończywszy na wprowadzeniu reformy w życie. Przygotowywanie reformy powinno objąć usunięcie nakazowo-rozdziałowego centralnego mechanizmu kierowania poprzez zniesienie systemu planowego; wprowadzenie nowego systemu ekonomicznego opartego na samofinansowaniu się przedsiębiorstw; zmiany w systemie cen zaopatrzeniowych i detaliczny oraz stopniowa liberalizacja handlu zagranicznego. Reforma wprowadzana będzie w bardzo trudnej sytuacji państwa dlatego powinna uzyskać akceptację społeczeństwa⁷.

Wiele sporów wywołała sprawa określenia pozycji związku względem reformy. Grono uczestników konferencji podzieliło się na przeciwników i zwolenników zaangażowania się w reformę gospodarczą. Głównymi argumentami zwolenników był między innymi fakt, że „Solidarność” jako ogromny ruch społeczny mogła kształtować światopogląd i inicjować demokratyzację, a także opinia, że jedynie partycypacja w procesie tworzenia reformy pozwoli dopilnować skuteczności prowadzonych działań.

Ponadto związek powinien popierać tworzenie się samorządów pracowniczych, które w przyszłości mogą go zastąpić, a także dążyć do ich usankcjonowania⁸.

2. Związek a aktualne zagadnienia gospodarcze

W przekonaniu większości uczestników konferencji wzrastało zróżnicowanie zarobkowe w społeczeństwie, a najubożsi nie byli odpowiednio chronieni przez państwo. W związku z tym postanowiono wnioskować, aby najważniejszym postulatem polityki społecznej związku powinna być obrona poziomu życia ludzi najsłabszych ekonomicznie. W dyskusji wskazano na brak kompleksowego programu ochrony najbiedniejszych grup ludności dlatego ważne było podjęcie badań na temat minimum socjalnego przedstawiających realny obraz tej grupy ludzi. Dodatkowo powinien powstać program „Stwarzania szans”, który polegałby na wzmocnieniu szkolnictwa zawodowego czy lokowania inwestycji na obszarach objętych biedą.

Wraz z wprowadzaną reformą gospodarczą pojawia się widmo wystąpienia bezrobocia jednak uznano, że początkowo związek musi bronić praw pracowników i robić wszystko, żeby racjonalizacja zatrudnienia nie oznaczała redukcji etatów, a jedynie przesunięcia. W wyniku wystąpienia chwilowego bezrobocia związek musiał wynegocjować z rządem ochronę

⁷ Tamże.

⁸ Tamże.

i szczególnie status bezrobotnego. W dłuższej perspektywie czasowej Solidarność powinna dążyć do uchwalenia pełnego programu ochrony socjalnej i wolnego rynku pracy⁹.

W przedostatniej części obszernego raportu omówiono „Ochronę praw pracowniczych oraz warunków pracy i życia członków Związku”, gdzie punktem wyjścia do dyskusji było stwierdzenie, że obrona praw pracowniczych i udział w ich kształtowaniu jest to zasadnicze zadanie związku zawodowego, które powinien egzekwować. „Solidarność” powinna odważnie włączyć się w tworzenie nowego kodeksu pracy tak, aby stanowił on odzwierciedlenie jej postulatów oraz umożliwiał realizację międzynarodowych konwencji. W nowym kodeksie powinno zostać zawarte nowe spojrzenie na pracownika nie jako na wykonawcę, a jako podmiot życia społeczno-gospodarczego co gwarantuje mu wpływ na kształtowanie otoczenia poprzez prawo do strajku, ochronę działaczy związkowych podczas i po upływie kadencji. Każdy obywatel powinien mieć prawo do pracy, a jedynym kryterium wpływającym na zatrudnienie muszą być tylko i wyłącznie kwalifikacje, a nie pochodzenie, płeć czy wiek.

W nowej ustawie powinno być sformułowane prawo do wyboru pracy oraz zakaz stosowania nadmiernie rozrośniętego aparatu represji zmuszających do wykonywania pracy. Szczególną opieką należało otoczyć kobiety, młodocianych oraz inwalidów, a bezwzględnie zabronić pracy osobom poniżej 15 roku życia¹⁰.

Uczestnicy konferencji zwrócili uwagę na małe zaangażowanie związku w sprawie podnoszenia warunków pracy, które do tej pory były uważane za element pracy przemysłowej, a ustalone normy nie były egzekwowane. Znowelizowana powinna zostać również

w porozumieniu z grupami branżowymi lista chorób zawodowych. W związku z tym podkreślano, że należy wzmocnić przemysłową opiekę zdrowotną i sanatoryjną, a także zadbać o środowisko naturalne, aby po pracy obywatele mogli czerpać z jego dziedzictwa¹¹.

Ostatnim blokiem poruszonym w raporcie były „Sprawy wewnątrzwiązkowe”. Mimo, że znalazły się na końcu raportu są równie ważne jak inne zagadnienia. Dyskusja w tym panelu toczyła się wokół następujących problemów¹²:

1. Struktura i funkcjonowanie Związku

⁹ G. Majchrzak, J. Owsinski, *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy, t. 1 – tura I*, Warszawa 2011, s. 37.

¹⁰ W. Arkuszewski, *Spór o program „Solidarności”*, „Tygodnik Solidarność” z dn. 4.09.1981, nr 23, s. 12.

¹¹ Tamże.

¹² Tamże.

Związek musiał funkcjonować sprawnie i demokratycznie jednak wymaga to szczegółowego określenia kompetencji. Krajowa Komisja Porozumiewawcza, która w ostatnich miesiącach bardzo wzmocniła swoją pozycję powinna informować uprzednio przed podjęciem decyzji władze regionalne, których ranga powinna zostać podniesiona, a te następnie prowadzić konsultacje i wyrażać zdanie jak najliczniejszych rzesz członków. Jednocześnie postulowano proporcjonalny podział mandatów w KPP w stosunku do liczby członków w regionie.

2. Demokracja czy populizm

Do tej pory wystarczyło spontaniczne i bezpośrednie porozumienie pomiędzy członkami, a działaczami jednak w tamtej chwili należało nadać oraz zagwarantować podstawy łączności i porozumienia. Wewnętrzne życie związku powinno być oparte na zasadach demokratycznych. Należy podnieść znaczenie walnych zebrań w regionach co uchroni struktury przed nadmiernym rozrostem biurokracji

W dyskusji pojawiły się też głosy nazwane przez autorów raportu „populizmami”, mówiące o tym, że wpływ członków na władze związku mogłyby gwarantować jedynie stałe i bezpośrednie konsultacje z załogami zakładów przed podjęciem decyzji. W rzeczywistości paraliżowałoby to i pracę związku, i przedsiębiorstw co w dobie kryzysu nie jest wskazane.

3. Rola ekspertów

Jedna z najbardziej gorących dyskusji pełna zróżnicowanych pomysłów dotyczyła statusu i obowiązków ekspertów związkowych. Według części środowiska ekspert powinien głosić poglądy zgodnie z własną wiedzą i sumieniem, które często mogą być niepopularne, natomiast inne stanowisko mówiło o tym, że obowiązkiem eksperta jest rozumienie doświadczeń i żądań ludzi pracy oraz zgodne z nimi formułowanie wniosków.

Dyskusja została nierozstrzygnięta z powodu odmiennych argumentów obu stron sporu – odwoływanie się do wiedzy bądź doświadczenia.

4. Kształtowanie świadomości członków Związku

Niedoceniany był fakt, że przyszłość związku zależała od świadomości jego członków. „Solidarność” powinna dążyć do utrzymywania więzi ze swoimi zwolennikami, a jednocześnie musiała kształtować ich światopogląd. Można to było uczynić poprzez jak największe ograniczenie cenzury w prasie związkowej oraz organizowanie zjazdów członków, na których byłyby przedstawiane założenia programowe. Tylko przychylnie nastawienie członków związku i społeczeństwa mogło przyczynić się do przeprowadzenia skutecznej reformy gospodarczej.

Raport przedstawiony na łamach *Tygodnika Solidarność* wnosił nowe światło na sprawy programowe związku, a także pozwalał zapoznać się z dylematami programowymi dużym rzeszom czytelników, a także samym delegatom.

I Krajowy Zjazd Delegatów stał się niewątpliwie jednym z najważniejszych wydarzeń w historii legalnej „Solidarności”, działającej w czasach Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej. Było to bezprecedensowe zdarzenie w skali całej Europy Środkowo-Wschodniej, która była wówczas sprzymierzona w sojuszu wojskowym, politycznym i gospodarczym razem ze Związkiem Radzieckim, tworząc blok państw socjalistycznych. Już samo powstanie „Solidarności” stało się oznaką słabości ówczesnej władzy.

Zjazd delegatów, który odbywał się w dniach 5-10 września 1981 roku oraz 26 września – 7 października 1981 roku został uznany przez działaczy za namiastkę demokratycznego świata.

Zwołany został on w celu naniesienia zmian w statucie związku, wyboru nowych władz oraz uchwalenia programu, którym w dalszej działalności miał kierować się związek. Cele te zostały osiągnięte, a uchwalony program należy uznać za perspektywiczny. Stało się tak dlatego, że delegaci doskonale wiedzieli, że nie reprezentują oni jedynie swoich zakładów pracy, a znaczną część społeczeństwa, które zrzeszone było pod sztandarami „Solidarności”. Prócz postulatów typowo pracowniczych pojawiły się również hasła wolnościowe, dyskutowano o prawach człowieka czy prawach politycznych. Najbardziej istotnym zagadnieniem stało się wprowadzenie samorządności we wszystkich możliwych dziedzinach życia. Wnioski, które mówiły o potrzebie ochrony życia nienarodzonych dzieci czy ochrony środowiska naturalnego jak na czasy, w których odbywał się zjazd były bardzo postępowe, a wiele z nich nadal jest aktualnych. Wartym podkreślenia jest fakt, że zjazd został poprzedzony szeroką dyskusją na temat tez programowych, która toczyła się zarówno poprzez publikacje w *Tygodniku Solidarność* jak również w czasie dużych konferencji programowych. Wszystko to spowodowało, że uchwalony przez zjazd program był dokumentem przemyślanym, który mógł wpłynąć na dalsze losy kraju.

Bibliografia:

Arkuszewski W., Spór o program „Solidarności”, *„Tygodnik Solidarność”* z dn. 4.09.1981, nr 23.
Bogus A., Czyżewski M., Góral Z., Hajn Z., Podlasiak Z., Rostocki A., *Raport z Krajowej Konferencji NSZZ „Solidarność” na temat: program „Solidarności”*, *„Tygodnik Solidarność”* z dn. 28.08.1981, nr 22.
Cywiński B., *O programie związku*, *„Tygodnik Solidarność”* z dn. 14.08.1981, nr 20.
Majchrzak G., Owsiniński J., *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy, t. 1 – tura I*, Warszawa 2011.

Majchrzak G., Owsinski J., *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy, t. 2 – tura II, cz. 1*, Warszawa 2013.

Majchrzak G., Owsinski J., *I Krajowy Zjazd Delegatów NSZZ „Solidarność”. Stenogramy, t. 2 – tura II, cz. 2*, Warszawa 2013.

mgr Andrzej Jurkun

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Email: andrzej.jurkun@gmail.com

Polityka władz polskich wobec mniejszości litewskiej w latach 1945-1989

Polish politics will be the most popular in the world in 1945-1989

Streszczenie: Celem niniejszej pracy jest analiza polskiej polityki narodowościowej wobec mniejszości narodowych w latach 1945-1989. Za studium przypadku wybrano mniejszość litewską. W pracy przedstawiono działalność jedynej litewskiej organizacji w analizowanym okresie w Polsce – Litewskiego Towarzystwa Społeczno-Kulturalnego założonego w 1957 roku.

Summary: The purpose of this work is to analyze Polish national policy towards national minorities in the years 1945-1989. A Lithuanian minority was chosen for the case study. The work presents the activities of the only Lithuanian organization in the analyzed period in Poland - the Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne founded in 1957.

Słowa kluczowe: mniejszości narodowe i etnicznej, polityka narodowościowa, organizacje.

Keywords: National and Ethnic Minorities, National Politics, Organizations.

Wstęp:

Mniejszości narodowe pojawiły się wraz z kształtowaniem się państw i tworzeniem ich granic. W tym procesie pewne części narodów pozostawały poza granicami ojczyzn albo ulegały rozdzieleniu pomiędzy kilka jednostek państwowych, tym samym nie uwzględniając przynależności etnicznej ludności zajmującej dany obszar. Ponadto do procesu powstawania mniejszości narodowych przyczyniły się także migracje ludności o charakterze ekonomicznym, politycznym, religijnym tak przymusowe, jak i dobrowolne¹.

Współcześnie zjawisko występowania państw jednonarodowych jest niemal niespotykane. W każdym państwie zamieszkują mniejszości narodowe. Jest to wynik powszechności procesów migracyjnych oraz faktu otwartości politycznej, gospodarczej i komunikacyjnej zdecydowanej większości współczesnych państw².

¹ T. Browarek, H. Chałupczak, *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin 2000, s. 9.

² M. Barwiński, *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i socjologicznym*, http://dSPACE.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3788/Barwi%C5%84ski_Folia%20Geographica_2004.pdf?sequence=1 (dostęp: 01.09.2018).

Polska przez wieki była państwem wielonarodowym. W okresie międzywojennym mniejszości narodowe stanowiły około 36% mieszkańców II Rzeczypospolitej Polskiej, tym samym czyniąc ją najbardziej zróżnicowanym narodowościowo państwem w całej Europie³. Zmieniło się to po zakończeniu II wojny światowej – kiedy w naszym kraju władzę zaczęli sprawować komuniści – Polska stała się państwem jednonarodowym.

Analiza materiału:

Po zakończeniu II wojny światowej i przejęciu władzy w Polsce przez komunistów retoryka narodowa stała się istotną częścią propagandy państwowej w kraju. Jednolita narodowościowo Polska miała stanowić przeciwieństwo dla wielonarodowej II Rzeczypospolitej Polskiej. W pierwszych powojennych latach nie powstały żadne projekty polityki wobec mniejszości narodowych, gdyż miały one zniknąć z terenów naszego kraju⁴.

Po 1945 roku w nowych granicach Polski pozostała niewielka liczba Litwinów w stosunku do okresu II Rzeczypospolitej. Zamieszkiwali oni w sposób zwarty przygraniczny obszar powiatu suwalskiego, głównie na terenach gminy Serwy, Krasnowo, Zaboryszki, Berżniki, Krasnopol i Wiżajny. Brak jest szczegółowych danych dotyczących liczebności mniejszości litewskiej w Polsce, nie prowadzono oficjalnych danych statystycznych, a ze względu na skutki II wojny światowej spis powszechny z 1931 roku nie może stanowić punktu wyjścia do ustaleń szacunkowych⁵.

W latach 1944-1946 ówczesna władza propagowała w stosunku do mniejszości narodowych politykę wysiedlania ich do państw narodowych. W tej sprawie między państwami związkowymi Związku Socjalistycznych Republik Radzieckich (ZSRR), a Polską podpisano serię układów, które dotyczyły wysiedlenia Białorusinów, Ukraińców i Litwinów z terenów naszego kraju. Repatriacje dotknęły również naszych rodaków mieszkających poza granicami państwa. Formalnie członkowie mniejszości mieli pozostawione prawo wyboru odnośnie przenoszenia, w praktyce szczególnie władze lokalne naciskały lub stosowały różne formy nacisku w celu zmuszenia członków mniejszości narodowych do wyjazdu. Szukano różnych uzasadnień antykomunistycznego nastawienia członków mniejszości narodowych,

³ *Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i Europie. Aspekty polityczne i społeczne*, red. A. Sakson, Toruń 2014, s. 6.

⁴ E. Mironowicz, *Mniejszości narodowe w polityce państwa polskiego w latach 1944-1976*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006, s. 272.

⁵ K. Tarka, *Litwini w Polsce po drugiej wojnie światowej (liczebność i rozmieszczenie)*, w: *Litwini*, red. L., M. Nijakowski, Warszawa 2013, s. 13.

które usprawiedliwiałyby podejmowane działania⁶. W 1945 roku wojewoda białostocki pisał: „Litwinów w rejonie suwalskim nie satysfakcjonują 3 szkoły z litewskim językiem nauczania, chcą szkół średnich”⁷. Takie słowa były oczywiście nieprawdą, ponieważ w tamtym okresie w szkołach nie było nawet lekcji języka litewskiego, nie mówiąc już o litewskim języku wykładowym. Litwini nie chcieli opuszczać miejsca swojego zamieszkania. Spotkało to się z naciskiem miejscowych władz, które skarżyły się na wrogie nastawienie lokalnych Litwinów do władz i braku szacunku wobec Polaków. Na podstawie układu podpisanego ze stroną polską 22 września 1940 roku z rządem Litewskiej Socjalistycznej Republiki Radzieckiej (LSRR) tereny naszego kraju musiało opuścić blisko 4000 Litwinów. Zostali oni przesiedleni na tereny wschodnie LSRR. W 1943 roku większa część z nich postanowiła samowolnie wrócić

do swoich dawnych gospodarstw, które wówczas były już zajęte przez Polaków⁸. Istnieją rozbieżności co do liczby powracających Litwinów na ziemię zamieszkiwane przez nich przed drugą wojną światową. Litewscy autorzy szacują, że było to blisko 80%, z kolei polskie źródła mówią o liczbie około 50% Litwinów. Rozbieżności wynikają z tego, iż do Polski przyjeżdżali nie tylko Litwini, którzy przed wojną mieszkali w Polsce, ale też osoby liczące, że przez terytorium naszego kraju szybciej dostaną się na zachód Europy⁹.

Szacuje się, że na stałe terytorium naszego kraju opuściło jedynie kilkadziesiąt przedstawicieli mniejszości litewskiej, reszta z przesiedlonych osób wróciła do swoich miejsc zamieszkania. Podobna sytuacja miała miejsce u naszych sąsiadów, Polacy na Litwie również nie byli zainteresowani przeprowadzką. Sprawę komplikowała kwestia nieosiedlonej jeszcze wtedy puszczy przy wschodniej granicy Polski. Duża część Polaków żywiła nadzieję, że teren Wileńszczyzny w przyszłości będzie przynależał do Polski, jak miało to miejsce w okresie międzywojennym. Władze w Polsce skupiły się na zachęceniu do powrotu do kraju jak największej liczby rodaków. Powód był prosty – straty demograficzne w Polsce po zakończeniu II wojny światowej¹⁰.

Kiedy próby repatriacji się nie powiodły i nie udało się przesiedlić mniejszości litewskiej, nastał czas represji ze strony władz. Wprowadzono w naszym kraju politykę mającą na celu asymilację mniejszości narodowych. Działania takie najbardziej odczuli Ukraińcy, Niemcy czy Litwini, którzy w 1949 roku byli przymusowo przesiedlani na teren

⁶ A. Czubiński, *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945-1989)*, Poznań 1998, s. 43.

⁷ V. Stravinskienė, *Lenkijos lietuvii bendruomenė 1944-2000 metais*, Puńsk-Vilnius 2004, s. 24.

⁸ Tamże, s. 25.

⁹ J. Tomaszewski, *Mniejszości*, w: *Nowa encyklopedia PWN*, t. 4, Warszawa 1996, s. 78.

¹⁰ G. Błaszczuk, *Litwa współczesna*, Warszawa-Poznań 1992, s. 136.

LSRR.

Dotyczyło

to 21 rodzin ze wsi Sejwy i Krasnowo. Mogli oni wrócić do swoich domów dopiero po 1956 roku, kiedy to w Polsce nastąpiła liberalizacja polityki narodowościowej¹¹.

Polityka władz państwowych polegająca na asymilacji wszelkich mniejszości narodowych negatywnie wpływa na kształtowanie ich społeczno-kulturowej aktywności. Do końca lat 60-tych działalność organizacji tychże społeczności była mocno ograniczona, wręcz można powiedzieć, że nie istniała w praktyce. Dopiero w 1952 roku powstała możliwość nauczania w języku narodowym w szkołach, gdzie uczyli się przedstawiciele mniejszości narodowych. Decydenci należący do Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (PZPR) oficjalnie reprezentowali stanowisko, że w Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL) panuje równość wszystkich narodowości. Duże znaczenie dla zmiany polityki narodowościowej

w naszym kraju miała liberalizacja sfery politycznej po XX Zjeździe Komitetu Centralnego Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (KC PZPR) w 1956 roku¹². Podczas obrad poruszono hasła przeciwko dyskryminacji mniejszości narodowych w kraju. Wzrosło również zainteresowanie działalnością oświatową i kulturalną mniejszości, ich językiem i nierozgraniczaniem w posługiwaniu się nim oraz aktywnym działaniem w życiu politycznym i społecznym przedstawicieli mniejszości narodowych.

W 1957 roku powołano przy PZPR Komisję ds. Mniejszości Narodowych. Oddziały jej funkcjonowały w 11 z 17 województw. Władze chciały, aby jak największa liczba osób z mniejszości wstępowała w szeregi partii, aby wzmocnić jej pozycję. W tym celu zezwolono na utworzenie stowarzyszeń, sądząc że stanął się one jedną z form kontroli nad mniejszościami¹³. Litwini swoją pierwszą organizację pod nazwą „Litewskie Towarzystwo Społeczno-Kulturalne” (LTSK), utworzyli 4 kwietnia 1957 roku, jako jedną z ostatnich w kraju. Od tej pory formalnie mniejszości narodowe dzięki nowo powołanym organizacjom miały możliwość reprezentowania swoich interesów na forum ogólnokrajowym. Niestety w praktyce formy organizacyjne, jak również zakres działalności organizacji, były ściśle określone przez władzę państwową. Zgodnie z założeniem PZPR każda mniejszość miała prawo do utworzenia tylko jednej organizacji¹⁴.

¹¹ V. Stravinskienė, dz. cyt., s. 49.

¹² Tamże, s. 51.

¹³ K. Tarka, *Litwini w Polsce 1944-1997*, Opole 1998, s. 109.

¹⁴ C. Żołędowski, *Szkolnictwo litewskie w Polsce. Acta baltico-slavica*, w: *Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce*, red. C. Żołędowski, Warszawa 1992, s. 8-15.

Ciekawa sytuacja wytworzyła się wśród Litwinów. Po wyborze pierwszych władz i rozpoczęciu działalności LTSK okazało się, że funkcjonowanie organizacji odbiegało od założeń władz państwowych. Powodem tego był wybór na członków zarządu Józefa Maksimowicza, Jana Staśkieluna i Józefa Vainę¹⁵. Byli oni istotnie zaangażowani w życie społeczne Litwinów w czasie wojny oraz cieszyli się autorytetem wśród lokalnej ludności. Starali się utrzymać kontakty z rodakami z zachodu. Dążyli do niezależności mniejszości litewskiej, co nie spotkało się z zadowoleniem lokalnych władz, z tego właśnie powodu za swą postawę byli szykanowani, gdzie oskarżano ich o działalność wywiadowczą. Z biegiem czasu zostali usunięci ze swoich kierowniczych stanowisk. J. Maksimowicz został odwołany ze stanowiska przewodniczącego, a jego miejsce objął Józef Sawicki, który był delegatem partyjnym. W tym okresie zwolniono również nauczycieli języka litewskiego w szkołach, mowa tu o J. Staśkielunasie czy P. Jachimowiczu, którzy zasiadali w zarządzie LTSK. Warto też wspomnieć, że w Komisji ds. Spraw Mniejszości Narodowych działali też członkowie LTSK, należy do nich zaliczyć: Antoniego Moluszysa, Józefa Niewulisa czy Eugeniusza Pietruszkiewicza.

W 1960 roku polityka władz państwowych została zaostrzona w stosunku do mniejszości narodowych. Stowarzyszenia musiały zdawać odpowiednim organom sprawozdania z podejmowanych działań. W Gdańsku oddział Komisji ds. Mniejszości Narodowych z tego regionu, nie zezwolił na utworzenie oddziału LTSK w mieście z powodu małej ilości przedstawicieli mniejszości litewskiej. Pod koniec 1966 roku suwalski okręg musiał wysłać protokoły posiedzeń do okręgowego wydziału Ministerstwa Spraw Zagranicznych. Działalność organizacji była kontrolowana i inwigilowana przez władze Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej (PRL). Jednak z czasem Komisja ds. Mniejszości Narodowych poświęcała mniej uwagi grupom mniejszościowym co doprowadziło do zawieszenia jej działalności¹⁶.

Okres od połowy lat 60. do początku lat 80. jest oceniany przez badaczy niejednoznacznie. Z jednej strony następowała liberalizacja życia całej społeczności, w tym również i w stosunku do mniejszości narodowych. Ich przedstawiciele mogli zakładać stowarzyszenia, rozwijać ruch kulturalno-amatorski. Jednak cała ta działalność była kontrolowana przez ówczesną władzę. W latach 80. rządzący nie interesowali się sytuacją i problemami mniejszości narodowych. W 1976 roku na plenum KC PZPR przyjęto ustalenia o polityczno-moralnej równości całego społeczeństwa. To spowodowało, że potrzeby

¹⁵ Tamże, s. 16-18.

¹⁶ K. Tarka, *Litwini...*, dz. cyt., s. 101.

mniejszości narodowych, szersza społeczność słabo rozumiała. Z zasady pozostawiono im tylko ograniczoną możliwość działania w zakresie kultury i rozwoju swojego folkloru. W kwestii oświaty do problemu podchodzono lekceważąco, wielu rodziców co roku przedstawiało pisma zawierające pragnienie nauczania ich dzieci w języku ojczystym¹⁷. Problem ten dotyczył całej Polski, a raczej tego w jaki sposób państwo zlekceważyło członków różnych mniejszości narodowych zamieszkujących tereny ówczesnej PRL¹⁸.

Na początku lat 80. XX wieku sytuacja polityczna w kraju się zmieniła. Niezależny Samorządy Związek Zawodowy „Solidarność” (NSZZ Solidarność) próbował zjednać sobie członków mniejszości narodowych. Podczas I Krajowego Zjazdu Delegatów NSZZ Solidarność w 1981 roku ustalono, że mniejszości będą mogły w nieskrępowany sposób rozwijać swoją kulturę, ale wpisane oświadczenie: „ruch solidarność jest przeciwko jakimkolwiek podziałom na narodowości” zaprzeczało powyższemu. Dlatego też, przedstawiciele mniejszości litewskiej w Polsce nie popierali ruchu, uważali go za polski i nacjonalistyczny. Pojawiały się również głosy, że lokalni działacze NSZZ Solidarności występowali z pomysłami przesiedleń mniejszości litewskiej na Litwę. W związku z czym działacze LTSK brali aktywny udział w działalności Patriotycznego Ruchu Odrodzenia Narodowego w wyborach do Rad Narodowych i Sejmu¹⁹. Po zakończeniu stanu wojennego 22 lipca 1983 roku władze na szczeblu centralnym i lokalnym zaczęły dostrzegać wartość mniejszości narodowych i ich wkładu we wspólną kulturę. Tym samym rządzący zobowiązali się do udzielania wsparcia dla przedstawicieli tychże społeczności. W tym celu generał Wojciech Jaruzelski zapowiedział utworzenie komisji ds. potrzeb mniejszości narodowych, w której mieli zasiadać również Litwini. Komisja w swojej strukturze i działalności miała być podobna do tej utworzonej w 1957 roku. Nie ma jednak żadnych informacji dotyczących jej działalności. Był to jedynie projekt, który nie został nigdy zrealizowany w okresie PRL-u²⁰.

Zapoczątkowany na przełomie lat 80. i 90. XX wieku proces przemian politycznych miał również duże znaczenie dla mniejszości narodowych w Polsce²¹. W dniu 4 czerwca 1989 roku odbyły się wybory kontraktowe, które formalnie rozpoczęły proces transformacji ustrojowej w naszym państwie. Polska stała się demokratycznym państwem prawa, gdzie władza zwierzchnia należy do narodu i jest sprawowana w pośredni sposób przez Sejm

¹⁷ M. Iwański, dz. cyt., s. 89.

¹⁸ V. Stravinskienė, dz. cyt., s. 58.

¹⁹ K. Tarka, *Litwini. Organizacje mniejszości litewskiej w Polsce*, w: *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Warszawa 2013, s. 136.

²⁰ *Mniejszości narodowe w Polsce; praktyka po 1989 rok*, pod red. B. Berdychowskiej, Warszawa 1998, s. 16.

²¹ Tamże.

i Senat²². W tej nowej rzeczywistości inaczej zaczęto pojmować mniejszości narodowe. Nie były one traktowane jako intruzy, ale obywatele naszego kraju. To właśnie przed rządzącymi stało wyzwanie stworzenia warunków funkcjonowania i ochrony praw mniejszości narodowych. Mając w perspektywie niepodległe dwa kraje – Rzeczypospolitą Polską i Republikę Litewską starano się nawiązać wzajemne stosunki między oba państwami. W relacjach między większością a mniejszością nie zniknęły wszystkie dotychczasowe problemy. Po obu stronach nie zapomniano też o sporach z przed laty jak np. tzw. Bunt Żeligowskiego z października 1920 roku, który zakończył się przyłączeniem Wileńszczyzny do II Rzeczypospolitej Polskiej (II RP).²³

Ostatecznie granicę między oba państwami zatwierdzono w marcu 1990 roku²⁴. W dniu 26 kwietnia 1994 podpisano w Wilnie Traktat między Rzeczpospolitą Polską, a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, którego sygnatariusze zobowiązali się do „poszanowania międzynarodowych zasad i standardów ochrony praw mniejszości narodowych”²⁵. Na mocy Uchwały Rady Ministrów nr 142 z dnia 7 września 1990 roku powołano Komisję ds. Mniejszości Narodowych, której członkiem był również przedstawiciel mniejszości litewskiej – R. Vaina. Głównymi zadaniami komisji było ustalanie prawnych podstaw funkcjonowania mniejszości narodowych, jak również uregulowaniu ich praw, czego efektem było uchwalenie „Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 roku o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym”²⁶. Symboliczne znaczenie miała również decyzja z końca 1989 roku, kiedy przesunięto finansowanie organizacji mniejszości narodowych oraz ich działalności z kompetencji Ministerstwa Spraw Wewnętrznych do Ministerstwa Kultury i Sztuki pokazując, że państwo nie jest już kontrolerem, a mecenasem działalności mniejszości narodowych w Polsce²⁷.

Zakończenie

Transformacja ustrojowa w Polsce spowodowała szereg zmian w życiu społecznym i politycznym naszych obywateli w tym i mniejszości narodowych. W demokratycznym

²² W. Żebrowski, *Ewolucja systemu politycznego Polski w latach 1918-2007*, Olsztyn 2008, s. 357.

²³ *Bunt Żeligowskiego – Polacy wkraczają do Wilna*, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/699061,Bunt-Zeligowskiego-Polacy-wkraczaja-do-Wilna> (dostęp: 06.09.2018).

²⁴ V. Stravinskienė, dz. cyt., s. 68.

²⁵ *Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisany w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r.* (Dz. U. z dnia 20 lutego 1995 r.), art. 13.

²⁶ *Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141).

²⁷ S. Łodziński, *Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w polskiej przestrzeni publicznej*, red. M. Barwiński, Łódź 2016, s. 67.

państwie prawa w Polsce przedstawiciele mniejszości narodowych i etnicznych mają możliwość kultywowania własnej tradycji, kultury i języka. Przeprowadzone reformy po 1989 roku spowodowały całkowite odejście od obrazu jednolitego etnicznego społeczeństwa, który był propagowany po zakończeniu II wojny światowej w naszym kraju. Członkowie powołanych do życia organizacji mniejszości narodowych mają możliwość reprezentowania interesów swoich grup społecznych na forum ogólnokrajowym i międzynarodowym oraz wyrażania i zaznaczania swojej przynależności etnicznej w przestrzeni publicznej²⁸.

Bibliografia:

- Barwiński, *Pojęcie narodu oraz mniejszości narodowej i etnicznej w kontekście geograficznym, politycznym i socjologicznym*, http://dspace.uni.lodz.pl:8080/xmlui/bitstream/handle/11089/3788Barwi%C5%84ski_Folia%20Geographica_2004.pdf?sequence=1.
- Błaszczak G., *Litwa współczesna*, Warszawa-Poznań 1992..
- Browarek T., Chałupczak H., *Mniejszości narodowe w Polsce 1918-1995*, Lublin 2000.
- Bunt Żeligowskiego – Polacy wkraczają do Wilna, <https://www.polskieradio.pl/39/156/Artykul/699061,Bunt-Zeligowskiego-Polacy-wkraczaja-do-Wilna>.
- Czubiński A., *Polska i Polacy po II wojnie światowej (1945-1989)*, Poznań 1998.
- Łodziński S., *Polityka wobec mniejszości narodowych i etnicznych w Polsce*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w polskiej przestrzeni publicznej*, red. M. Barwiński, Łódź 2016.
- Mironowicz E., *Mniejszości narodowe w polityce państwa polskiego w latach 1944-1976*, w: *Mniejszości narodowe i etniczne w procesach transformacji oraz integracji*, red. E. Michalik, H. Chałupczak, Lublin 2006.
- Mniejszości narodowe i etniczne w Polsce i Europie. Aspekty polityczne i społeczne*, red. A. Sakson, Toruń 2014.
- Mniejszości narodowe w Polsce; praktyka po 1989 rok*, pod red. B. Berdychowskiej, Warszawa 1998.
- Stravinskienė V., *Lenkijos lietuvų bendruomenė 1944-2000 metais*, Puńsk-Vilnius 2004.
- Tarka K., *Litwini. Organizacje mniejszości litewskiej w Polsce*, w: *Stowarzyszenia mniejszości narodowych, etnicznych i postulowanych w Polsce po II wojnie światowej*, red. S. Dudra, B. Nitschke, Warszawa 2013.
- Tarka K., *Litwini w Polsce 1944-1997*, Opole 1998.
- Tarka K., *Litwini w Polsce po drugiej wojnie światowej (liczebność i rozmieszczenie)*, w: *Litwini*, red. L., M. Nijakowski, Warszawa 2013.
- Traktat między Rzeczpospolitą Polską a Republiką Litewską o przyjaznych stosunkach i dobrosąsiedzkiej współpracy, podpisany w Wilnie dnia 26 kwietnia 1994 r.* (Dz. U. z dnia 20 lutego 1995 r.).
- Tomaszewski J., *Mniejszości*, w: *Nowa encyklopedia PWN*, t. 4, Warszawa 1996..
- Ustawa z dnia 6 stycznia 2005 r. o mniejszościach narodowych i etnicznych oraz o języku regionalnym* (Dz.U. 2005 nr 17 poz. 141).
- Żebrowski W., *Ewolucja systemu politycznego Polski w latach 1918-2007*, Olsztyn 2008.
- Żołędowski C., *Szkolnictwo litewskie w Polsce. Acta baltico-slavica*, w: *Rozmieszczenie i liczebność mniejszości litewskiej w Polsce*, red. C. Żołędowski, Warszawa 1992.

²⁸ M. Barwiński, *Mniejszości narodowe i etniczne w polskiej przestrzeni publicznej*, „Studia z Geografii Politycznej i Historycznej”, nr 5/2016, s. 111.

mgr Michał Gałaszewski
Uniwersytet w Białymstoku
m.galaszewski@wp.pl

Analiza polskiego systemu medialnego po 1989 roku w kontekście pojawiania się celebrytów w Polsce

**Analysis of the Polish media system after 1989 in the context of the
appearance of celebrities in Poland**

Streszczenie: W artykule autor przedstawił ewolucję polskiego systemu medialnego po upadku komunizmu, ze szczególnym naciskiem na wizerunek współczesnych dziennikarzy. Przytoczone zostały zmiany, jakie wystąpiły na rynku medialnym w propozycjach programowych. Przedstawiona została historia zaistnienia prywatnych stacji telewizyjnych na polskim rynku medialnym, co wymusiło zmiany programowe w stacjach publicznych.

Słowa kluczowe: moderatorzy, telewizja.

Summary: In the article the author presented the evolution of the Polish media system after the fall of communism, with particular emphasis on the image of contemporary journalists. The changes that occurred on the media market in program proposals were quoted. The history of the existence of private television stations on the Polish media market was presented, which forced program changes in public stations.

Keywords: moderators, television.

Wstęp

Przemiany polityczne, ustrojowe, gospodarcze i społeczne po roku 1989 miały znaczący wpływ na system medialny. Wcześniej, przed transformacją, media były jednokierunkowe i zinstrumentalizowane. Stosowano wtedy powszechnie techniki manipulacyjne, mające na celu kształtowanie dobrego wizerunku władzy. Ludzie pracujący w mediach przekazywali zuniformizowane treści, a ich źródła informacji były ograniczone.

Sytuacja uległa zmianie w 1989 roku. Szereg zmian istotnie wpłynął na obecne media. Zaczęto opierać się na prawie do swobodnego wyrażania swoich myśli oraz myśli innych (wolność słowa). System stał się służebny w stosunku do odbiorców. Zmieniona została organizacja mass mediów. Istotną datą dotyczącą ogólnej wolności mediów jest 6 lutego 1989 roku. To właśnie wtedy podczas obrad Okrągłego Stołu omawiane zostały kwestie kontroli nad środkami masowego przekazu. „Solidarność” starała się o możliwość

wyrażania swoich poglądów. Domagano się, aby środki masowego przekazu służyły społeczeństwu

i przez nie powinny być oceniane. Jako rolę mediów wysunięto przedstawianie oraz obiektywną ocenę ekip rządzących w taki sposób, żeby każda osoba wiedziała, co się wydarzyło w kraju. Poruszano w ten dzień również kwestię cenzury, która została zniesiona całkowicie 11 kwietnia 1990 roku, uchylając ustawę o cenzurze. Decyzje podjęte podczas obrad Okrągłego Stołu miały kluczowe znaczenie przy kształtowaniu się nowego systemu medialnego w Polsce. Przemiany zgodne z podstawowymi zasadami demokratycznego państwa wskazały kierunek rozwoju mediów. Te działania były początkiem zmian wykonywania dziennikarskiego fachu w kraju.

Propozycje polskich stacji telewizyjnych po 1989 roku

Telewizja publiczna, chcąc konkurować z nowymi, komercyjnymi propozycjami musiała urozmaicić swoją ofertę programową. „Misja społeczna” zaczęła mieć mniejsze znaczenie, ponieważ stacje komercyjne „odjeżdżały” telewizji publicznej pod względem oglądalności. TVP stopniowo zaczęła dodawać do swojej oferty *talk-showy*, teleturnieje oraz programy rozrywkowe. Telewizja publiczna znacznie zmieniła swój profil, choć w dalszym ciągu daleko jej było do komercyjnych stacji. W dalszym ciągu była to telewizja wyznaczająca się „wysoką kulturą”, która była skierowana do inteligentnych, ułożonych, kulturalnych, wykształconych odbiorców.

Sukces odniósł program „Polskie ZOO”, emitowany w „Jedynce”. Satyryczno-rozrywkowa charakterystyka audycji znalazła uznanie w oczach widzów i na stałe wpisała się w harmonogram. Prowadzący – Jerzy Kryszak i Andrzej Zaorski – komentowali wydarzenia polityczne pod postaciami kukielek zwierząt, które wyznaczały się cechami znanych polityków. Kryszak i Zaorski idealnie odgrywali swoje rolę, żartobliwie (często złośliwie) komentując i parodiując osoby z polskiej sceny politycznej. Program Marcina Wolskiego był nadawany od 1991 roku na antenie TVP1 przez dwa lata. „Prześmiewcze” usposobienie do polityków było widoczne w tym okresie. Program był nowością. Wszystko to owocowało tym, że taki typ programu przypadnie do gustu masowemu odbiorcy¹.

Dało się zauważyć sympatię społeczeństwa do teleturnieju prowadzonego przez Wojciecha Pijanowskiego: „Koło Fortuny”. To pierwsza propozycja telewizyjna na zagranicznej licencji. „Dwójka” emitowała go, opierając się na formacie amerykańskiego

¹ Ł. Szurmiński, *Media a rok 1989. Obraz przemian i nowe zjawiska na rynku*, Warszawa 2010, s. 32.

„Wheel of Fortune”. Ważną postacią, oprócz prowadzącego była hostessa odsłaniająca litery na dużej tablicy — Magda Masny. Dowodem sympatii odbiorców jest olbrzymia oglądalność tego programu, nadawanego w latach 1992-1998. Największą odnotowano w okresie 1992-1995, kiedy szacunkowo, odcinek „Koła Fortuny” oglądało 10 milionów ludzi. Pijanowski z wyczuciem i luzem spodobał się masowemu odbiorcy. Tekst skierowany do hostessy podczas jednego z odcinków „Magda, pocałuj pana” przeszedł do historii i został nagrodzony „Złotymi Ustami”. Oglądalność teleturnieju spadła po roku 1995, kiedy to prowadzenie programu zakończył Pijanowski. Mówiło się o jego kłopotach z alkoholem. Potem program prowadzili jeszcze Andrzej Kopiczyński, Paweł Wawrzecki, Stanisław Mikulski do 1998 roku, a po reaktywacji w 2007 – Krzysztof Tyniec².

Inną propozycją telewizji publicznej był „Czar Par”, prowadzony przez Krzysztofa Ibisza, wraz z pomagającą mu Hanną Dunowską. Ten program telewizyjny polegał na rywalizowaniu ze sobą par, które mogły wygrać atrakcyjne nagrody. „Czar Par” był odskocznią do kariery medialnej Krzysztofa Ibisza, który dziś jest postrzegany jako „gwiazda telewizji”. Zaskoczył prezencją, elegancją używaniem wyrafinowanego języka i poczuciem humoru. Potrafił też idealnie znaleźć się w sytuacji i improwizować. Buło to szalenie ważne do prowadzenia tego programu rozrywkowego, ponieważ ten nie miał jasno określonego, szczegółowego scenariusza. „Czar Par” był innowacją, oraz w pełni satysfakcjonował odbiorców, głodnych rozrywki, której brakowało w czasach komunizmu. Telewizyjna „Jedynka” dała swoim widzom nową jakość, emitując „Czar Par”. Kolorowa formuła studia, duża dawka pozytywnych emocji i humor spowodował, że oglądalność była bardzo wysoka, a prowadzący wyznaczył nowe trendy jako gospodarz tego typu programów. Dzisiaj Ibisz jest celebrytą, ciągle budzący emocje. Jest angażowany w dalszym ciągu do prowadzenia teleturniejów w telewizji komercyjnej, czy programów „łowiących” talenty. Popularność jaką zyskał, wykorzystuje w reklamach np. szamponu do włosów.

Telewizja publiczna w okresie po roku 1989, zaproponowała też programy typu Talk-show. Popularność zyskał przede wszystkim „Tok-Szok”, emitowany w „Dwójce”. Emisja programu przypada na lata 1996-1998³. Prowadzącymi (i równocześnie pomysłodawcami) tego formatu był duet Jacek Żakowski-Piotr Najsztub. Dla tego drugiego był to debiut w telewizji. Stał się rozpoznawalny dzięki formule programu oraz swojemu prowadzeniu. W „Tok-Szoku” pokazywane i analizowane były sensacyjne wydarzenia. Zapraszano znanych gości, którzy wygłaszali swoje opinie. Tematyka programu była zróżnicowana. Goście

² *Różne oblicza Polsatu-15 lat stacji*, [http:// www.wirtualnemedia.pl/](http://www.wirtualnemedia.pl/) (dostęp: 01.06.2018).

³ J. Kończak, *Od Tele-echa do polskiego zoo. Ewolucja programu TVP*. Warszawa 2008, s. 48.

poходили z różnych środowisk (polityka, sport, kultura). Ich dobór zależał od poruszanego problemu. Program był nowością w telewizji, czym zaciekał odbiorców. Ciekawa formuła, polegająca na podchwytliwych pytaniach prowadzących, żywe dyskusje doprowadziły do tego, że osiągnięto sukces. Dzięki właśnie temu programowi wypromował się Najsztub. Dostawał on masę propozycji m.in. z „Dwóch Światów” – nowego reality show.

W tym czasie konkurencja dla stacji publicznych, telewizja komercyjna była w stanie zaoferować masowemu odbiorcy szereg formatów rozrywkowych. Stacje komercyjnie wiedziały, że taki typ programów przyciągnie najwięcej widzów. Nadawano w szczególności teleturnieje. Polsat zdecydował się zaangażować Zygmunta Chajzera do „Idź na całość”, które przyciągało przed telewizory odbiorcę w każdym wieku w latach 90-tych. Zabawa polegała na odslanianiu bramek przez uczestników, wybieranych przez prowadzącego z licznej publiczności. Można było zgarnąć wartościowe nagrody, ale też można było na Zonka – kota, oznaczającego przegraną. Luźny styl gospodarza programu, pogawędki z uczestnikami oraz elokwencja, przekomarzanie się przy proponowaniu jednej z trzech bramek wpłynęło pozytywnie na odbiór przed telewizorami. Program od początku istnienia cieszył się dużą popularnością, a samemu Chajzerowi przyniósł sławę⁴.

Sam gatunek programu telewizyjnego, jakim jest teleturniej jest stosunkowo tanią w realizacji produkcją. Teleturniej łatwo dopasowuje się do masowego odbiorcy⁵, a dostarczając rozrywki odpowiada widzom. Należy pamiętać, że w czasach PRL-u nie było tego typu formatów, dlatego społeczeństwo w latach 90. była nich „głodna”. TVN zaproponował swoim widzom „Milionerów”, zapożyczając tę propozycję z zachodu, gdzie osiągnęła sporu sukces. W Polsce swój początek, „Milionerzy” mają w 1999 roku. Od początku prowadzącym jest Hubert Urbański, idealnie wpisujący się we względy masowego odbiorcy ze względu na poczucie humoru i sympatyczne nastawienie do grających o milion uczestników. Urbański swoją przygodę z mediami zaczynał w radiu co jest częstą sytuacją, jeśli

chodzi o „drogę dziennikarza, przez moderatora po celebrytę. Pracował w m.in. w Radiu Zet. Później odnalazł się jako gospodarz „Piramidy” (również teleturnieju), jednak dopiero słynni „Milionerzy” zapoczątkowały jego poważną karierę. Stał się rozpoznawalny i powszechnie lubiany. Wykorzystał swoje usposobienie celebryty do dalszej „medialnej drogi”, później będąc gospodarzem szeregu propozycji telewizji komercyjnej, bądź wykorzystując swój wizerunek w reklamach.

⁴ M. Jachimowski, *Cechy zawodu dziennikarskiego i jego wyznaczniki strukturalne*, Sosnowiec 2006, s. 13.

⁵ W. Godzic, *Telewizja i jej gatunki po „Wielkim Bracie”*, Kraków 2004, s. 44.

Sukces TVN-owi przynosiły również programy muzyczno-rozrywkowe. W latach 1998-1999 w swojej ramówce miał program „Zostań gwiazdą”, prowadzony przez Krzysztofa Ibisza. Program polegał na wykonywaniu znanych piosenek przez uczestników, oraz przebijanie się za gwiazdę (wokalistkę bądź wokalistę) autora przeboju. Następnie wykonanie było oceniane przez jury. Ibisz bardzo dobrze wpasował się w formułę programu, chwytliwie komentując i żywiołowo zapowiadając uczestników. To właśnie osoba gospodarza była „magnezem” dla odbiorców. Dzięki sympatii, zaskarżonej poprzez prowadzenie tego typu programów już wcześniej, program szybko został dobrze przyjęty przez społeczeństwo i chętnie oglądany. Ibisz dalej zdobywał doświadczenie, co zaowocowało w dalszej drodze celebryty, na którego był kreowany.

U komercyjnej konkurencji dla TVN-u – Polsatu popularność zdobył, promujący muzykę popularną w tamtym czasie w Polsce (1994-2002) program „Disco Relax”. Prowadzącym, jak i również pomysłodawcą był Tomasz Samborski, wcześniej znany w kręgach disco polo jako manager wokalistki właśnie tego rodzaju muzyki – Shazzy. Propozycja „Polsatu” rozpowszechniła muzykę „disco polową” na szersze wody, docierając do większej liczby odbiorców. O popularności tej muzyki może świadczyć użyteczność jej nawet w kampaniach wyborczych polityków np. Aleksandra Kwaśniewskiego, czy Waldemara Pawlaka. „Disco Relax” potrafił przyciągnąć przed telewizory nawet 8 milionów widzów⁶. Wzięciem” cieszyły się również „talk show-y”. Popularnym programem był „Na każdy temat”, prowadzony przez Mariusza Szczygła. Ta propozycja „Polsatu” uznanie zyskała dzięki jego rzetelności oraz umiejętności zadawania trafnych, ciekawych pytań. Z drugiej strony, TVN proponował, emitowany na żywo program „Pod napięciem”. Prowadził go Andrzej Wrona, który zyskał wtedy na popularności. „Pod napięciem” słynął z ukazywania tragicznych wydarzeń, komentarzach osób związanych z tymi wydarzeniami (ofiarami, świadkami, ale również z winowajcami). „Brano pod lupę” tematy kontrowersyjne, wzbudzające emocje, co przyciągało ciekawych odbiorców. Wpływ miało na to też formuła programu i prowadzący, zadający trudne pytania. Sam Wrona w 1999 roku został uznany przez Stowarzyszenie Dziennikarzy Polskich „Hieną Roku”.

Lata 90. to kluczowy okres w polskim systemie medialnym. Dzięki upadkowi komunizmu rozpoczęła się demokratyzacja mediów. Oprócz mediów publicznych pojawiły

⁶ *Moda na disco polo*, www.wiadomosci.onet.pl/rozrywka/moda-na-disco-polo,1,3443091,wiadomosc.html (dostęp: 01.06.2018).

się – stopniowo przewyższając popularnością media publiczne – propozycje komercyjne. Prym wiodły dwie „nowości”: „Polsat” i „TVN”⁷. Zapotrzebowanie na rozrywkę, zaowocowało pojawieniem się tego typu produkcji. W tamtym czasie dało się odczuć w społeczeństwie „rządę” sensacji, emocji oraz dużej dawki śmiechu. Wraz z popularnością teleturniejów, programów muzycznych czy typu talk show, rosła popularność gospodarzy tych formatów. Powoli stawali się rozpoznawalni. Można stwierdzić, że byli oni „wizytówkami” prowadzonych propozycji telewizyjnych, a w później nawet „wizytówkami” stacji, w których mieli zatrudnienie. Wielu z nich jest znanych do dziś, jak np. Krzysztof Ibisz, Hubert Urbański. To właśnie tacy dziennikarze są prekursorami ewoluowania modelu dziennikarza w Polsce.

Odmiany dziennikarstwa

Dziennikarstwo ulegało, jak i w dalszym ciągu ulega transformacji. Najwyraźniej dało się zauważyć ten proces po obradach Okrągłego Stołu. Wiąże się to niewątpliwie z pojawieniem się stacji komercyjnych, zniknięciem cenzury oraz ogólnego pojęcia demokratyzacji mediów. Po upadku komunizmu w Polsce sfera publiczna potrzebowała innowacji. W związku z tym ulec zmianie musiał także model dziennikarza. Chodzi tu o umiejętność dostosowania się pracowników medialnych do masowego odbiorcy. Ważnymi aspektami dziennikarskiej profesji stawały się popularność i rozgłos, a za tym idą pieniądze, które zasilają stacje telewizyjne. Dziennikarze zaczęli bardziej wpływać na społeczeństwo, poruszając ważne sprawy z życia społecznego, wcześniej niedostrzegane. Przykładem takiej pracy może być działalność Piotra Najsztuba i Macieja Gorzelińskiego, którzy zaczęli badań korupcję w administracji rządowej, ukazując ciekawe fakty. Również Jacek Żakowski zajął się tą tematyką. W czasach komunizmu dziennikarze obciążeni byli licznymi przepisami, i co najważniejsze cenzurą. Ówczesna władza zakazywała szerzenia poglądów, teorii, które mówiły o negatywnym działaniu państwa. Innymi słowy takie niedogodności czy absurdy oczerniające w jakiś sposób Polskę Ludową nie miały prawa wyjść na światło dzienne⁸. To właśnie w tym czasie, pod wpływem zmian zachodzących w systemie medialnym, zaczęto postrzegać media jako „czwartą władzę”, mającą znaczny wpływ na opinię publiczną i kształtując światopogląd.

⁷ K. Jakubowicz, *Publiczna i prywatna telewizja w Polsce*, Kraków 1996, s. 156.

⁸ S. Mocek, *Dziennikarze po komunizmie*, Warszawa 2006, s. 8.

Przemiany ustrojowe, konkurencyjność mediów zapoczątkowały pojawieniem się terminu „media workers”. Jest to określenie na ludzi pracujących w mediach, którzy za główny cel stawiają sobie jak najlepiej opłacalną sprzedaż produktu medialnego. Pojęcie „media workers” oraz sytuację w polskim systemie medialnym opisywał Ryszard Kapuściński: „Zawsze będzie więcej „media workers” niż dziennikarzy. Na rynku zostanie kilka tytułów, które będą się orientować na aktywnego odbiorcę, ale reszta ograniczy się do quizów, seriali. Media mają wymiar globalny, więc polskie nie będą stanowić wyjątku. Uczestniczymy w procesie rewolucji informacyjnej i jej prawa również będą nas obowiązywać. Można inicjować dyskusję, ale jeśli ona nie znajduje oddźwięku w społeczeństwie, umiera śmiercią naturalną. Nasze społeczeństwo znajduje się w stanie krytycznym. Przeżywamy dotkliwy kryzys kultury, etyki, zachowań społecznych, a przede wszystkim oświaty. Media są tylko odbiciem stanu rzeczy, którego żadna debata w prasie nie zmieni. Śmiesz mnie dyskusje, czy wejdziemy do Unii Europejskiej w 2003 czy może w 2004 roku. Problem jest innej natury. Społeczeństwa Unii Europejskiej są na bardzo wysokim kulturalnym poziomie. Świadczą o tym wskaźniki czytelnictwa, oglądalności ambitnych programów i udziału ludzi w kulturze. W tym kontekście nieważne jest, czy wejdziemy do Unii rok wcześniej, czy później, W ciągu roku i tak nie zlikwidujemy dystansu dzielącego nas od państw rozwiniętych. Stan naszej kultury i oświaty jest zasadniczą przeszkodą dla naszego udziału w strukturach europejskich. Być może wejdziemy do Unii i staniemy się obywatelami drugiej kategorii i to nie dlatego, że tak nas będą traktować, tylko z powodu naszej kulturowej kondycji. Nasze społeczeństwo w ogóle nie jest świadome tych problemów”⁹.

Obecnie dziennikarz ma za zadanie szybko, i najlepiej masowo przekazywać informacje. Idzie się na ilość, a nie, na jakość. Często bywa tak, że przekazane do publikacji informacje są fałszywe oraz niesprawdzone. Na taki stan rzeczy wpływa przede wszystkim konkurencyjność mediów¹⁰. Obecnie liczy się jak największa ilość sprzedanych informacji, czy „newsów”. Szefom stacji telewizyjnych, radiowych i prasowych najbardziej zależy na oglądalności, słuchalności czy liczbie sprzedanych egzemplarzy prasowych. Chcą jak najwięcej „sprzedać” oraz pobrać jak najwyższe honoraria z reklam. Dziennikarze powinny stawiać się osobami rozpoznawalnymi, które mają przyciągać masowego odbiorcę. Osoby pracujące w mediach szukają nie najbardziej istotnych informacji z życia politycznego, czy też społecznego, tylko takich, które zapewnią największe zyski. Jest to niewątpliwie

⁹ G. Ptaszek, *Talk show. Szczerość na ekranie?*, Lublin 2008, s. 15.

¹⁰ S. Mocek, dz. cyt., s. 70.

niekorzystne dla tego zawodu. Obecnie liczy się perswazja oraz propaganda wzbudzająca emocje¹¹.

Przekazywane przez dziennikarzy treści mają być łatwe w odbiorze i przyjemne dla odbiorcy masowego. Ludzie chcą takiego przekazu, ponieważ szukają w mediach odpoczynku i relaksu. Chcą oderwać się od codzienności. To dlatego w mediach „królują” programy rozrywkowe. W dzisiejszych czasach do mediów należy spełnienie oczekiwań tych, od których zależy zysk, czyli odbiorców. Ludzie najchętniej oglądają dyskusje publicystyczne i programy rozrywkowe. W rozrywce prym wiodą stacje komercyjne: TVN i Polsat. Z kolei TVP lubuje się w programach publicystycznych. W rodzajach programów telewizyjnych kluczową rolę spełniają prowadzący. Programy, które wyznaczają się najwyższym ratingiem mają w swoich szeregach znanych i lubianych gospodarzy. Często bywa tak, że to właśnie prowadzący są pomysłodawcami oraz autorami danych propozycji. Za przykłady można podać show „Kuba Wojewódzki”¹², oraz program publicystyczny „Tomasz Lis na żywo”. To zjawisko jest stosunkowo młode, wcześniej trudne do pomyślenia było nazywać program personaliami moderatora.

Dzisiaj rozpoznawalni dziennikarze to tzw. „twarze stacji” swoją przygodę z mediami zaczynają zwykle od innych mediów. Najczęstszym „początkowym” medium jest radio. Takie osoby traktują swoją pierwszą styczność z dziennikarstwem jako odskocznie do dalszych karier. Z biegiem czasu, wraz ze wzrostem popularności chcą poprowadzić telewizyjne show, aby na stałe zaistnieć w pamięci widzów oraz stać się celebrytami. Prowadząc program telewizyjny, pokazują się widzowi na pierwszym planie, przez co stają się bardzo popularni. Na taką rolę rzeczy wpływ ma ciągła mediatyzacja, w szczególności życia społecznego. Ludzie „żyją” mediami, często bezgranicznie im wierząc. Całe rodziny wieczorem zasiadają przed odbiornikami telewizyjnymi, na bieżąco komentowane są treści płynące z mediów. Dziennikarze-gospodarze programów telewizyjnych (moderatorzy) mają świadomość swojej popularności. Portale plotkarskie opisują i śledzą ich prywatne życie, oraz komentują wypowiedzi czy poczynania.

Rola gospodarza jest niezwykle istotna. Zaprasza on do dyskusji gości oraz podaje jej temat. W głównej mierze to od niego zależy atrakcyjność formatu. Do niego również należy strona techniczna, a także jakość całego programu. Musi panować nad uczestnikami oraz umiejętnie rozdzielać czas pomiędzy uczestników dyskusji. Musi być perfekcyjnie

¹¹ M. Jachimowski, *Cechy zawodu dziennikarskiego i jego wyznaczniki strukturalne*. w: *Współczesny dziennikarz i nadawca*, Sosnowiec 2006, s. 46.

¹² M. Taraszcuk M., *Kuba Wojewódzki o show-biznesie, dzieciach i 50. urodzinach*, <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/kuba-wojewodzki-o-show-biznesie-dzieciach-i-50-urodzinach/4s511ec> (dostęp 03.06.2018).

przygotowany poprzez zbadanie dogłębne tematu, o którym będą rozprawiać goście. Tego typu programy najczęściej są nadawane „na żywo”, dlatego każdy błąd, pomyłka bądź niewiedza zostaje w pamięci widzów i kompromituje gospodarza. Prowadzący powinien wyznaczać się konsekwencją i silnymi nerwami. Nie może dać się zdominować przez gości programu. Omawiane programy muszą budzić emocje i zaciekawienie telewidzów od samego początku. Tu też rola prowadzącego jest niebagatelna, gdyż nieciekawe zapowiedzi prowadzą do zniechęcenia odbiorcę już na samym początku programu. Ważnym aspektem w pracy moderatora jest bezstronność. Obiektywny gospodarz jedynie dopytuje, nie jest w centrum uwagi i daje skonfrontować się wzajemnie gościom zaproszonym do studia. Często przydaje się również umiejętność przewidywania. Kiedy prowadzący potrafi przewidzieć zachowanie gościa, szybko potrafi zadać kolejne pytanie, bądź inteligentnie spuentować wypowiedź. Dobry prowadzący charakteryzuje się bezwzględnością. Potrafi zdecydowanie zakończyć rozmowę i dać trafne podsumowanie¹³ Mimo zaznaczenia podobieństwa prowadzenia formatów publicystycznych i rozrywkowych, należy wskazać delikatne różnice między nimi. Audycja rozrywkowa, jak sama nazwa wskazuje ma dostarczać odbiorcom rozrywki. To, dlatego prowadzący musi zachowywać się nieco inaczej. Często gospodarz programu dyskutuje ze swoimi gośćmi. Powinien być zabawny¹⁴.

Prezenter, który prowadzi serwisy informacyjne również nazywany jest przez badaczy moderatorem. Cechy wyznaczające dobrego fachowca w tej dziedzinie przedstawił A. Boyd. Jako najważniejsze z nich wymienił: „Wiarygodność, autorytet, klarowność stylu, ciepło, wyrazistą osobowość, schludny wygląd oraz dobry głos, profesjonalizm”. Moderatorami znanych, najpopularniejszych programów informacyjnych są najczęściej osoby o uznanej marce. Ich popularność i sympatia widzów przekłada się, bowiem na oglądalność. Dziennikarze na tym stanowisku dożą do bronięcia swojej prywatności i stronią od tabloidów (przynajmniej powinni), nie chcąc stracić swojej wiarygodności. Inaczej jest w przypadku programów rozrywkowych. Takie osoby często przeistaczają się w celebrytów. Wiodą prym w gazetach tabloidowych, a portale plotkarskie „szperają” w ich życiu osobistych. Celebryci sami dążą do zaistnienia w tych podmiotach, ponieważ wiedzą, że to da im rozgłos. Społeczeństwo ma z nimi codzienny kontakt, ponieważ czytają takie propozycje prasowe.

¹³ K. Durczok, *Widowisko na poważny temat*, w: *Biblia dziennikarstwa*, red. A. Skworz, A. Niziołek, Kraków 2010, s. 587.

¹⁴ Tamże.

Tabloidy są bardzo popularnymi gazetami w Polsce, a zatem dostęp społeczeństwa do życia znanych osób jest dla niego chlebem powszednim¹⁵.

Na świecie pojęcie celebryty pojawiło się po raz pierwszy w latach 90. W Polsce trochę później, bowiem w 2005 roku. Wcześniej na postaci, które dziś nazywane są mianem celebryty, były określane po prostu jako gwiazdy.

Celebryci nie występują praktycznie poza środkami masowego przekazu. Są najczęściej postacie „istniejące” w mediach krótko, ponieważ z biegiem czasu pojawiają się nowi, którzy wypierają inne „gwiazdy” pojawiające się w telewizji¹⁶. Celebryci są tworem przemysłu medialnego, często nie wykazując się żadnymi osiągnięciami. Kwestia tego, jak daną osobę wykreują w mediach i czy też same media pozwolą im dalej zaistnieć, poprzez prowadzenie jakiegoś formatu telewizyjnego, który osiągnie sukces. Tacy celebrycie zostają na „scenie” dłużej¹⁷.

Stacje prywatne dbają o dokładną selekcję swoich pracowników. Tacy moderatorzy, w momencie pojawiania się nowych propozycji telewizyjnych są obsadzani tam, jako prowadzący. Mający uznaną markę dziennikarz jest, bowiem gwarantem wysokiej oglądalności. Są niczym „magnes”. Potrafią momentalnie przekonać widzów do oglądania takiego programu. Dziennikarze, którzy zastają pracę w programach rozrywkowych, czy publicystycznych, wykorzystują wizerunek celebryty do zarobku swojej stacji, ale także pomnażania swojego prywatnego dochodu dzięki pensji, udziału w dalszych, przyszłych projektach oraz kontraktów reklamowych. Celebryci występują w różnych mediach. Prawdą jest kolokwialne stwierdzenie, że wszędzie jest „pełno”. Celowo koncentrują swoją uwagę, często organizując sesje zdjęciowe, bądź wywołując skandale¹⁸.

Zakończenie

Lata 90. nie obfitowały w celebrytów w takim wymiarze, jak obecnie. Miało na to wpływ rozwój nowego medium, jakim jest internet. Kiedyś komputer w polskim gospodarstwie domowym był rzadkością. Dziś każdy ma do niego dostęp. Popularne są portale plotkarskie np. „Kozaczek” czy „Plotek”. Niemal każdy reprezentant „młodego” pokolenia ma konto na jakimś portalu społecznościowym. Takie witryny sprzyjają celebrytom. Mają oni w ten sposób stały kontakt ze społeczeństwem. Kiedyś w mniejszym

¹⁵ Kinga Rusin, <https://biografia24.pl/kinga-rusin/> (dostęp: 04.06.2018).

¹⁶ Ł. Szewczyk, *Kuba Wojewódzki w reklamie „Play”*, <https://media2.pl/telekomunikacja/89288-Play-7-mln-uzytkownikow.-Kuba-Wojewodzki-w-reklamie.html> (dostęp: 02.06.2018).

¹⁷ W. Godzic, *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa 2007, s. 6.

¹⁸ Tamże, s. 12.

wymiarze można było zaobserwować „parcie na szkło”. Dzisiaj celebryci konkurują ze sobą o popularność, często na siłę szukając kontrowersji. Nic nie wskazuje na to, że ta sytuacja ulegnie zmianie, ponieważ liczba osób określanych mianem celebryty cały czas rośnie.

Bibliografia:

- Biblia dziennikarstwa*, red. A. Skworz, A. Niziołek, Kraków 2010.
Godzic W., *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa 2007.
Jachimowski, M., *Cechy zawodu dziennikarskiego i jego wyznaczniki strukturalne*, Sosnowiec 2006.
Jakubowicz K., *Publiczna i prywatna telewizja w Polsce*, Kraków 1996.
Kinga Rusin, <https://biografia24.pl/kinga-rusin/>.
Kończak, J., *Od Tele-echa do polskiego zoo. Ewolucja programu TVP*. Warszawa 2008.
Mocek, S., *Dziennikarze po komunizmie*, Warszawa 2010.
Mazur J., *Kuba Wojewódzki*, <http://obliczaludzi.com/kuba-wojewodzki/>.
Ptaszek G., *Talk show. Szczerość na ekranie?*, Lublin 2008.
Szewczyk Ł., *Kuba Wojewódzki w reklamie „Play”*, <https://media2.pl/telekomunikacja/89288-Play-7-mln-uzytkownikow.-Kuba-Wojewodzki-w-reklamie.html>.
Szurmiński, Ł., *Media a rok 1989. Obraz przemian i nowe zjawiska na rynku*, Warszawa 2010.
Taraszcuk M., *Kuba Wojewódzki o show-biznesie, dzieciach i 50. urodzinach*, <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/kuba-wojewodzki-o-show-biznesie-dzieciach-i-50-urodzinach/4s5l1ec>.

mgr Marta Miedzińska

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

e-mail: m_miedzinska@wp.pl

Formy promocji funduszy unijnych w środkach masowego przekazu

Forms of promotion of EU funds in the mass media

Streszczenie: Skuteczna promocja funduszy Unii Europejskiej w środkach masowego przekazu jest szczególnie istotna ze względu na potrzebę dotarcia do jak największej liczby osób w każdym wieku. Aby mogła być ona w pełni efektywna niezbędna jest realizacja działań promocyjnych na szeroką skalę, przy uwzględnieniu zarówno mediów ogólnopolskich, regionalnych jak i lokalnych. Celem artykułu jest zaprezentowanie wybranych form promocji funduszy UE wykorzystywanych w środkach masowego przekazu w Polsce. Artykuł stanowi przegląd wybranych przykładów promocji funduszy w poszczególnych środkach masowego przekazu. Autor postara się odpowiedzieć na pytanie, czy w Polsce stosowane są różnorodne formy promocji funduszy unijnych i czy mogą być one postrzegane jako skuteczne w celu dotarcia do jak największej grupy zainteresowanych tą tematyką odbiorców. Podejmowanie tematu związanego z promocją funduszy UE jest szczególnie istotne ze względu na konieczność informowania społeczeństwa o prowadzonych w Polsce działaniach oraz krokach podejmowanych przez instytucje zaangażowane we wdrażanie funduszy.

Słowa kluczowe: fundusze unijne, Polska, środki masowego przekazu, promocja

Summary: The effective promotion of European Union funds in the media is particularly important because of the need to reach as many people of all ages as possible. In order for it to be fully effective, it is necessary to carry out promotional activities on a large scale, taking into account both nationwide, regional and local media. The aim of the article is to present selected forms of promotion of EU funds used in mass media in Poland. The article is an overview of selected examples of promotion of funds in individual mass media. The author will try to answer the question of whether various forms of promotion of EU funds are used in Poland and whether they can be perceived as effective in order to reach the largest group interested in this subject. Taking up the topic related to the promotion of EU funds is particularly important due to the need to inform the public about the activities carried out in Poland and the steps taken by the institutions involved in the implementation of the funds.

Keywords: EU funds, Poland, mass media, promotion

Wstęp

Unia Europejska (UE) jest organizacją skupiającą państwa znajdujące się na różnych poziomach rozwoju, mające odmienne problemy i zmagające się z wieloma nietypowymi wyzwaniami, które jednak często okazują się wspólne dla większości krajów. Sprostanie wspomnianym wyzwaniom okazuje się być dużo prostsze podczas wspólnych działań, niż gdyby każde z państw miało zmagać się z nimi samodzielnie. Fundusze unijne stanowią kluczową pomoc finansową, gdyż środki pochodzące z budżetu Unii Europejskiej przeznaczane są na realizację rozmaitych projektów na terytoriach państwach członkowskich organizacji. Odgrywają one istotną rolę, ponieważ są głównym źródłem wsparcia dla poszczególnych krajów w zakresie m.in. rozwoju gospodarki i podnoszenia jej konkurencyjności, pomocy społeczeństwom i regionom najuboższym czy też wsparcia przedsiębiorstw. Z tego typu pomocy finansowej korzystają np. jednostki samorządu terytorialnego, przedsiębiorstwa, instytucje nauki i edukacji, organizacje społeczne, związki wyznaniowe, instytucje ochrony zdrowia. W tym kontekście, aby zainteresowane podmioty miały możliwość ubiegania się o dofinansowanie swoich pomysłów czy inicjatyw, szczególnie ważne jest podejmowanie zakrojonych na szeroką skalę działań promocyjnych dotyczących istnienia, warunków i zasad starania się o uzyskanie środków z funduszy unijnych.

Każde z państw członkowskich Unii Europejskiej, ze względu na korzystanie z funduszy UE, podejmuje szereg działań służących promocji tego rodzaju wsparcia wśród swoich obywateli. Są to inicjatywy promujące zarówno możliwość ubiegania się o dofinansowanie, jak i projekty już zrealizowane dzięki uzyskanym środkom finansowym z UE. Podobnie, również w naszym kraju podejmowane są różnorakie działania mające na celu promocję funduszy. Polska jest obecnie największym beneficjentem pomocy unijnej. Unia Europejska przeznaczyła dla naszego państwa 82,5 mld euro w perspektywie finansowej 2014-2020. Zarówno w poprzednich perspektywach jak i obecnej, Polska realizuje wiele inicjatyw mających na celu promocję funduszy unijnych, które obejmują rozpowszechnianie wiedzy dotyczącej m.in. zasad i reguł związanych z możliwością ubiegania się o dofinansowanie przez poszczególne grupy podmiotów oraz kolejnych etapów działań, jakie muszą podjąć wnioskodawcy na drodze do uzyskania dofinansowania. Co więcej, coraz większa ilość przeznaczanych środków na politykę spójności w Polsce na przestrzeni ostatnich lat dodatkowo intensyfikuje tego typu działania, wychodząc naprzeciw zapotrzebowaniom obywateli. Promocja funduszy UE odbywa się przede wszystkim za pomocą szeroko rozumianych środków masowego przekazu.

To właśnie wykorzystanie takich narzędzi pozwala na dotarcie do szerokiej grupy odbiorców i daje szansę na skorzystanie ze wsparcia dużej grupie obywateli, reprezentujących różne typy potencjalnych beneficjentów funduszy UE.

Skuteczna i efektywna promocja funduszy unijnych jest szczególnie ważna ze względu na kilka czynników. Po pierwsze, dzięki promocji funduszy UE mamy możliwość dotarcia do osób potencjalnie zainteresowanych tematyką funduszy, co z kolei przyczynia się do poszerzenia wiedzy o tej formie wsparcia wśród przyszłych wnioskodawców. Po drugie, jawne oraz przedstawiane w prosty sposób wymogi i warunki pozyskania środków dają gwarancję właściwego zrozumienia i łatwiejszego ich spełnienia przez zainteresowanych podczas sporządzania dokumentacji na początkowym etapie działań. Po trzecie, fundusze UE przestają być czymś zupełnie nowym i nieznanym, czego należy się bać, a obywatele chętniej podejmują samodzielne działania, pogłębiając swoją wiedzę i wdrażając w tematykę. Po czwarte, nie mniej ważne jest budowanie porozumienia na linii urzędnik-obywatel, gdzie urzędnik przestaje być osobą obcą, nieskorą do pomocy, a staje się osobą przyjazną, wyrozumiałą, otwartą i działającą wspólnie z obywatelem. Mając na uwadze powyższe, wykorzystywanie środków masowego przekazu wydaje się być najwłaściwszym działaniem w celu efektywnej i skutecznej promocji funduszy Unii Europejskiej nie tylko w Polsce, ale i w pozostałych państwach członkowskich organizacji.

Celem artykułu jest zaprezentowanie głównych i najważniejszych (zdaniem autora) form promocji funduszy UE wykorzystywanych w środkach masowego przekazu w Polsce. Artykuł stanowi przegląd wybranych przykładów promocji funduszy w poszczególnych środkach masowego przekazu, ze szczególnym uwzględnieniem promocji funduszy w obecnej perspektywie finansowej 2014-2020. Autor postara się odpowiedzieć na pytanie, czy w Polsce stosowane są różnorodne formy promocji funduszy unijnych i czy mogą być one postrzegane jako skuteczne w celu dotarcia do jak największej grupy zainteresowanych tą tematyką odbiorców. Podejmowanie tematu związanego z promocją funduszy UE jest szczególnie istotne ze względu na konieczność informowania społeczeństwa o prowadzonych w Polsce działaniach oraz krokach podejmowanych przez instytucje zaangażowane

we wdrażanie funduszy. Przede wszystkim należy również podkreślić, że artykuł dotyczy promocji funduszy UE ogółem, nie zaś promocji i oznakowania projektów dofinansowanych

ze środków UE, wynikającej z obowiązku informowania społeczeństwa o realizacji przedsięwzięć z udziałem środków unijnych, co stanowi odrębne zagadnienie.

Rola środków masowego przekazu w komunikacji z odbiorcami

Prezentacja wybranych przykładów promocji funduszy UE w środkach masowego przekazu oraz podjęcie rozważań na temat różnorodności wykorzystywanych narzędzi, wymaga wcześniejszego zdefiniowania używanego terminu „środki masowego przekazu” oraz określenia ich ogólnej roli w komunikacji z odbiorcami.

Termin „środki masowego przekazu” często określany jest również jako media, mass media, media masowe. Media można określić jako różnego rodzaju przedmioty oraz urządzenia, które przekazują odbiorcom określonego typu informacje czy też komunikaty za pomocą słów, obrazów i dźwięków, a także umożliwiają wykonywanie określonych czynności intelektualnych oraz manualnych¹. Media określane są również jako „ogół elektrycznych i elektronicznych sposobów odtwarzania, zapisywania i rozpowszechniania obrazów i dźwięków, które stosuje się w komunikowaniu masowym w celu zorganizowanego odbioru indywidualnego lub zbiorowego”². Ich głównym wyróżnikiem jest duży zasięg, a przekazywane treści mają charakter publiczny oraz są odbierane w sposób masowy. Ogólnie ujmując, media to instytucje, które mają za zadanie przekazywanie całemu społeczeństwu określonych komunikatów. Biorąc jednak pod uwagę szybki rozwój mediów w ostatnich latach, ciężko jest stwierdzić, że ich jedyną rolą jest przekazywanie czy dostarczanie informacji odbiorcom.

Nie można zaprzeczyć, że współcześnie media odgrywają bardzo ważną rolę w życiu każdego człowieka i nie sposób wyobrazić sobie funkcjonowania aktualnego społeczeństwa bez ich stałej obecności. Wykorzystywane są niemalże we wszystkich dziedzinach naszego życia, rozpowszechniając się w coraz szybszym tempie i obejmując kolejne sfery codziennej działalności. Stanowią one pewne połączenie z otaczającym światem oraz są główną podstawą całego systemu komunikowania się w kulturze masowej. Media ujmowane są jako składnik kultury – tworzą jej specyfikę, a także kreują rzeczywistość poprzez prezentację różnorodnych treści, które wywierają wpływ

¹ I. B. Czajkowska, *Oddziaływanie mass mediów i hipermediów – szanse i zagrożenia*, Media – Kultura – Komunikacja Społeczna 1, 2005, s. 230, http://bazhum.muzhp.pl/media/filesMedia_Kultura_Komunikacja_Spoleczna/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240.pdf (dostęp: 25.07.2018).

² A. Lepa, *Pedagogika mass mediów*, Łódź 2007, s. 39.

na świadomość odbiorców³. Media masowe na przestrzeni lat zmieniają pewne wyobrażenia dotyczące czasu i przestrzeni jak i procesu komunikowania się. Szybką orientację we współczesnym świecie zapewnia łatwość, dobra dostępność i niemalże natychmiastowość informacji, co z kolei powoduje zmiany w wyznawanych wartościach i ogólnych stosunkach międzyludzkich⁴. Dodatkowo media stały się także źródłem kształtowania indywidualnej wyobraźni szerokich grup odbiorców i całego społeczeństwa.

Jak twierdził Charles Wright Mills, „nikt nie zna dokładnie wszystkich funkcji środków masowej informacji”⁵. Istnieje tak duża mnogość funkcji, jakie pełnią media w obecnym świecie, że niemożliwością jest wskazanie ich wszystkich. Mass media pełnią wiele różnych funkcji – jeden z podziałów proponuje Harold Dwight Lasswell⁶:

- obserwacja otoczenia – zauważanie ważnych oraz interesujących zmian zachodzących w otoczeniu i przekazywanie o nich informacji,
- korelacja reakcji na otoczenie – dostarczanie wzorów skoordynowanych działań służących zarówno jednostkom jak instytucjom czy społeczeństwu w celu zwalczania zagrożeń, bądź wykorzystywania szans,
- transmisja dziedzictwa – przekazywanie następnym pokoleniom kluczowych elementów dziedzictwa kulturowego odnoszących się do skutecznego działania, przede wszystkim zwalczania zagrożeń czy też wykorzystywania szans oraz przekazywanie wzorców zachowań najwłaściwiej określających tożsamość zbiorowości i jednostek.

Charles R. Wright wyróżnia takie funkcje mediów jak⁷:

- funkcja informacyjna – gromadzenie oraz rozpowszechnianie informacji o aktualnych wydarzeniach wewnątrz społeczeństwa oraz w jego otoczeniu,
- funkcja interpretacyjna – interpretacja rzeczywistości oraz nakłanianie do podejmowania kroków za pośrednictwem mediów,
- funkcja socjalizacyjna – przekaz wartości oraz norm społecznych w ramach socjalizacji,

³ A. Gębalska-Berekets, *Znaczenie i rola mediów we współczesnej edukacji społeczeństwa informacyjnego*, w: *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*, red. A. Roguska, Siedlce 2013, s. 85.

⁴ D. Poleszak, D. Maziołek, *Środki masowego przekazu jako narzędzie edukacji w drodze do kształtowania postaw i konstruktywnych form zachowania wśród młodzieży*, „Kultura-Media-Teologia”, nr 12/2013, s. 23.

⁵ C. W. Mills, *Elita władzy*, tłum. M. Maneli, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1961, s. 408.

⁶ A. Granat, *Intencja, błąd i skuteczność komunikacyjna w przekazie medialnym*, „Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska”, VOL. XXXI/2013, s. 129.

⁷ I. Michalak, *Funkcjonalizm amerykański w nauce o komunikowaniu*, w: *Nauka o komunikowaniu. Podstawowe orientacje teoretyczne*, red. B. Dobek-Ostrowska, Wrocław 2001, s. 49.

- funkcja rozrywkowa – dostarczanie rozrywki, a więc redukowanie powstających napięć.

Jeszcze inny podział wskazuje na funkcję informacyjną, opiniotwórczą, edukacyjną, rozrywkową, integracji społecznej oraz propagandową⁸.

Odnosząc się do rodzajów środków masowego przekazu, media można dzielić ze względu na przyjęte kryterium, jednak ich jednoznaczne określenie i sklasyfikowanie jest dość trudne. Najczęściej wyróżnia się media tradycyjne (cechą charakterystyczną dla tej grupy jest jednokierunkowość komunikacji – przekaz do odbiorców, np. kino, książka) oraz interaktywne (ich powstaje związane jest z rozwojem technologii komputerowej, np. Internet). Innym kryterium jest rodzaj zmysłu zaangażowanego w odbiór danych treści. Wtedy wyróżnia się media wizualne, które oddziałują na zmysł wzroku, audialne, które oddziałują na zmysł słuchu oraz audiowizualne, które łączą przekaz wzrokowy i słuchowy⁹. Ze względu na tempo dostarczenia informacji do odbiorcy, możemy wyróżnić media wolnego kroku (np. prasa, broszura czy książka, gdzie odbiorca zapoznaje się z informacją powoli i spokojnie, a także może do niej w każdej chwili powrócić) oraz szybkiego kroku (np. telewizja czy radio). Dość nietypowym środkiem jest tutaj Internet, który może być medium zarówno wolnego jak i szybkiego kroku (szybki dostęp do informacji, jednak co do zasady w każdym momencie można do nich powrócić)¹⁰. Ze względu na dowolność interpretacji przekazu odbiorców można wskazać media gorące, gdzie jednoznaczny przekaz w pewien sposób narzuca odbiorcy interpretację informacji, np. radio czy prasa w oraz media zimne, gdzie przede wszystkim dominuje przekaz wielokanałowy z pozostawioną swobodą oceny i interpretacji, np. telewizja¹¹.

Jak wynika z powyższego, środki masowego przekazu pełnią różnorodne funkcje, w bardzo zróżnicowany sposób wpływając na swoich odbiorców. Media odgrywają w społeczeństwie bardzo dużą rolę, kształtując stosunki społeczne i relacje międzyludzkie. Również w promocji funduszy Unii Europejskiej wykorzystywane są w bardzo dużym stopniu, spełniając zamierzone funkcje. W dalszej części artykułu zostaną przedstawione przykłady promocji funduszy unijnych za pośrednictwem środków masowego przekazu w podziale na media tradycyjne oraz media społecznościowe, czyli wykorzystujące Internet.

⁸ M. Ejsmont, B. Kosmalska, *Media, wartości, wychowanie*, Kraków 2008.

⁹ J. Chwaszcz, M. Pietruszka, D. Sikorski, *Media, Seria Uzależnienia. Fakty i Mity*, Lublin 2005, s. 16.

¹⁰ M. Filipiak, *Homo Communicans. Wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin 2004, s. 21-22.

¹¹ Tamże.

Promocja funduszy w mediach tradycyjnych

Wykorzystywanie mediów tradycyjnych w promocji funduszy unijnych jest jedną z technik dotarcia do potencjalnych odbiorców, zainteresowanych tematyką zarówno samej Unii Europejskiej jak i pozyskaniem środków z budżetu organizacji na realizację własnych przedsięwzięć. Jeszcze kilkanaście lat temu media tradycyjne były podstawą wszelkiej promocji, jednak z czasem nastąpiło dostosowanie do nowych wymagań współczesnego społeczeństwa, gdzie dużą rolę zaczął odgrywać Internet. Trzeba jednak pamiętać, że pomimo rozwoju tzw. nowych mediów rozpowszechniających się za pomocą Internetu, media tradycyjne nadal odgrywają kluczową rolę w promocji funduszy UE wśród obywateli w Polsce i wciąż stanowią ważny punkt na drodze do rozpowszechniania najważniejszych informacji. Obecnie do mediów tradycyjnych zalicza się najczęściej telewizję, radio, prasę, książkę, film, plakat oraz kino. Należy podkreślić, że najbardziej popularnym medium z wciąż niesłabnącym zainteresowaniem odbiorców jest telewizja. Można stwierdzić, że oglądanie telewizji jest jedną z najbardziej popularnych rozrywek i możliwości spędzania wolnego czasu. Nawet jeżeli odbiorca zajęty jest wykonywaniem zupełnie innej czynności, często w tle roznosi się dźwięk telewizora.

To z kolei powoduje, że współczesne społeczeństwo czerpie z telewizji dużą dawkę wiedzy, zarówno o całym świecie jak i swoim najbliższym otoczeniu.

Na początku 2016 roku ówczesne Ministerstwo Rozwoju zorganizowało „Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich”. Spośród aż 47 projektów, komisja konkursowa wyłoniła 19 (w tym 3 warunkowo), które otrzymały dofinansowanie o łącznej wartości 7 749 568,62 złotych.

W ramach wspomnianego konkursu dotacji, wsparto finansowo wiele inicjatyw telewizyjnych. Jedną z większych kampanii telewizyjnych poświęconych funduszom unijnym był cykl audycji „Fundusze Europejskie – jak to działa?”¹². 12 audycji zostało wyemitowanych na antenie TVP1. Poruszana tematyka dotyczyła m.in. poszukiwania interesujących naborów oraz w jaki sposób młodzi ludzie mogą podnosić swoje kwalifikacje dzięki wsparciu z UE. Omawiana forma wsparcia była również tematem programu „O Funduszach Europejskich, czyli jak być skutecznym?”, emitowanym na antenie TV TRWAM od połowy 2016 roku 45-minutowe audycje miały za zadanie przedstawić widzom

¹² Fundusze Europejskie – Jak to działa?, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/wiadomosci/fundu-z-e-europejskie-jak-to-dziala> (dostęp: 25.07.2018).

najważniejsze informacje dotyczące funduszy. Zaproszeni goście udzielali wskazówek, w jaki sposób skorzystać z dofinansowania i jakie kroki w tym celu należy podjąć. Co ciekawe, tematyka funduszowa pojawiła się również w dwóch serialach „M jak miłość” oraz „Barwy szczęścia” na TVP2.

W ww. konkursie wsparto również projekty radiowe m.in. projekt „SuperFundusze” realizowany w TOK FM, projekt „Mapa Funduszy Europejskich” w sieci RMF MAXXX, czy „Krok po kroku do Funduszy – czyli jak zdobyć środki unijne” w wybranych regionalnych rozgłośniach Polskiego Radia, a także projekty prasowe m.in. projekt „Eurodotacje 2016” realizowany w Rzeczpospolitej i Uważam Rze, projekt „Fundusze Europejskie – praktycznie” w Dzienniku Gazecie Prawnej, czy projekt „Wprost o Funduszach Europejskich” w tygodniu Wprost¹³.

Z uwagi na chęć dotarcia do potencjalnych beneficjentów pochodzących z mniejszych miejscowości w Polsce, w połowie 2016 roku zorganizowany został konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące funduszy dla prasy lokalnej. Spośród 37 zgłoszonych wniosków, wyłoniono 18 projektów, które otrzymały dofinansowanie w formie dotacji¹⁴.

Na początku 2017 roku zorganizowano kolejny „Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich w mediach”. Spośród projektów edukacyjnych wyłoniono 1 projekt, prasowych – 6 projektów, internetowych – 2 projekty oraz prasowo-internetowych – 3 projekty¹⁵.

Dodatkowo promocja funduszy odbywa się za pośrednictwem licznie wydawanych broszur informacyjnych, biuletynów, plakatów, billboardów, ulotek i wielu innych. Wspomniane powyżej konkursy i projekty są tylko wybraną częścią organizowanych działań promocyjnych dotyczących funduszy unijnych. Istnieje wiele kampanii przeprowadzanych nie tylko w celu promocji funduszy UE ogółem, ale również odrębnie dla każdego z programów operacyjnych zarówno krajowych jak i regionalnych. Wszystkie instytucje zaangażowane we wdrażanie programów

¹³ *Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-mediami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dotyczace-funduszy-europejskich/> (dostęp: 25.07.2018).

¹⁴ *Konkurs dotacji na działania informacyjne dla prasy lokalnej dotyczące Funduszy Europejskich*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-mediami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dla-prasy-lokalnej-dotyczace-funduszy-europejskich/> (dostęp: 25.07.2018).

¹⁵ *Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich w mediach*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-mediami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dotyczace-funduszy-europejskich-2017/> (dostęp: 25.07.2018).

samodzielnie realizuje wiele projektów, przyczyniając się do podnoszenia poziomu wiedzy o funduszach wśród obywateli w Polsce.

Promocja funduszy za pośrednictwem Internetu

Trudno zaprzeczyć, że obecnie Internet stanowi podstawowe źródło informacji przy dokonywaniu wielu wyborów w naszym życiu. Medium te bardzo różni się od przedstawionych powyżej, bowiem uznawane jest za nową funkcjonalność, która jeszcze kilkadziesiąt lat temu nie była w ogóle brana pod uwagę przy planowaniu jakichkolwiek działań promocyjnych. Pojawienie się Internetu przyniosło wiele nowych możliwości, ale również ustanowiło dotąd nieznane reguły. Wcześniej promocja za pośrednictwem telewizji, prasy czy plakatów wykorzystywana była przez duże przedsiębiorstwa, zaś aktualnie promocja w Internecie możliwa jest dla każdej nawet najmniejszej firmy, gdzie dopuszczalne jest określenie ścisłej grupy odbiorców.

Podstawowym narzędziem promocji funduszy w Internecie są strony internetowe specjalnie dedykowane tym zagadnieniom. Głównym portalem wiedzy o funduszach unijnych jest witryna internetowa www.funduszeuropejskie.gov.pl. Publikowane są tam treści związane z kluczową wiedzą na temat funduszy, czyli jak z nich skorzystać, gdzie szukać szczegółowych informacji oraz kiedy ogłaszane są nabory wniosków. Bardzo pomoce są również wszelkie dane dotyczące obowiązujących dokumentów oraz już realizowanych projektów. Dodatkowo, każdy z krajowych i regionalnych programów operacyjnych dysponuje swoją stroną internetową, stworzoną analogicznie do głównego portalu funduszy unijnych, gdzie publikowane są informacje dotyczące konkretnie danego programu.

W promocji funduszy unijnych na szeroką skalę wykorzystywany jest serwis YouTube, gdzie za pośrednictwem kanału Fundusze Europejskie publikowane są treści związane z funduszami. Warto wskazać kilka przykładów filmów publikowanych w tym serwisie.

Na początku 2017 roku na wspomnianym kanale ukazały się filmy edukacyjne „Fundusze Europejskie krok po kroku”. Każdy z nich jest dedykowany innej grupie odbiorców, dzięki czemu poszukujący są w stanie odnaleźć interesujący go temat dostosowany do jego potrzeb. W grudniu 2017 roku wystartowała kampania edukacyjna „Prosto i kropka”, której głównym celem jest usprawnianie komunikacji pisemnej Funduszy Europejskich, co z kolei prowadzić ma do zwiększenia liczby osób zainteresowanych

uzyskaniem funduszy oraz ułatwienia realizacji projektów¹⁶. Elementem kampanii jest 10 odcinków edukacyjnych w formie vloga, publikowanych w serwisie YouTube. Publikowane są tam również serie filmów instruktażowych, prezentujących wsparcie, jakie oferują fundusze unijne w perspektywie finansowej 2014-2020¹⁷. Filmy zostały stworzone oddzielnie dla każdego z krajowych programów operacyjnych, czyli Programu Infrastruktura i Środowisko, Programu Wiedza, Edukacja, Rozwój, Programu Polska Cyfrowa, Programu Inteligentny Rozwój oraz Programu Polska Wschodnia, a także dla 16 regionalnych programów operacyjnych.

Współcześnie bardzo popularnym środkiem komunikacji z odbiorcami jest portal Facebook, na którym znajduje się strona Funduszy Europejskich oraz poszczególne strony każdego krajowego i regionalnego programu operacyjnego. Dodatkowo niektóre organizacje/institucje prowadzą odrębnie przeróżne profile dotyczące możliwości wsparcia z funduszy unijnych. Portal Facebook jest obecnie jednym z najczęściej odwiedzanych portali społecznościowych przez osoby reprezentujące różne grupy wiekowe oraz typy odbiorców. Są to zarówno osoby młode, przedsiębiorcy, przedstawiciele biznesu, politycy jak i samorządowcy, dzięki czemu możliwe jest dotarcie do niemalże każdej grupy odbiorców.

Szczególnie warto wspomnieć o Dniach Otwartych Funduszy Europejskich (DOFE), których promocja została rozpowszechniona przede wszystkim za pomocą Internetu, ale również w mediach tradycyjnych. Informacje o DOFE można znaleźć m.in. na specjalnej stronie internetowej¹⁸ stworzonej na potrzeby wydarzenia czy też na portalach internetowych poświęconych poszczególnym programom operacyjnym. W promocję przedsięwzięcia zostały również zaangażowane instytucje biorące udział we wdrażaniu funduszy w naszym kraju. Jest to największe wydarzenie, które prezentuje projekty zrealizowane dzięki dofinansowaniu z Unii Europejskiej. Podczas całej akcji beneficjenci mogą przede wszystkim przedstawić zwiedzającym swoje przedsięwzięcia i opowiedzieć o prowadzonej działalności.

Dodatkowo promocja funduszy odbywa się także za pośrednictwem licznie organizowanych konkursów dla obywateli jak i beneficjentów. Celem jest przybliżenie tematyki funduszy unijnych oraz zachęcenie do ubiegania się o dofinansowanie własnych projektów. Konkursy te promowane są za pośrednictwem Internetu, przede wszystkim

¹⁶ *Prosto o Funduszach Europejskich*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich/#Odcinek%201.%20„Jak%20rosół”> (dostęp: 25.07.2018).

¹⁷ *Filmy edukacyjne o programach krajowych i regionalnych*, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/filmy-edukacyjne-o-programach-krajowych-i-regionalnych/#Regionalne%20Programy%20Operacyjne> (dostęp: 25.07.2018).

¹⁸ *Portal poświęcony Dniom Otwartych Funduszy Europejskich*, <https://dniotwarte.eu> (dostęp: 25.07.2018).

wspomnianego portalu dotyczącego Funduszy Europejskich oraz portali programów operacyjnych. Jako przykład można wskazać zorganizowaną w okresie kwiecień-lipiec 2017 roku VII edycję konkursu „Fundusze w obiektywie”¹⁹, który adresowany był do wszystkich osób zainteresowanych funduszami UE. Innym przykładem jest konkurs „Prosto do Funduszy Europejskich”²⁰ adresowany do dziennikarzy, organizowany w okresie marzec-czerwiec 2017 roku. Zasadą konkursu było przygotowanie cyklu artykułów prasowych, materiałów zamieszczonych na stronie internetowej lub audycji telewizyjnych/radiowych, dotyczących konkretnych przedsięwzięć dofinansowanych z funduszy.

Wykorzystywanie Internetu i mediów społecznościowych jest jedną z najpopularniejszych metod promocji funduszy unijnych w Polsce. Dzięki internetowi, odbiorcy mają dostęp do interesujących ich treści przez dwadzieścia cztery godziny na dobę, niemalże z każdego miejsca na świecie. Znaczenie mediów społecznościowych rośnie, przez co coraz więcej treści publikowanych jest za ich pośrednictwem zarówno przez przedsiębiorców promujących swoje firmy, polityków, organizacje czy instytucje publiczne.

Zakończenie

Unia Europejska w swoim budżecie dysponuje środkami, które przeznaczone są na finansowanie działań mających na celu walkę z bieżącymi problemami oraz sprostanie pojawiającym się wyzwaniom. Fundusze unijne spełniają bardzo ważną rolę w rozwoju gospodarek państw członkowskich i podnoszeniu ich konkurencyjności. Dzięki funduszom kraje Unii Europejskiej z powodzeniem mogą podejmować walkę z bezrobociem oraz realizować te działania, które przyczyniają się do rozwoju regionów uboższych, pozostających nieco w tyle względem pozostałych terenów. Wykorzystywanie funduszy w poszczególnych państwach powoduje również zmniejszanie różnic rozwojowych pomiędzy samymi państwami, co w konsekwencji prowadzi do zwiększania konkurencyjności pomiędzy nimi. Z uwagi na powyższe, bardzo istotne jest promowanie funduszy unijnych na szeroką skalę w taki sposób, aby każda

¹⁹ Konkurs „Fundusze w obiektywie”, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wydarzenia/przeslij-zdjecie-projektu-dofinansowanego-z-funduszy-europejskich-wraz-z-opisem-i-wygraj-atrakcyjne-nagrody/> (dostęp: 25.07.2018).

²⁰ Konkurs dla dziennikarzy „Prosto do Funduszy Europejskich”, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wydarzenia/konkurs-dla-dziennikarzy-prosto-do-funduszy-europejskich/> (dostęp: 25.07.2018).

społeczność miała możliwość pozyskać interesujące ją informacje dotyczące zasad ubiegania się o dofinansowanie ze środków unijnych.

Środki masowego przekazu pełnią kluczową rolę w promowaniu funduszy unijnych w Polsce. Mass media coraz bardziej wpływają na każdą dziedzinę działalności ludzkiej. W szczególności rozpowszechniające się media społecznościowe oraz Internet pokazują prawdziwą siłę wpływu mediów na człowieka. Zaprezentowane w artykule różnorodne funkcje mediów zwracają uwagę na ich ogólną wszechobecność w świecie na niemalże każdym kroku we wszystkich społeczeństwach.

Promocja funduszy unijnych w środkach masowego przekazu odbywa się na szeroką skalę. Wykorzystywane są przeróżne rodzaje mediów: telewizja, prasa, radio, Internet oraz media społecznościowe. Co szczególnie istotne, promocja odbywa się zarówno w mediach ogólnopolskich jak i regionalnych oraz lokalnych, co korzystnie wpływa na odbiór społeczeństwa i ich ogólną wiedzę na temat funduszy. Każdy obywatel ma szansę i możliwość skorzystania z przekazywanych informacji oraz wykorzystania podstawowych zagadnień związanych z funduszami UE w swojej pracy. Przedstawione przykłady promocji funduszy w poszczególnych środkach masowego przekazu stanowią pewien przegląd podstawowych działań podejmowanych przede wszystkim w bieżącej perspektywie finansowej. Przykłady te pokazują, jak różnorodne i ciekawe działania dla społeczeństwa są podejmowane. Organizowane są ponadto liczne konkursy dla obywateli, które mają na celu zachęcenie ich do samodzielnego inicjowania i rozwoju własnych pomysłów dzięki funduszom UE. Liczba oraz różnorodność organizowanych działań promocyjnych mogą wskazywać, że są one skuteczne i efektywne w celu aktywizacji społeczeństwa i podnoszenia ich wiedzy na temat Unii Europejskiej i zagadnień dotyczących funduszy. Wykorzystywanie różnych środków masowego przekazu w promocji funduszy UE daje możliwość dotarcia do rozmaitych grup obywateli w każdym wieku oraz na odmiennych etapach życia.

Bibliografia:

- Chwaszcz J., Pietruszka M., Sikorski D., *Media, Seria Uzależnienia. Fakty i Mity*, Lublin 2005.
- Czajkowska I. B., *Oddziaływanie mass mediów i hipermediów – szanse i zagrożenia*, „Media – Kultura – Komunikacja Społeczna” 1, 2005, s. 230–240, [http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240.pdf](http://bazhum.muzhp.pl/media/files/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240/Media_Kultura_Komunikacja_Spoleczna-r2005-t1-s230-240.pdf).
- Dobek-Ostrowska B. red, *Nauka o komunikowaniu. Podstawowe orientacje teoretyczne*, Wrocław 2001.
- Ejsmont E., Kosmalska B., *Media, wartości, wychowanie*, Kraków 2008.
- Filipiak M., *Homo Communicans. Wprowadzenie do teorii masowego komunikowania*, Lublin 2004.
- Filmy edukacyjne o programach krajowych i regionalnych, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/filmy-edukacyjne-o-programach-krajowych-i-regionalnych/#Regionalne%20Programy%20Operacyjne>.
- Fundusze Europejskie – Jak to działa?, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/wiadomosci/fundusze-europejskie-jak-to-dziala>.
- Granat A., *Intencja, błąd i skuteczność komunikacyjna w przekazie medialnym*, *Annales Universitatis Mariae Curie-Skłodowska*, VOL. XXXI 2013.
- Konkurs „Fundusze w obiektywie”, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wdarzenia/przeslij-zdjecie-projektu-dofinansowanego-z-funduszy-europejskich-wraz-z-opisem-i-wygraj-atrakcyjne-nagrody/>.
- Konkurs dla dziennikarzy „Prosto do Funduszy Europejskich”, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wdarzenia/konkurs-dla-dziennikarzy-prosto-do-funduszy-europejskich/>.
- Konkurs dotacji na działania informacyjne dla prasy lokalnej dotyczące Funduszy Europejskich, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-miastami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dla-prasy-lokalnej-dotyczace-funduszy-europejskich/>.
- Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich w mediach, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-miastami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dotyczace-funduszy-europejskich-2017/>.
- Konkurs dotacji na działania informacyjne dotyczące Funduszy Europejskich, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/wspolpraca-z-miastami-i-partnerami-spoleczno-gospodarczymi/konkurs-dotacji-na-dzialania-informacyjne-dotyczace-funduszy-europejskich/>.
- Lepa A., *Pedagogika mass mediów*, Łódź 2007.
- Mills C. W., *Elita władzy*, tłum. M. Maneli, „Książka i Wiedza”, Warszawa 1961, s. 408.
- Poleszak D., Maziołek D., *Środki masowego przekazu jako narzędzie edukacji w drodze do kształtowania postaw i konstruktywnych form zachowania wśród młodzieży*, „Kultura-Media-Teologia”, nr 12/2013, s. 23–32.
- Portal poświęcony Dniom Otwartym Funduszy Europejskich, <https://dniotwarte.eu>.
- Prosto o Funduszach Europejskich, <https://www.funduszeuropejskie.gov.pl/strony/o-funduszach/promocja/prosto-o-funduszach-europejskich/#Odcinek%201.%20,,Jak%20rosło%20>.
- Reguska A. red, *Media w edukacji. Wymiar kulturowy i aksjologiczny*, Siedlce 2013.

mgr Michał Gałaszewski
Uniwersytet w Białymstoku
m.galaszewski@wp.pl

Droga do osiągnięcia statusu celebryty. Na przykładzie Kingi Rusin i Kuby Wojewódzkiego

The way of media characters to become celebrities by the example
Kinga Rusin and Jakub Wojewódzki

Streszczenie: gospodarze programów informacyjno-publicystycznych, z reguły obawiając się utraty swojej wiarygodności dziennikarskiej, nie chcą być na pierwszych stronach gazet tabloidowych. Będąc prowadzącymi poważnych programów, o tematyce problemowej nie pozwalają, aby kojarzono ich z postaciami celebrytów. Inaczej wygląda sytuacja z moderatorami widowisk rozrywkowych. Ich zadaniem jest bowiem dostarczanie publiczności rozrywki. Dziennikarze ci często stają się celebrytami. „Królują” w tabloidach, na plotkarskich witrynach internetowych i reklamach.

Słowa kluczowe: media, celebryci, dziennikarstwo.

Summary : the hosts of information and journalistic production, usually fearing to lose their journalistic credentials, do not want to be on the front pages of tabloid newspapers. Being leading serious programs on problematic issues, they do not allow them to be associated with celebrities. The situation is different with moderators of entertainment shows. Their task is to provide entertainment to the audience. Journalists often become celebrities. They are active in tabloids, on gossip websites and advertisements.

Keywords: media, celebrities, journalism.

Wstęp:

Nie wszyscy dziennikarze-moderatorzy skupiają się tylko na wykonywaniu swoich obowiązków. Niektórzy swoją popularność pragną wykorzystać, aby nieustannie być w centrum uwagi, wzbudzać kontrowersje, co przekłada się na wymierne korzyści, również majątkowe. Na początku swojej dziennikarskiej drogi charakteryzowali się cechami, jakie powinien posiadać rzetelny dziennikarz. Dzięki sympatii widzów, dyrektorzy stacji telewizyjnych zatrudniają ich jako moderatorów programów informacyjnych, publicystycznych czy rozrywkowych. Z biegiem czasu, ze względu na upodobania masowego odbiorcy ewoluują w celebrytę. Do kontaktu z widzami niezbędne są im media, co podkreśla Wiesław Godzic: „Celebryci są osobami pojawiającymi się w mass mediach. Dzięki mediom mogą „pokazywać” się społeczeństwu oraz wzbudzać emocje i zainteresowanie. Nie ważne

jaki wykonują zawód i w jakiej profesji się specjalizują (specjalizacja jest zbędna). Najczęściej celebrytami zostają aktorzy, wokaliści, sportowcy, gwiazdy występujące w programach typu reality-show, czy dziennikarze. Jako synonimy najczęściej używa się słów: gwiazda i idol”¹.

Kinga Rusin – przemiana ze względu na trendy

Przykładem osoby, która osiągnęła status celebrytki jest Kinga Rusin, absolwentka italianistyki oraz dziennikarstwa na Uniwersytecie Warszawskim. Swoją pracę zawodową zaczęła od telewizji. Pracę rozpoczęła wygrywając konkurs na prezentera muzycznego. Jej telewizyjnym debiutem była rola prezenterki „Teleexpressu”. W tym czasie Rusin charakteryzowały wszystkie cechy dobrego prezentera telewizyjnego, czyli np. klarownością stylu, ciepłem i profesjonalizmem. Jeszcze wtedy była anonimową postacią, lecz z biegiem czasu zyskała popularność oraz sympatię odbiorców. Kiedy pracowała w Telewizji Polskiej, zawarła znajomość z Tomaszem Lisem (niektórzy zarzucają dziennikarce, że to dzięki jemu została zauważona przez szersze grono sympatyków). Po roku wzięli ślub i zaraz po nim wyjechali do Stanów Zjednoczonych. Wyjazd spowodował, że Rusin na trzy lata zawiesiła karierę dziennikarki. Jeszcze przed wyjazdem zdążyła odebrać „Wiktora” w 1994 roku. Nagrodę zdobyła w kategorii „Odkrycie telewizyjne roku”. Doświadczenie zdobyte w USA okazało się być owocne. Po powrocie do Polski dostała angaż w telewizji TVN. W stacji komercyjnej prowadziła program „Wizjer TVN”.

W programie poruszane były bieżące, kontrowersyjne sprawy. Następnie dziennikarka postanowiła się poświęcić życiu prywatnemu i wycofała się na jakiś czas z telewizji. Odpoczywając od pracy zawodowej Rusin zauważyła, że najbardziej odpowiednią dziedziną, w której będzie mogła się spełnić jest rozrywka. W 2005 roku została zauważona ponownie przez dyrektorów TVN-u, którzy zaproponowali jej prowadzenie programu śniadaniowego „Dzień dobry TVN”. Format ten moderowała najpierw z Marcinem Mellerem, a potem z Bartoszem Węglarczykiem².

K. Rusin jest dziennikarką-celebrytką, której najbardziej odpowiada prowadzenie (bądź udział) programów o charakterystyce rozrywkowej. Współcześnie właśnie takie propozycje cieszą się największą popularnością. Na nich w głównej mierze skupiają się nadawcy komercyjni tacy jak TVN. Rusin w takich produkcjach czuje się bardzo komfortowo. Największą popularność zyskała, dzięki moderowaniu „You can dance – po prostu tańcz”.

¹ W. Godzic, *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa 2007, s. 7.

² Kinga Rusin, <https://biografia24.pl/kinga-rusin/> (dostęp: 23.06.2018).

Programy oraz filmy taneczne bardzo często goszczą w ramówce TVN-u. Dzieje się tak, ponieważ ludzie odczuwają potrzebę oglądania tego typu propozycji rozrywkowych. Okazuje się, że to właśnie o tańcu najczęściej się dyskutuje, on budzi wśród użytkowników internetowych społeczności największe emocje. Wpływ na to może mieć popularność programów telewizyjnych takich jak „Taniec z gwiazdami” czy „You can dance”.

Ze znakomitym skutkiem wykorzystuje ten fakt TVN, produkując kolejne edycje swoich tanecznych show. K. Rusin idealnie wpasowała się w takie propozycje, prowadząc *You Can Dance – po prostu tańcz*, czy biorąc udział w „Tańcu z gwiazdami” w 2006 roku (podczas, gdy prawa do emisji były wykupione przez TVN) i wygrywając go. Obecnie prezenterka prowadzi program „Agent”.

K. Rusin jest przykładem na to, że funkcja moderatora telewizyjnego jest idealną „odskocznia” do dalszej kariery medialnej. Dziennikarka dba o swój wizerunek i stara się być ciągle w centrum uwagi. Początek jej kariery jest kojarzony z postacią Tomasza Lisa. Para rozwiódła się, co nie uszło uwadze kolorowych czasopism i portali plotkarskich. „Szum” wokół rozstania trwał bardzo długo. Brukowce „tworzyły” wiele hipotez ich rozstania. Rusin często zwierza się gazetom, w sposób nieskrępowany ze swojego życia prywatnego, czym skupiała na sobie uwagę społeczeństwa.

Moderatorka wykorzystuje swoją popularność na korzyść własnych działalności biznesowych, przynoszących korzyści majątkowe. Stworzyła firmę „Idea Media”, która zajmuje się public relations.

Inną znaną marką, której właścicielką jest dziennikarka TVN-u jest „Pat&Rub”, produkująca kosmetyki kobiece. Zakładając tą firmę Rusin zdawała sobie sprawę z tego, że jest postrzegana jako zawsze dobrze ubrana i posiadająca zgrabne ciało kobieta. Linia kosmetyków dla kobiet idealnie współgra z jej wizerunkiem. Wykorzystała idealnie swoją sławę, aby zarobić pieniądze. Kariera K. Rusin nabrała rozpędu, kiedy moderatorka związała się z ówczesnym prezenterem „Wiadomości” – Tomaszem Lisem. Stała się wtedy rozpoznawalna szerszemu gronu odbiorców. Sama dziennikarka zaprzecza temu, że ślub ze znaną i cenioną osobistością medialną miał wpływ na jej karierę. Wiele mówiło się o rozstaniu Kingi Rusin i Tomasza Lisa w 2005 roku. Rozpisywały się na ten temat brukowce i witryny plotkarskie. To sprawiło, że w tamtym czasie dziennikarka była w centrum uwagi. U moderatorki TVN-u cechą charakterystyczną dla celebryty jest rozgłos w mediach przy pomocy życia prywatnego. Prowadzi również bloga, w którym pełno jest publikacji ukazujących jej życie niezawodowe. Można ją zobaczyć na różnego rodzaju imprezach medialnych.

Rusin jest zadowolona ze swojego statusu celebrytki i wciąż dba o to, aby o niej mówiono. Wie jak to zrobić, ponieważ sprawy wizerunkowe należą do jej zainteresowań. Często widnieje na okładkach kolorowych magazynów, a jej prywatność ukazywana jest w tabloidach. O swojej działalności zawodowej i nowinach z życia po pracy pisze na blogu: „Piszę o wszystkim, z czego składa się moje życie. Dlatego obok notatki o wizycie u państwa Mrozków w Nicei czy opisu ceremonii rozdania Oscarów jest autorski przepis na dietetyczny sernik. Co ciekawe, to właśnie ten sernik wzbudził największe emocje u komentujących. Piszę dużo o ekologii, zdrowym żywieniu i kosmetykach, bo te tematy interesują mnie najbardziej. Sześć lat temu razem z przyjaciółką założyłam firmę produkującą kosmetyki ekologiczne.

To mój konik, obsesja. Produkując kosmetyki naturalne i firmując je, musiałam się wiele o nich nauczyć. Swoją wiedzę dzielę się na blogu. I jak jest powód, to się chwale. Ostatnio naszym najnowszym kremem do twarzy według formuły BB (Beauty Balm albo Beauty Benefit), która przyszła do nas z Azji. Świat się nią zachwycił. My dodałyśmy do tego zestawu jeszcze jedno „B” i powstał krem pielęgnacyjny z wysokim filtrem naturalnym i naturalnym fluidem mineralnym. Nie ma nic lepszego na wakacje!”³.

K. Rusin zdaje sobie sprawę ze swojej popularności i stara się ją wykorzystać w celach zarobkowych. Nieustannie kreuje swój wizerunek medialny prowadząc „Dzień Dobry TVN” oraz będąc czy inne programy rozrywkowe. Jej życiorys pokazuje, że doskonale jej to wychodzi, ponieważ w dalszym ciągu jest na „ustach” masowego odbiorcy. Ze skromnej moderatorki telewizyjnej stała się celebrytką, o której ciągle się mówi. Jest doskonałym przykładem, że wzbudzanie emocji oraz aktywność w mediach może zaowocować stanie się medialną gwiazdą i czołową postacią show-biznesu.

Kuba Wojewódzki: od skromnego chłopaka do aroganckiego indywidualisty

Kolejnym dziennikarzem, który przeszedł drogę od moderatora do celebryty jest Jakub Władysław Wojewódzki, znany po prostu jako Kuba Wojewódzki. W latach 80. znany był w kręgach punkowo-rockowych jako członek zespołów „System” i „Newada”. Grał na perkusji. Podobnie jak Monika Olejnik i Rusin studiował dziennikarstwo na UW, z tym, że on studiów nie ukończył. Z racji swoich upodobań wyspecjalizował się głównie jako dziennikarz muzyczny. Właśnie z muzyką wiążą się jego pierwsze kroki w profesji dziennikarza. Współtworzył i był redaktorem naczelnym miesięcznika „Brum”. Wykazywał się

³ *Szczęśliwa na przekór wszystkim*, <https://www.gala.pl/arttykul/kinga-rusin-szczesliwa-na-przekor-wszystkim> (dostęp: 12.07.2018).

wszechstronnością, ponieważ prowadził audycje w Rozgłośni Harcerskiej. Podjął także współpracę z innymi rozgłośniami tj. „RMF FM” i Programem III Polskiego Radia. W latach dziewięćdziesiątych działał przy organizowaniu Festiwalu Muzyków Rockowych, będąc dyrektorem tej imprezy. Był realizatorem teledysków znanych polskich zespołów np. „Wilki” i „Oddziału zamkniętego”⁴.

W tych latach posiadał już spore doświadczenie. Zostało to docenione tym, że dostał angaż w telewizji. Pierwszym programem, w którym Wojewódzki pełnił rolę prowadzącego był „Halo-Gramy”. Kiedy był moderatorem tej propozycji, nie przypominał znanego dzisiaj społeczeństwu *showmana*. Później został prowadzącym „Rockandrollera”, programu rozrywkowego emitowanego w 2001 roku w Telewizji Polskiej. Od wizerunku, jakie kreuje obecnie różnił się w ogólną prezencją, fryzurą, stylem ubierania a także sposobem dyskusowania. Nadal tonował swoje wypowiedzi, często nawet będąc skromnym, a nawet nieśmiałym moderatorem. Mimo tego nadal się rozwijał oraz zdobywał sympatię swoich odbiorców. K. Wojewódzki podkreśla: „Miałem szczęście, ale mu pomogłem, bo jestem prowokatorem losu. Często podkreślam, że nie czuję się w żaden sposób obdarzony niezwykłymi talentami czy predyspozycjami, poza dużą odwagą, tupetem, chęcią spróbowania. Bywałem odrzucony, niedoceniony, wywalony. Ale nigdy nie dałem sobie wykastrować marzeń. Poza wszystkim nigdy nie wykorzystywałem okazji, żeby siedzieć cicho”⁵.

Wojewódzki na „szerokie wody” wypłynął, kiedy w 2001 roku został prowadzącym teleturnieju „Pół żartem, pół serialem”. Pełnienie roli gospodarzem tego formatu przyniosło mu popularność. Zyskał sympatię dzięki trafnym żartom i błyskotliwym komentarzom. Na osobowość medialną Kuba Wojewódzki wyrósł jednak dopiero za sprawą „Idola”, gdzie zasiadał w jury. Okres trwania programu, czyli lata 2002-2005 to kluczowy moment w karierze celebryty. Od pierwszego odcinka „Idola” wykreował się wodzireja, który prowokuje i używa wulgarnej słownictwa, czym chciał skupić uwagę na swojej osobie. Przyciągał widzów również pewnością siebie oraz „dobitnym” ocenianiem uczestników programu. Przykładem może być opinia o jednym z uczestników: „Było to bardzo delikatne i pełne wewnętrznego skupienia samobójstwo repertuaru. Nie podobało mi się, naprawdę. Zrymowałem się z twoim bólem. Dla mnie jesteś trochę jak Rudolf Valentino, nie wiem, czy pamiętasz takiego bohatera kina. Znakomity kierunek dla ciebie: on był bohaterem kina niemego. Masz taki dar uleczenia. Jak śpiewałaś, bolała mnie głowa. Jak przestałaś, przeszło.

⁴ J. Mazur, *Kuba Wojewódzki*, <http://obliczaluzy.com/kuba-wojewodzki/> (dostęp: 22.07.2018).

⁵ J. Ćwieluch, *Jestem wesołym bułterierem*, <https://www.polityka.pl/> (dostęp: 23.07.2018).

Woody Allen kiedyś powiedział, że jak ma do wyboru piosenkę francuską i miłość francuską, to woli to drugie. Ja też się do tego dołączam. Poza tym, wszystko co doskonałe, dojrzewa powoli, tobie też jeszcze damy czas”. Jako juror Wojewódzki okazał się osobą charyzmatyczną, często w sposób ironiczny komentując uczestników i barwnie prowadząc dialogi z resztą jury. Za priorytet wyznaczył sobie prowadzenie autorskiego programu w telewizji. Dopisał swego i zaczął prowadzić show „Kuba Wojewódzki”, który był emitowany w Polsce w latach 2002-2006. Potem program przeniesiony do konkurencyjnego TVN-u. W tej stacji emitowany jest do dziś.

Pojawienie się gatunku telewizyjnego talk-show w Polsce wiąże się z ewolucją ustrojową. Widzowie coraz częściej zaczęli oglądać tego typu programy, ponieważ za czasów komunizmu ich nie było. Wolność słowa spowodowała rozwój stacji o charakterze komercyjnym, które w swoich ramówkach dużo miejsca poświęcają rozrywce. Talk-showy, dzięki popularnym prowadzącym miały zapewnić wysoką oglądalność i zyski. Taką rolę od początku powstania spełnia format autorski Wojewódzkiego. Dzięki jego osobie, program toczy się w emocjonującej formule, która nierzadko wzbudza kontrowersje. Moderator stara się wzorować swoją propozycję na zachodnich odmianach talk-show. Program jest nastawiony głównie na promowanie osoby prowadzącej. Jako osobowość musi być w centrum uwagi, nawet kosztem gościa zapraszanego do studia. Gospodarz przyciąga masowego odbiorcę gestami, wyszukaniem słownictwem (często również wulgarnym) oraz stylem prowadzenia dialogów. Wojewódzki prowokuje swoich rozmówców, aby wzbudzić w widzach emocje⁶

W programie prowadzone są rozmowy ze znanymi osobami, często celebrytami. Tematy rozmów są lekkie i łatwe w odbiorze, czyli takie, jakie najbardziej upodobali sobie masowi odbiorcy. Wojewódzki w swoim programie jest najważniejszą postacią, wokół której wszystko ma „się kręcić”.

K. Wojewódzki stara się upowszechnić „swojski”, nieskrępowany sposób komunikowania się z widzami. Masowy odbiorca oczekuje takiej formy rozrywki. Ludzie, gdy włączają odbiorniki telewizyjne w swoich domach chcą się zrelaksować, odpocząć od trudów życia codziennego i problemów z jednej strony. Z drugiej zaś pragną wrażeń oraz interesujących odpowiedzi na podchwytliwe, intymne pytania prowadzącego. Wszystko to mają zapewnione w telewizyjnym show Wojewódzkiego. Gospodarz nie dba o dyskrecję i porusza najbardziej kontrowersyjne tematy związane z życiem danej gwiazdy. Język,

⁶ G. Ptaszek, *Talk show. Szczerość na ekranie?*, Lublin 2008, s. 28.

którego używa jest potoczny, więc zrozumiały dla każdego rodzaju widza, niezależnie od wykształcenia czy statusu społecznego. Chcąc przyciągnąć widza i zwrócić uwagę na swoją osobę używa wulgarnych, często niecenzuralnych słów. Swoją program zaczyna od wstępu, który ma na celu zwrócić uwagę oraz zainteresować odbiorcę, a przy okazji wzbudzić kontrowersje. Często

w jego programach jest przekraczana granica przyzwoitości i dobrego smaku. Miało to miejsce np. kiedy w jednym z show Marek Raczkowski wbijał polską flagę w psie odchody, bądź gdy zaproszona do studia Kazimiera Szczuka parodiowała Magdalenę Buszek, cierpiącą na wrodzoną łamliwość kości spikerkę Radia Maryja. W obu przypadkach konsekwencje były bardzo surowe. KRRiT nałożyła na oba przypadki karę po pół miliona złotych⁷.

Kariera medialna K. Wojewódzkiego ewoluowała tak bardzo, gdyż będąc moderatorem swojego autorskiego programu zyskał ogromną popularność. Zważywszy, że posiadał doświadczenie w formatach muzyczno-rozrywkowych (czy to w radiu, czy w telewizji), dostaje nowe propozycje pracy w mediach. Uznana marka dziennikarza na polskim rynku medialnym wpłynęła na prestiż tych programów i ich oglądalność. Dziś jest jednym z najbardziej popularnych moderatorów programów rozrywkowych oraz „twarzą” komercyjnego TVN-u. Odniósł sukces, ponieważ posiada barwną osobowość, jest inteligentny i kontrowersyjny.

K. Wojewódzki z dziennikarza ewoluował w celebrytę, nie tylko dzięki prowadzeniu swojego autorskiego show. Miało na to wpływ także życie prywatne dziennikarza. Media brukowe i portale plotkarskie dużo rozpisywały się na temat znajomości z Anną Muchą. Przez pewien czas byli nawet zaręczeni. Kiedy się rozstali, media natychmiast dociekały, co jest tego przyczyną, szeroko się rozpisując. Obecnie K. Wojewódzki związany jest z modelką Renatą Kaczoruk, która próbowała swoich w aktorstwie i programach typu *talent-show*.

Mimo, że jego życie jest nieustannie śledzone, on mówi, że w ogóle o to nie zabiega i nie dąży do rozgłosu w mediach swoimi sprawami. K. Wojewódzki twierdzi: „Nigdy w życiu nie dałem i nie dam się zawirusować tą współczesną pornografią, jaką jest handlowanie własnym życiem i intymnością. Show-biznes to jest bardzo specyficzne miejsce. Ludzie walczą dosyć rozpaczliwie o swoje pięć minut na *headlinach*, a potem rozpoczynają ten rodzaj autokratycznej wyprzedaży. Wyprzedaż intymności jest niczym innym, jak rozpaczliwą walką o przedłużenie życia na nagłówkach. Mnie ten rodzaj trwania nie interesuje. Przez ponad 20 lat mojej obecności medialnej jeszcze nie byłem zmuszony,

⁷ M. Szilaygyi, *Polsat zapłaci 500 tysięcy złotych kary*, <https://www.telemagazyn.pl/artykuly/polsat-zaplaci-500-tysiecy-zlotych-kary-1096.html> (dostęp: 24.07.2018).

żeby w ten sposób stymulować zainteresowanie sobą. To żalosne. Ja jestem człowiekiem popkultury do momentu, kiedy gasną światła w studiu. Potem wkładam kaftan bezpiecznej normalności. I ten rodzaj wodewilu, ten rodzaj tańca na grobie własnej prywatności nigdy mnie nie interesował. Dlatego nigdy nie poszedłbym do własnego programu”⁸.

Właśnie udział w reklamach utwierdził społeczeństwo o fakcie, że stał się gwiazdą medialną. Prowadzący jest „twarzą” telefonii komórkowej „Play”. W jednej z reklam tej marki, która ma na celu promowanie zasięgu sieci, Wojewódzki gubi drogę oraz następnie puka do drzwi opuszczonego domu. Kiedy drzwi się otwierają, przedstawia się słowami: „Kuba Wojewódzki, celebryta z telewizji”. Play wykorzystuje jego ogromny potencjał marketingowy. Taka postać, rozpoznawalna i kontrowersyjna idealnie nadaje się do reklamowania dóbr w telewizji. Statystyki informują o stałym wzroście liczby klientów tej sieci⁹. Na taki stan rzeczy może mieć wpływ popularność występujących w jej reklamach osobowości m.in. K. Kojewódzkiego.

Udział w reklamach jest dla moderatora-celebryty okazałym źródłem dochodów. Ogromne pieniądze zarabia na nim również stacja TVN. W latach 2006-2013 ten nadawca komercyjny na emisji reklam przed, w trakcie i po jego autorskim programie zarobił 214 milionów złotych¹⁰.

Kuba Wojewódzki wykorzystał swoją kontrowersyjność oraz „cięty język”, kiedy był jurorem w programie „Idol”. Cytaty jego autorstwa wzbudzały emocje odbiorców, przez co stał się rozpoznawalny i doczekał się swojego autorskiego programu.

Celebryci, aby utrzymać swoją popularność, muszą często pojawiać się w mediach. Tak właśnie się dzieje z zaprezentowanymi osobistościami. Nieustannie przypominają o sobie, będąc gospodarzami programów telewizyjnych, wzbudzając emocje swoimi komentarzami oraz nowinkami z życia prywatnego, na które tylko czeka prasa tabloidowa oraz witryny plotkarskie.

Wojewódzki konsekwentnie kreuje swój wizerunek medialny od zaistnienia w programie „Idol”. W dalszym ciągu intryguje swoimi komentarzami oraz sposobem prowadzenia rozmowy w swoim autorskim show „Kuba Wojewódzki”, emitowanym na

⁸ M. Taraszcuk, *Kuba Wojewódzki o show-biznesie, dzieciach i 50. urodzinach*, <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/kuba-wojewodzki-o-show-biznesie-dzieciach-i-50-urodzinach/4s5l1ec> (dostęp: 24.07.2018).

⁹ Ł. Szewczyk, *Kuba Wojewódzki w reklamie „Play”*, <https://media2.pl/telekomunikacja/89288-Play-7-mln-uzytkownikow.-Kuba-Wojewodzki-w-reklamie.html> (dostęp: 24.07.2018).

¹⁰ Tamże.

antenie TVN. Często wyśmiewa swoich gości, przerywa im wypowiedź i doprowadza do kontrowersji, które często przekraczają granice przyzwoitości, nie tylko w telewizji, ale również w radiu, ponieważ prowadzi na antenie Eski Rock poranne audycje. Doskonale wie, jak zwrócić na siebie uwagę, a to przede wszystkim cechuje każdego celebrytę. Podobnie jak Kingę Rusin, Kubę Wojewódzkiego można spotkać na imprezach celebrytów.

Zakończenie:

Przedstawiane postacie medialne przebyły drogę od dziennikarza do celebryty, ponieważ starannie dbały o swój wizerunek. Dążyły do rozgłosu poprzez wydarzenia ze swojego życia prywatnego, o których informowały opinię społecznych media, najczęściej prasa tabloidowa, czy witryny plotkarskie. Starły się nieustannie „pokazywać” w mediach, nie tylko w telewizji śniadaniowej czy programach rozrywkowych (Rusin) i autorskim show (Wojewódzki), ale także uczęszczając na imprezy show-biznesu bądź udzielając prywatnych informacji. Celebryci potrafią zwrócić na siebie uwagę w różnych sytuacjach, najczęściej komentując jakieś wydarzenie i wyrażając swoje kontrowersyjne zdanie na temat innej znanej osoby.

Bibliografia:

- Ćwieluch J., *Jestem wesołym bultelierzem*, <https://www.polityka.pl/KingaRusin>, <https://biografia24.pl/kinga-rusin/>.
Godzic W., *Znani z tego, że są znani. Celebryci w kulturze tabloidów*, Warszawa 2007.
Mazur J., *Kuba Wojewódzki*, <http://obliczaludzi.com/kuba-wojewodzki/>.
Ptaszek G., *Talk show. Szczerość na ekranie?*, Lublin 2008.
Szczęśliwa na przekór wszystkim, <https://www.gala.pl/artukul/kinga-rusin-szczesliwa-na-przekor-wszystkim>.
Szewczyk Ł., *Kuba Wojewódzki w reklamie „Play”*, <https://media2.pl/telekomunikacja/89288-Play-7-mln-uzytkownikow.-Kuba-Wojewodzki-w-reklamie.html>.
Szilaygyi M., *Polsat zapłaci 500 tysięcy złotych kary*, <https://www.telemagazyn.pl/artykuly/polsat-zaplaci-500-tysiecy-zlotych-kary-1096.html>.
Taraszcuk M., *Kuba Wojewódzki o show-biznesie, dzieciach i 50. urodzinach*, <https://plejada.pl/zdjecia-gwiazd/kuba-wojewodzki-o-show-biznesie-dzieciach-i-50-urodzinach/4s5l1ec>.

Paulina Skorupska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Email: paulinasko@interia.eu

Przestępczość zorganizowana w mediach

Organized crime in media

Streszczenie: najczęstszym źródłem informacji o przestępczości zorganizowanej są media takie jak prasa, telewizja, Internet. Temat jakim jest przestępczość zorganizowana jest tematem atrakcyjnym, wpływającym na emocje, sensacyjnym. Dla wielu odbiorców z tematem przestępczości zorganizowanej związane są przede wszystkim gangsterskie porachunki, morderstwa na zlecenie, ładunki wybuchowe podłożone pod samochody. To właśnie media przedstawiły sylwetki takich osób jak Jarosław Sokołowski ps. Masa, Andrzej Kolikowski ps. Pershing, Nikodem Skotarczak ps. Nikoś oraz wiele innych osób stojących wysoko lub niżej w mafijnej hierarchii. W artykule przedstawiony sposób w jaki media przekazały informację o zabójstwach osób powiązanych z przestępczością zorganizowaną. Jak również starano się pokazać w jaki sposób media wpłynęły i wpływają nadal na obraz i postrzeganie najbardziej znanego świadka koronnego w Polsce, na Jarosława Sokołowskiego ps. Masa.

Słowa kluczowe: przestępczość zorganizowana, świadek koronny, przestępca, zabójstwo.

Summary: people most often receive information about organized crime from such sources as press, television, Internet. The subject of organized crime is an attractive subject that influences emotions and sensationalism. For many recipients the topic of organized crime is mainly related to gangster scores, custom murders, explosives placed under cars. It was the media that depicted the figures of people like Jarosław Sokołowski, pseudonym Masa, Andrzej Kolikowski pseudonym Pershing, Nikodem Skotarczak pseudonym Nikoś and many other people standing high or lower in the mafia hierarchy. The article presents the way in which the media provided information about the killings of people associated with organized crime. As well as trying to show how the media influenced and continue to influence the image and perception of the best-known crown witness in Poland, Jarosław Sokołowski pseudonym Masa.

Keywords: organized crime, crown witness, criminal, homicide.

Wstęp

Przestępczość od zawsze była obecna w mediach i to właśnie środki masowego przekazu są podstawowym źródłem z którego ludzie czerpią informacje. Temat jakim jest przestępczość zorganizowana jest niewątpliwie tematem atrakcyjnym, sensacyjnym, emocjonującym.

O przestępczości, nie tylko tej zorganizowanej, bardzo dużo słyszy się w mediach, które przedstawiają zjawisko w sposób wybiórczy, w sposób łatwo dostępny dla odbiorców, koncentrują się na sensacyjnych, brutalnych zdarzeniach oraz na zaniedbaniach

wymiaru sprawiedliwości¹. Dlatego też można stwierdzić, iż obraz przestępczości jaki ukazują media jest obrazem zniekształconym i nie przedstawia rzeczywistości. Środki masowego przekazu nadmiernie nagłaśniają pewne zdarzenia a o pewnych zdarzeniach nie wspominają.

Z obserwacji wynika, że media sygnalizują popełnianie czynów karalnych ale rzadziej informują o dalszym postępowaniu.

Przedstawieniu informacji w taki sposób, aby przyciągnąć uwagę słuchaczy, czytelników oraz widzów sprzyjają techniki, którymi operują dziennikarze. Wiadomość medialna, aby się dobrze sprzedać powinna posiadać pewne cechy. Wśród tych cech należy wymienić: natychmiastowość – wspomniana informacja musi się odnosić do teraźniejszości, dramatyzacja – tytuł przedstawionej informacji powinien być chwytliwy, dramatyczny i powinien przyciągać uwagę, personalizacja – dziennikarze starają się przybliżyć czytelnikom postacie ofiary i sprawcy, uproszczenia – media uproszczają wydarzenia, nie próbują wyjaśniać przyczyn, uwiarygodnienie przez autorytety – informacje przedstawiane przez

dziennikarzy

są bardzo często uwiarygodniane przez krótki wypowiedzi ekspertów (psychiatrów, kryminologów, specjalistów z dziedziny prawa karnego, eksperci w dziedzinie praw człowieka). Uwagę odbiorców przyciągają również takie cechy jak seksualność, przemoc, bliskość zdarzenia czy bohaterowie historii².

Analiza materiału

Jednym z interesujących elementów związanych z przestępczością zorganizowaną są mafijne porachunki, zabójstwa na zlecenie, morderstwa, eksplozje samochodów. Z obserwacji wynika, że o jakiejś grupie przestępczej dowiadujemy się w momencie kiedy dochodzi do zdarzenia wymienionego wcześniej. Incydenty te są przedstawiane przez media natychmiastowo, tytuły są chwytliwe, tak aby zainteresować jak największą liczbę osób. Z obserwacji wynika, że najbardziej emocjonujące, przekazywane przez media są informacje dotyczące zabójstw osób powiązanych z przestępczością zorganizowaną. Przykładem sposobu przedstawienia przez media zabójstwa jest jedno z najbardziej znanych zabójstw, a mianowicie egzekucja trójmiejskiego gangstera, przywódcy mafii z Trójmiasta Nikodema Skotarczaka ps. Nikoś. Jak wspomniano wcześniej tytuły przekazywane przez media powinny

¹ D. Woźniakowska – Fajst, *Media a przestępczość*, <http://www.law.uj.edu.pl/users/kryminol/wp-content/uploads/2013/10/D.-WOŹNIAKOWSKA-FAJST-Media-a-przestepczos'c'....pdf> (dostęp: 13.07.2018).

² Tamże.

być ciekawe, zachęcające do przeczytania artykułu oraz do szukania dalszych informacji. Przedstawiony przez fakt.pl tytuł dotyczący zabójstwa Nikodema Skotarczaka brzmi *Sześć strzałów w klatkę piersiową zabiło Nikosia. Nie pomogła kamizelka kuloodporna*. W artykule przytoczono również fragment książki Tadeusza Batyra *Spowiedź Nikosia z za grobu*, traktujący o zabójstwie gangstera³.

Równie ważne w kontekście rozważań na temat przestępczości zorganizowanej w mediach było zabójstwo kolejnego z bossów mafii Andrzeja Kolikowskiego ps. Pershing. 9 grudnia 1999 roku portal rmf24.pl udostępnia artykuł *Pershing – jak zabito bossa. Tragiczny finał relaksu na nartach*. W mediach informacje przekazuje się budując napięcie i wpływając na wyobraźnię. Portal rmf24.pl przedstawia zabójstwo Pershinga w następujący sposób. „Jak przystało na prawdziwego gangstera, Pershing zginął od kul, w najmniej spodziewanym momencie. Było zimowe, niedzielne popołudnie przed szesnastą. 45 – letni Andrzej K. zjechał właśnie na nartach ze stoku Polany Szymoszkowej w Zakopanem. Pakował swój sprzęt do bagażnika ekskluzywnej limuzyny, srebrnego mercedesa S500. Nagle tuż obok stanęło ciemnozielone audi... . Z samochodu padły strzały. Dwóch mężczyzn – tylko jeden zamaskowany – użyło prawdopodobnie broni maszynowej lub automatycznej... . Co najmniej 8 kul trafiło Andrzeja K. Mężczyzna upadł na ziemię ciężko ranny w głowę i klatkę piersiową. Ktoś wezwał karetkę. Rannego przewieziono do szpitala, jednak nie udało się go uratować – zmarł w czasie próby reanimacji. (...) Jak dowiedziała się sieć RMF, przed feralną niedzielą, w piątek, Pershing był w Trójmieście. Spotkał się tam ze swoimi współpracownikami. W nocy z soboty na niedzielę, samochód jednego z nich – Rocky’ego – wyleciał w powietrze. Czy było to ostrzeżenie dla Andrzeja K.? Mówi się o tym, że Pershing usiłował skonstruować swoją własną grupę na Wybrzeżu, ale tamtejsi gangsterzy, czerpiący gigantyczne zyski z handlu narkotykami, skutecznie mu się przeciwstawiali. (...) Kilkanaście dni temu Andrzeja K. zatrzymali na lotnisku w Warszawie anty-terroryści. Po przeszukaniu zwolniono go. Akcja miała pokazać, że policja obserwuje każdy jego ruch. Jak się okazało w Zakopanem – nie tylko Policja”⁴.

Dziesięć lat później media nagłośniły sprawę zabójstwa znanego trójmiejskiego gangstera Daniela Zacharzewskiego, znanego jako Zachar. Portal trójmiasto.pl w artykule o zabójstwie Zachara przedstawił relację świadka, który według portalu był na miejscu

³ *Sześć strzałów w klatkę piersiową zabiło Nikosia. Nie pomogła kamizelka kuloodporna*, <https://www.google.pl/amp/s/www.fakt.pl/wydarzenia/polska/szesc-strzalow-w-klatke-piersiowa-zabilo-gangstera-premera-ksiazki-spowiedz-nikosia/xcrre8g.amp> (dostęp: 23.06.2018).

⁴ *Pershing – jak zabito bossa. Tragiczny finał relaksu na nartach ...*, <https://www.google.pl/amp/www.rmfm24.pl/fakty/newsamp-pershing-jak-zabito-bossa,nd,131625> (dostęp 23.06.2018).

zdarzenia i w następujący sposób zrelacjonował zajście: „Otóż całe zajście miało miejsce w restauracji Concordia. Do lokalu podjechało parę aut, z których wyszło kilku osiłków. Ofiara zamachu zaczęła uciekać. Została jednak pochwyciona, a następnie parę razy uderzona kijem bejsbolowym. Potem oddano ok. 5 strzałów. Całe zajście miało miejsce ok. godz. 23:05 – 23:10. Reanimacja zakończyła się ok. godz. 23:40 – informuje nas pan Krzysztof. Na terenie pętli w szybkim czasie zjawily się służby specjalistyczne z wykrywaczami metalu. Ogrodzono cały ten obszar i rozpoczęto przeczesywanie pobliskich terenów w poszukiwaniu materiału dowodowego – dodaje”⁵.

Blisko związanym z tematem przestępczości zorganizowanej jest status świadka koronnego. Instytucja świadka koronnego została wprowadzona do polskiego prawa ustawą z dnia 25 czerwca 1997 roku. Wprowadzenie tej instytucji miało wpłynąć na poprawę efektywności zwalczania przestępczości zorganizowanej, mafii i gangów. Początkowo instytucja świadka koronnego miała być wprowadzona na stosunkowo krótki okres czasu (do 1 września 2006 roku), zwrócono jednak uwagę na skuteczność wprowadzonej instytucji na walkę z przestępczością zorganizowaną i zdecydowano się na wprowadzenie instytucji świadka koronnego na stałe do porządku prawnego⁶. Osoba, która chce uzyskać status świadka koronnego musi spełnić określone warunki, które zawarte są w Ustawie z dnia 25 czerwca 1997 roku o świadku koronnym. Według ustawy świadkiem koronnym jest podejrzany, który został dopuszczony do składania zeznań a ponadto „przekazał organowi prowadzącemu postępowanie informacje, które mogą przyczynić się do ujawnienia okoliczności przestępstwa, wykrycia pozostałych sprawców, ujawnienia dalszych przestępstw lub zapobieżenia im, ujawnił majątek swój oraz znany mu majątek pozostałych sprawców przestępstwa lub przestępstwa skarbowego (...), podejrzany zobowiązał się do złożenia przed sądem wyczerpujących zeznań dotyczących osób uczestniczących w przestępstwie lub przestępstwie skarbowym”⁷. Natomiast świadkiem koronnym nie może zostać podejrzany, który w związku z udziałem w przestępstwie lub przestępstwie skarbowym „usiłował popełnić albo popełnił zbrodnię zabójstwa lub współudział w popełnieniu takiej zbrodni, nakłaniał inną osobę do popełnienia czynu zabronionego (...) w celu skierowania przeciwko niej postępowania karnego, kierował zorganizowaną grupą

⁵ M. Klimowicz, K. Wójcik, *Gdański gangster „Zachar” został zamordowany*, <https://m.trojmiasto.pl/wiadomosci/Gdanski-gangster-zachar-zostal-zamordowany-n33765.html> (dostęp: 23.06.2018).

⁶ *Kim jest świadek koronny?*, <http://www.infor.pl/prawo/prawo-karne/swiadek/708273,kim-jest-swiatek-koronny.html> (dostęp: 23.06.2018).

⁷ *Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym* (Dz. U. 2016 r., poz. 1197), art. 3.

albo związkiem mającymi na celu popełnienie przestępstwa lub przestępstwa skarbowego⁸. Podejrzany, który otrzymał status świadka koronnego „nie podlega karze za przestępstwa lub przestępstwa skarbowe określone w art. 1, w których uczestniczył i które jako świadek koronny ujawnił w trybie określonym⁹” ustawą o świadku koronnym z dnia 25 czerwca 1997 roku.

W przypadku zagrożenia życia lub zdrowia zarówno świadka koronnego jak i osób jemu najbliższych mogą oni zostać objęci ochroną osobistą, uzyskać pomoc w przypadku zmiany miejsca zamieszkania, zatrudnienia. W szczególnie uzasadnionych przypadkach podejrzanemu przysługuje pomoc w zakresie zmiany danych osobowych oraz możliwość wydania takiej osobie dokumentów z nowymi danymi osobowymi, uprawniających do przekroczenia granicy. Podejrzanemu, który otrzymał status świadka koronnego przysługuje również inna forma pomocy, do której można zaliczyć przeprowadzenie zabiegu chirurgicznego lub operacji plastycznej¹⁰.

Najbardziej znanym świadkiem koronnym w Polsce jest Jarosław Sokołowski ps. Masa. Urodzony w 1962 roku w Pruszkowie przestępca, który był członkiem jednej z grup przestępczych w Polsce, Gangu Pruszkowskiego. Kilkanaście lat temu Jarosław Sokołowski zrezygnował z kariery gangstera i wybrał inną drogę niż jego kompani, postanowił zeznawać jako świadek koronny. Wielu jego byłych kompanów, dziennikarzy i osób z nim nie związanych wróżyło mu szybką śmierć. Jednak przez wiele lat od momentu dopuszczenia jego zeznań jako materiał dowodowy do dnia dzisiejszego można zauważyć, że najsławniejszy korzysta z przywilejów, które pozwalają mu na życie na dobrym poziomie. Bardzo często pojawia się w mediach społecznościowych, współpracuje z autorami książek piszącymi nie tylko o Masie ale również o innych osobach powiązanych nie tylko z Grupą Pruszkowską

ale i z innymi grupami, które prężnie działały na terenie Polski.

Postać Jarosława Sokołowskiego bardzo często przedstawiana jest w mediach. Powstają o nim filmy, książki. Świadek koronnym jest niezwykle aktywny w mediach społecznościowych. Dla wielu ludzi Jarosław Sokołowski jest idolem, byłym gangsterem, który postanowił się nawrócić i żyć w zgodzie z prawem, jednak dla wielu jest bajkopisarzem,

⁸ Tamże, art. 4.

⁹ Tamże, art. 9.

¹⁰ Tamże, art. 14.

zerem, osobą nielojalną, która sprzedała kumpli¹¹. Jarosław Sokołowski otrzymał status świadka koronnego w 2000 roku, przez wiele lat jest o nim głośno, pojawia się w mediach, udziela wywiadów, robi karierę, jest współautorem książek, prowadzi oficjalny sklep internetowy, gdzie można kupić jego książki z autografem. Można stwierdzić, że jak najbardziej media pomogły w karierze Jarosławowi Sokołowskiemu.

Osoba jaką jest świadek koronny często jest przedstawiana w produkcjach filmowych. Świadek koronny przedstawiony jest zazwyczaj jako osoba, która zmieniała swoje dane osobowe, wygląd, miejsce zamieszkania, pracę, porzuciła kontakt z rodziną i bliskimi. Natomiast najbardziej znany świadek koronny w Polsce odbiega od tego opisu. Jak wspomniano wcześniej Jarosław Sokołowski ps. Masa jest osobą niezwykle medialną, która może się wydawać nie boi się o własne życie, udziela się publicznie, jest aktywny na portalach społecznościowych. Masa ma zarówno swoich zwolenników jak i przeciwników. Jako

jedni z pierwszych wywiad z Jarosławem Sokołowskim przeprowadzili Ewa Ornacka i Piotr Pytlakowski. Był to debiut Masy przed kamerami, wywiad ukazał się w serialu dokumentalnym *Alfabet mafii*, wyprodukowany na zalecenie TVN. Na podstawie serialu powstała również książka o takim samym tytule. Jarosław Sokołowski był nieufny w stosunku do dziennikarzy. Spotkania z Masą były odwlekane, przekładane. Świadek koronny wahał się, nie wiedział czy materiał o nim zrobiony będzie obiektywny a dziennikarze nie postawią go w złym świetle¹².

Z biegiem czasu Jarosław Sokołowski czuł się coraz pewniej przed kamerami, jednak jego nieufność w stosunku do dziennikarzy stale rosła. Kilka lat po emisji *Alfabetu mafii* pomiędzy telewizją TVN a Sokołowskim pojawiły się zgrzyty. Telewizja TVN wyprodukowała serial *Odwrócenie*. Na łamach *Super Expressu* świadek koronny stwierdził, że został wykorzystany, w filmie jest zbyt wiele podobieństw do jego życia a on ma gwarancję, że jego wyznania, nawet te które nie znajdują się na taśmach, nie mogą zostać wykorzystane. Zarzuty Jarosława Sokołowskiego odpierał dyrektor programowy TVN Edward Miszczak, mówiąc że przy przygotowaniu serialu autorzy rozmawiali z wieloma gangsterami i policjantami a serial zawiera w sobie losy wielu rozmówców jak również zawierają szczyptę

¹¹ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Gangster, który stał się celebrytą*. „Masa nigdy nie powinien zostać świadkiem koronnym”, <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,22460602,gangster-ktory-stal-sie-celebryta-masa-nigdy-nie-powinien.html> (dostęp: 23.06.2018).

¹² „Masa” odnalazł się w Internecie. Powiększa liczbę przyjaciół i wrogów, <http://mrfashion.pl/jroslaaw-sokolowski-masa.html> (dostęp: 23.06.2018).

fantazji scenarzystów¹³. Po wielu latach od emisji serialu *Odwrócenie* Masa dużo spokojniej podchodzi do produkcji twierdząc, że serial ma niewiele wspólnego z historią ponieważ nad scenariuszem pracował redaktor Pytlakowski. Na swoim profilu na Facebooku stwierdził, iż w serialu jest kilka podobnych wątków i zdarzeń, a redaktor Pytlakowski zdeformował rzeczywistość.

Nietrudno zauważyć, że Jarosław Sokołowski i Piotr Pytlakowski¹⁴ są ze sobą skonfliktowani. W wielu wywiadach redaktor Pytlakowski wspomina, że Jarosław Sokołowski nie zawsze mówi prawdę przez co Jarosław Sokołowski wprowadził w błąd wielu dziennikarzy, co doprowadziło do przegranych procesów z osobami pomówionymi przez świadka koronnego. W konflikcie Jarosława Sokołowskiego i Piotra Pytlakowskiego punktem krytycznym była publikacja książki wydana przez Piotra Pytlakowskiego *Mój agent Masa*. Przy pomocy mediów konflikt Jarosław Sokołowski – Piotr Pytlakowski toczył się przez lata. Redaktor Pytlakowski opublikował rozmowę z byłym policjantem Piotrem Wróblem, którego informatorem był Sokołowski i dzięki temu miał możliwość otrzymania statusu świadka koronnego. Piotr Pytlakowski zamieścił również relację byłego ochroniarza i współnika Sokołowskiego. Sproket bo o nim mowa, twierdził że były gangster będąc już świadkiem koronnym działał niezgodnie z prawem – zlecał pobicia, windykował długi, a funkcjonariusze, którzy go ochraniaли przymykali na to oko. Odpowiedzią Masy było stwierdzenie, że to dzięki niemu redaktor Pytlakowski zrobił karierę i po jego plecach wspinał się na szczyt, gdzie zaszkodziło mu rozrzedzone powietrze ponieważ zaczął pisać głupoty¹⁵. Były gangster był nie tylko skonfliktowany z redaktorami i dziennikarzami.

Jednym z wrogów Jarosława Sokołowskiego był również bokser Andrzej Gołota. Za pomocą Internetu Masa przedstawił użytkownikom swój pogląd dotyczący ustawienia przez polską mafię walki Andrzeja Gołoty z pięściarzem Michaellem Grantem. Według Jarosława Sokołowskiego Gołota miał zostać namówiony do przegranej w pojedynku. Andrzej Gołota odpierał zarzut Sokołowskiego twierdząc, że pomimo przewagi w pojedynku był zamroczony co nie pozwoliło jemu na kontynuowanie pojedynku¹⁶.

Przy pomocy mediów wspomniany wcześniej Piotr Pytlakowski we współpracy z Sylwestrem Latkowskim na łamach portalu gazeta.pl przedstawili swoje stanowisko w artykule *Gangster, który stał się celebrytą. Masa nigdy nie powinien zostać świadkiem*

¹³ Tamże.

¹⁴ Piotr Pytlakowski – polski dziennikarz i scenarzysta, od 1997 roku związany z tygodnikiem *Polityka*, <http://lubimyczytac.pl/autor/40933/piotr-pytlakowski> (dostęp: 23.06.2018).

¹⁵ „Masa” odnalazł się w Internecie. Powiększa liczbę przyjaciół i wrogów, <http://mrfashion.pl/jroslaaw-sokolowski-masa.html> (dostęp: 23.06.2018).

¹⁶ Tamże.

koronnym. Autorzy zgodnie twierdzą, że Jarosław Sokołowski ps. Masa nigdy nie powinien otrzymać statusu świadka koronnego. Nie jest on skruszonym przestępcą, nie żałuje swoich ofiar. Świadkiem koronnym został nie dlatego, że chciał się nawrócić na dobrą drogę, ale dlatego że jemu się to opłacało, mimo tego co zrobił i czym się zajmował po otrzymaniu tak zwanej korony winy zostały jemu odpuszczone, zyskał bezkarność a fortunę, którą zdobył nielegalnie zachował. Według autorów świadek koronny powinien żyć w cieniu, bez twarzy, imienia i nazwiska natomiast Jarosław Sokołowski wyrósł na celebrytę¹⁷.

Według Piotra Pytlakowskiego i Sylwestra Latkowskiego świadek koronny Jarosław Sokołowski, który został celebrytą jest zadziwiającym przypadkiem. Zamiast żyć w cieniu udziela wywiadów, prowadzi stronę na Facebooku, bryluje w mediach. Poprzez media opowiada jakie miał cudowne życie za czasów mafii. Jako dowód zamieszcza zdjęcia w luksusowych kurortach i samochodach i z pięknymi kobietami przy boku¹⁸.

Zakończenie

Zamieszczane w mediach informacje dotyczące przestępczości zorganizowanej z jednej strony mogą przestrzegać przed wspomnianym procederem. Obrazy mafijnych, gangsterskich porachunków, wraki samochodów po eksplozji ładunków wybuchowych, doniesienia o rozstrzelanych ciałach niewątpliwie mogą odstraszać przed udziałem w przestępczości zorganizowanej. Z drugiej strony jednak media pokazują również drugą stronę przestępczości i udziału w zorganizowanych grupach przestępczych. Mianowicie przedstawiają luksus jaki zapewniają ogromne pieniądze zdobyte z nielegalnej działalności, handlu narkotykami, przemytu i wielu innych rodzajów wspomnianej działalności. Jak wspomniano wcześniej temat jakim jest przestępczość zorganizowana jest tematem interesującym, chwytliwym, sensacyjnym. Media są największym źródłem informacji o przestępczości oraz o przestępcach. Nie zawsze informacje przekazywane przez media są wiarygodne, przedstawiane są w sposób wybiórczy, lecz gdyby nie media społeczeństwo nie miałoby pojęcia o poziomie przestępczości zorganizowanej oraz o losie osób z nią powiązanych. Informacje o przestępczości, grupach przestępczych, gangsterach można również zaczerpnąć z literatury. Wspomniany w pracy Jarosław Sokołowski jest współautorem wielu książek, które przedstawiają gangsterów oraz ich życie. Czy jednak można wierzyć skruszonemu byłemu gangsterowi?

¹⁷ S. Latkowski, P. Pytlakowski, *Gangster, który stał się celebrytą*. „Masa nigdy nie powinien zostać świadkiem koronnym”, <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,22460602,gangster-ktory-stal-sie-celebryta-masa-nigdy-nie-powinien.html> (dostęp 23.06.2018).

¹⁸ Tamże.

Bibliografia:

- Kim jest świadek koronny?*, <http://www.infor.pl/prawo/prawo-karne/swiadek/708273,kim-jest-swiatek-koronny.html>.
- Klimowicz M., Wójcik K., *Gdański gangster „Zachar” został zamordowany*, <https://m.trojmiasto.pl/wiadomosci/Gdanski-gangster-zachar-zostal-zamordowany-n33765.html>.
- Latkowski S., Pytlakowski P., *Gangster, który stał się celebrytą. „Masa nigdy nie powinien zostać światem koronnym”*, <http://weekend.gazeta.pl/weekend/1,152121,22460602,gangster-ktory-stal-sie-celebryta-masa-nigdy-nie-powinien.html>.
- „Masa” odnalazł się w Internecie. Powiększa liczbę przyjaciół i wrogów*, <http://mrfashion.pl/jroslaaw-sokolowski-masa.html>.
- Pershing – jak zabito bossa. Tragiczny finał relaksu na nartach ...*, <https://www.google.pl/amp/www.rmfm24.pl/fakty/newsamp-pershing-jak-zabito-bossa,nd,131625>.
- Sześć strzałów w klatkę piersiową zabiło Nikosia. Nie pomogła kamizelka kuloodporna*, <https://www.google.pl/amp/s/www.fakt.pl/wydarzenia/polska/szesc-stralow-w-klatke-piersiowa-zabilo-gangstera-premera-ksiazki-spowiedz-nikosia/xcrre8g.amp>.
- <https://www.google.pl/amp/www.rmfm24.pl/fakty/newsamp-pershing-jak-zabito-bossa,nd,131625>.
- Ustawa z dnia 25 czerwca 1997 r. o świadku koronnym* (Dz. U. 2016 r., poz. 1197).
- Woźniakowska-Fajst D., *Media a przestępczość*, <http://www.law.uj.edu.pl/users/kryminol/wpcontent/uploads/2013/10/D.-WOŹNIAKOWSKA-FAJST-Media-a-przestepczosc'....pdf>.

lic. Paula Polkowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski

E-mail: paulapolkowska16@wp.pl

Marketing wyborczy na przykładzie kampanii prezydenckiej Aleksandra Kwaśniewskiego w 1995 i 2000 roku

Marketing pre-election for example the presidential campaign Aleksander
Kwaśniewski in 1995 and 2000

Streszczenie: praca ma charakter teoretyczno-analityczny. Podjęto próbę wyjaśnienia głównych pojęć: marketing polityczny i wizerunek polityczny. Scharakteryzowano instrumenty marketingu politycznego, które zostały wykorzystane w kampanii wyborczej Aleksandra Kwaśniewskiego. Krótko omówiono partię polityczną SLD. Przeanalizowano wyborcze slogany i program kandydata Sojuszu Lewicy Demokratycznej. W pracy omówiono przebieg wyborów na urząd Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej w roku 1995 i 2000. Zwrócono również uwagę na rolę żony – Jolanty Kwaśniewskiej w obu kampaniach prezydenckich jej męża.

Słowa klucze: marketing wyborczy, kampania wyborcza, Prezydent RP, Aleksander Kwaśniewski.

Summary: this publication is a work of a theoretical-analytical. The study focuses mainly on the concepts of political marketing and image Aleksander Kwasniewski, and describes marketing tools which were used in both campaigns. The SLD political party was briefly discussed. The electoral slogans and the program of the candidate of the Democratic Left Alliance were analyzed. The work discusses the election process for the office of the President of the Republic of Poland in 1995 and 2000. Particular attention was paid to the impact of Jolanta Kwaśniewska on both her husband's presidential campaign.

Keywords: election marketing, election campaign, President of the Republic of Poland, Aleksander Kwaśniewski.

Wstęp

Prezydent jest głową państwa, gwarantem ciągłości władzy państwowej, czuwa nad zapewnieniem suwerenności i bezpieczeństwa oraz stoi na straży nienaruszalności i niepodzielności terytorium swego państwa. Prezydent wybierany jest w wyborach powszechnych, równych, bezpośrednich i w głosowaniu tajnym. Urząd Prezydenta Rzeczypospolitej charakteryzuje się kadencyjnością. Wybory na to stanowisko odbywają się co 5 lat. Konstytucja RP z 1997 roku określa kto może piastować urząd prezydenta RP, jakie są jego zadania oraz w jaki sposób przebiegają wybory¹.

¹ Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. (DzU 1997, nr 78, poz. 483).

Wyborcy decydują o zwycięstwie kandydata lub utrzymaniu się polityka na scenie politycznej. Wygranie wyborów nie jest możliwe bez pomocy marketingu. Posługiwanie się różnymi technikami marketingu politycznego umożliwia kształtowanie postaw i kierowanie decyzjami wyborców. Jednym z takich sposobów jest autoprezentacja. Uczestnicy sceny politycznej prezentują swoją osobę wyborcom w kampaniach prezydenckich. W ten sposób zyskują poparcie elektoratu. Jedno złe lub dobre wystąpienie na zawsze może zmienić karierę kandydata.

Rozwój państwa demokratycznego i wolność obywateli są podstawą skutecznego rozwoju marketingu politycznego. Analizując wizerunek Aleksandra Kwaśniewskiego oraz techniki i instrumenty wykorzystane w kampaniach wyborczych możemy zaobserwować umiejętność wykorzystania przekazu marketingowego, do wpływania na decyzje i działania wyborców.

Marketing polityczny

Bez wątpienia marketing polityczny ma swoje korzenie w marketingu gospodarczym. Wielu badaczy do których między innymi należą Bruce I. Newman, Philip i Neil Kotler oraz Andrew Lock i Phil Harris w pracach nad postawami politycznymi ukazują podobieństwo między zachowaniem wyborcy i konsumenta. Wyborcy są konsumentami informacji politycznych. Istotnie marketing polityczny stał się oddzielnym nurtem marketingu, niemniej jednak chcąc go zdefiniować na początku należy wyjaśnić czym jest marketing w ujęciu ekonomicznym².

Pierwsza definicja marketingu została opublikowana przez Amerykańskie Stowarzyszenie marketingu w 1941 roku i brzmiała: „marketing to prowadzenie działalności gospodarczej odnoszącej się do przepływu towarów i usług od producenta do konsumenta lub użytkownika”³. W 1960 roku uzupełniono definicję uznając, że „marketing jest zespołem stosowanych technik w celu pobudzenia aktywności w handlu”⁴. Inną definicję zaprezentował Philip Kotler, według którego „marketing to proces społeczny i menedżerski, w ramach którego jednostki i grupy uzyskują to, czego pragną, w wyniku kreowania i wymiany produktów z innymi jednostkami i grupami”⁵.

² W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing Polityczny. Perspektywa psychologiczna*, Gdańsk 2005, s. 14-15.

³ A. Szczudlińska-Kanoś, *Marketing polityczny w polskim samorządzie regionalnym*, „Studia regionalne i lokalne”, nr 3 (37)/2009, s. 105.

⁴ Tamże, s. 106.

⁵ P. Kotler, *Marketing*, Warszawa 1994, s. 6.

Analizując rozwój terminologii marketingu dostrzegamy jego typowe ekonomiczne podłoże i odniesienie do produktów materialnych, a następnie usług. Wraz z upływem czasu zmieniają się potrzeby konsumentów, dzięki czemu marketing znalazł zastosowanie w sferze instytucji publicznych. Droga ewolucji ukształtowała się dziedzina marketingu w organizacjach niedochodowych, z której oddzielił się marketing polityczny.

Andrew Lock i Phil Harris marketing polityczny tłumaczą jako „dyscyplinę wiedzy zajmującą się analizą procesów wymiany między podmiotami politycznymi i ich środowiskiem oraz wewnątrz nich, ze szczególnym odniesieniem do pozycjonowania tych podmiotów i ich wzajemnej komunikacji”⁶.

W polskiej literaturze definicję marketingu politycznego podaje Jerzy Muszyński. Polski politolog marketing polityczny tłumaczy jako umiejętność skutecznego narzucenia własnej woli innym ludziom. Ponadto trzy elementy definicji: narzucanie woli, skuteczność wywierania presji oraz możliwość określonego działania władczego zawsze muszą występować razem⁷.

Marzena Cichosz i Dariusz Skrzypczyński definiują marketing polityczny jako „zespół technik wykorzystywanych do stworzenia odpowiedniego obrazu kandydata wśród jego elektoratu, wypromowania jego osoby, wyróżnienia go spośród rywali i uzyskania maksymalnej ilości głosów przy jak najmniejszym zużyciu środków”⁸.

Dość często stosowana jest definicja marketingu politycznego zaproponowana przez Grażynę Ulicką, wychodząca od pojęcia komunikacji politycznej. To przestrzeń, w której politycy, wyborcy i dziennikarze publicznie wygłaszają swoje poglądy odnośnie kwestii politycznych. Formą komunikacji jest marketing polityczny który opisuje jako „zespół teorii, metod, technik i praktyk społecznych mających na celu przekonanie obywateli, by udzielili poparcia człowiekowi, grupie lub projektowi politycznemu”⁹. Celem jest uzyskanie poparcia elektoratu i przejęcie władzy na arenie politycznej.

Literatura przedmiotu prezentuje szeroki wachlarz definicji pojęcia marketing polityczny. Pomimo różnorodności wyjaśnień z łatwością możemy wskazać cechy wspólne każdej definicji. Niepodważalnie marketing polityczny jest jedną z form komunikacji politycznej.

W ramach tej komunikacji następuje wymiana wartości pomiędzy uczestnikami rynku

⁶ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing Polityczny...*, s. 15.

⁷ J. Muszyński, *Marketing polityczny*, Warszawa 1999, s. 15.

⁸ Ł. Scheffs, *W obronie marketingu politycznego*,

<https://pressto.amu.edu.pl/index.php/r/article/viewFile/2684/2668> (dostęp: 30.06.2018).

⁹ G. Ulicka, *Wpływ marketingu politycznego na zmiany w życiu publicznym państw demokratycznych*, w: *Trudna sztuka polityki. Szanse. Ryzyko. Błąd*, red. T. Klementowicz, Warszawa 1996, s. 157.

politycznego – kandydatami, politykami, partiami a wyborcami. Istotą jest wykorzystanie odpowiednich technik i metod do stworzenia obrazu kandydata, który wyróżnia się z grona rywali i skupia uwagę elektoratu. Celem tego działania jest odniesienie sukcesu, w tym wypadku wygranie wyborów lub utrzymanie się przy władzy. Można śmiało stwierdzić, że marketing polityczny stał się nieodłączną częścią polityki.

O jakości i poziomie marketingu politycznego przesądza kampania polityczna. W podejściu marketingowym kampanią polityczną nazywamy działania podjęte przez indywidualnych lub zbiorowych aktorów rywalizacji politycznej, w celu nakłonienia do pożądanых zachowań, które zapewni przewagę nad konkurentami¹⁰.

Wizerunek polityczny

Z marketingiem politycznym ściśle wiąże się wizerunek polityczny. Jest on tworzony i poddawany ocenie w czasie kampanii politycznej. Wizerunek polityka to stworzony w określonym celu obraz lub wyobrażenie jednostki w świadomości odbiorcy. Stworzone wyobrażenie ma wywoływać pozytywne skojarzenia, które dodają dodatkowych wartości i dzięki temu przyczyniają się do emocjonalnego odbioru. Elementy wartościujące zawarte w wizerunku politycznym wpływają na decyzje i działania podejmowane przez podmiot¹¹.

Dziś wizerunek jest sztuką wykreowania własnego profilu osoby. Sam w sobie jest marketingowym produktem. Indywidualny wizerunek wyróżnia osobę spośród tłumu i czyni ją rozpoznawalną, dlatego jest tak ważny w marketingu politycznym. Wizerunek ma wiele składowych. Zaczniemy od najprostszych jakim jest wygląd zewnętrzny, czyli styl ubierania się, poruszania, gestykulacja i mimika. Wygląd zewnętrzny uznaje za najprostszy, bo jest najłatwiejszy do zmiany, ale równie ważny jak pozostałe. Wygląd poddajemy ocenie jako pierwszy i to on wpływa na dalszy odbiór obrazu. Następnie charakter, osobowość i kultura osobista. Najtrudniejszy element wizerunku. Należy w umiejętny sposób ujawnić cechy osobowości, które będą bazą budowania wizerunku jednocześnie bez zniekształcania rzeczywistości. W innym przypadku zbudujemy fałszywy obraz, który z czasem ujawni prawdziwe oblicze. Dalej klasyfikacja własnych poglądów i przynależność partyjna. Za obietnice i podjęte działania kandydat będzie rozliczony przez pokolenia. Odpowiednio przygotowanego kandydata należy zaprezentować wyborcom za pomocą narzędzi marketingu

¹⁰ M. Kolczyński, *Strategie komunikowania politycznego*, Katowice 2008, s. 157.

¹¹ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing Polityczny...*, dz. cyt., s. 153-154.

politycznego. Koniecznością jest zbieranie informacji zwrotnych od wyborców i stałe monitorowanie odbioru wizerunku¹².

Polska specjalistka ds. politycznego marketingu M. Cichosz zaproponowała następującą kompozycję cech: emocjonalność, funkcjonalność, społeczność i programowość. Udowadnia, że dobrze dobrane elementy w połączeniu z odpowiednimi cechami osobowości, wzorowymi stosunkami rodzinnymi i atrakcyjnym wyglądem może przynieść sukces¹³. Zdaniem polskiej politolog Agnieszki Kasińskiej-Metryki prawie wszystkie te cechy są w pewnej części charakterystyczne dla prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego. Swoją styl prowadzenia władzy opierał na kompromisie, równoważył tradycje i nowoczesność. Z jednej strony dążył do nawiązania współpracy z NATO i Unią Europejską, z drugiej utrzymywał przyjazne stosunki z dwoma największymi sąsiadami – Niemcami i Rosją. W swoich decyzjach był otwarty a za razem ostrożny¹⁴.

Wizerunek polityczny Aleksandra Kwaśniewskiego

Na początek jednak przyjrzyjmy się zewnętrznemu wizerunkowi kandydata na prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej. Jego ekspertem ds. wizerunku był Jacques Seguela. Jak powiedział sam A. Kwaśniewski nie miał łatwego zadania. Z niespełna 40-letniego, ateistycznego, byłego ministra sportu w rządzie Mieczysława Rakowskiego stworzył godnego prezydenta, męża stanu, ojca narodów¹⁵. Aleksander Kwaśniewski zrzucił zbędne kilogramy, przez co stał się bardziej atrakcyjny wizualnie. Zawsze prezentował się modnie i elegancko ubrany. Niebieskie koszule i granatowy garnitur nie pozostawał bez znaczenia. Jak podkreśla ekspert ds. kreowania wizerunku – Grażyna Białopiotrowicz kolor niebieski kojarzony jest z harmonią, inteligencją, uporządkowaniem, natomiast granatowy dodaje powagi, wiarygodności i władzy¹⁶. Eksperymentalne badania odnośnie koloru koszuli i postaw wyborców w 2003 roku przeprowadziła Wioletta Czerko. Dowiodła, że kolor biały i niebieski jest odbierany najbardziej pozytywnie¹⁷. Nie należy zapominać, że wygląd powinien być adekwatny do sytuacji. Doskonałym tego przykładem jest wizyta prezydenta Kwaśniewskiego z 1997 roku na terenach dotkniętych powodzią. Na chwilę pożegnał się on z eleganckim oraz

¹² Tamże, s. 213-214.

¹³ M. Cichosz, *(Auto)kreacja wizerunku polityka na przykładzie wyborów prezydenckich w III RP*, Toruń 2007, s. 66.

¹⁴ A. Kasińska-Metryka, *Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej 1989–1999*, Kielce 2000, s. 154.

¹⁵ *Kreator prezydentów. Rozmowa z Jacquesem Seguela*, <http://www.marketingpolityczny.org/kreator-prezydent-ow-rozmowa-z-jacquesem-seguela/#.WzZAWtUzbIU> (dostęp: 30.06.2018).

¹⁶ G. Białopiotrowska, *Kreowanie wizerunku w biznesie i polityce*, Warszawa 2009, s. 130–132.

¹⁷ W. Cwalina, A. Falkowski, *Marketing Polityczny...*, dz. cyt., s. 201-202.

poważnym garniturem i wystąpił w jasnych jeansach i koszulce polo¹⁸. Wracając do kampanii prezydenckiej Aleksander Kwaśniewski zazwyczaj występował na niebieskim tle, a dopełnieniem jego idealnego wizerunku miały być niebieskie szkła kontaktowe. Obraz inteligentnego, kulturalnego i poprawnie władającego ojczystym językiem kandydata na prezydenta RP można było również zobaczyć w telewizji. W zestawieniu z kontrkandydatami wypadł on bardzo korzystnie i tym samym przekonywał do siebie wyborców¹⁹. Nie ukrywał swojej miłości do sportu. Lubił grać w tenisa i piłkę nożną. Często było można spotkać go i porozmawiać na korcie²⁰. Charakterystycznym elementem jego kampanii był hymn disco polo „Ole, Ole, Olek wybierzmy przyszłość oraz styl”. Nie da się ukryć, że otwartość, elastyczność i tolerancja skupiały szerokie grono wyborców.

Sztab lidera SLD podkreślał jego pozytywne cechy. Należą do nich: znajomość języków obcych (angielski, niemiecki, rosyjski), umiejętność porozumiewania się, łatwość nawiązywania kontaktów, zdolność do kompromisów, otwartość na nowe koncepcje i przenikliwość. Sukces kandydata pokładano również w młodzięcym wieku, przebojowości i elokwencji. Aleksander Kwaśniewski uchodził za jednego z najzdolniejszych polityków. Takie miano zapewniło mu bogate doświadczenie polityczne m.in. w czasie obrad Okrągłego Stołu oraz prac w parlamencie III RP, a także pełnienie funkcji przewodniczącego Komisji Konstytucyjnej Zgromadzenia Narodowego (1994-1995)²¹.

Wizerunek kandydata wśród społeczeństwa

Podstawą działań Aleksandra Kwaśniewskiego były bezpośrednie spotkania z wyborcami w czasie trwania kampanii wyborczej. Kandydat na prezydenta RP podróżował po kraju autokarem Kwak (Komitet Wyborczy Aleksandra Kwaśniewskiego). Wybór takiego środka transportu sam w sobie był reklamą i wyróżniał się na tle pozostałych kandydatów podróżujących eleganckimi autami. A. Kwaśniewski spotykał się z wyborcami na dużych wiecach oraz w małych, kameralnych gronach. Elementem charakterystycznym tych spotkań była chęć wyjścia do ludzi. Kandydat spacerował ulicami miasta, rozmawiał z napotkanymi ludźmi, odwiedzał miejsca turystyczne, restauracje i kawiarnie²². Przed wizytą w każdej miejscowości Aleksander Kwaśniewski, przy pomocy sztabu terenowego, zapoznawał się z problemami społecznymi. Tak przygotowany do rozmowy na każdy temat zaskakiwał

¹⁸ Tamże, s. 200.

¹⁹ W. Bereś, *Czwarta władza. Najważniejsze wydarzenia medialne III RP*, Warszawa 2000, s. 262.

²⁰ J. Machejek, J. Olczyk, A. Machejek, *Kwaśniewski: „nie lubię tracić czasu!”*, Łódź 1995, s. 25.

²¹ A. Chrościcka, *Kwaśniewski jestem...*, Kraków 1995, s. 48.

²² B. Dziemidok, *Partie polityczne a wybory prezydenckie w 1995 r. w Polsce*, Lublin 1998, s. 75.

mieszkańców swoim profesjonalizmem i prezentował idealnego kandydata na stanowisko prezydenta.

Sojusz Lewicy Demokratycznej

Aleksander Kwaśniewski był kandydatem Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Koalicją 15 organizacji, partii politycznych oraz związków zawodowych powołaną tuż przed wyborami parlamentarnymi w 1991 roku był Krajowy Komitet Wyborczy Sojuszu Lewicy Demokratycznej. Koalicję zbudowano na dwóch filarach. Pierwszym była partia polityczna – Socjaldemokracja Rzeczypospolitej Polskiej – powstała po dawnej Polskiej Zjednoczonej Partii Robotniczej (28 stycznia 1990 roku). Drugim filarem była organizacja związkowa – Ogólnopolskie Porozumienie Związków Zawodowych. W 1996 roku jeden z liderów SLD, Marek Borowski zaproponował przekształcenie Sojuszu Lewicy Demokratycznej w partię polityczną. 15 kwietnia 1999 roku 29 działaczy podpisało założycielską deklarację Sojuszu Lewicy Demokratycznej. SLD jako partię polityczną zarejestrowano 26 kwietnia 1999 roku. Uprawomocnienie decyzji nastąpiło 17 maja 1999 roku²³.

Kongres założycielski przyjął podstawowy dokument programowy „Socjaldemokratyczny program dla Polski”. Zapisane w nim postulaty dotyczyły m.in. rozwoju gospodarki, minimalizacji bezrobocia i poprawy poziomu życia, budowy silnego państwa i solidarnego społeczeństwa²⁴.

Wyborcze slogany

Lider Sojuszu Lewicy Demokratycznej kampanię wyborczą prowadził pod trzema hasłami. Pierwszy z nich brzmiał „Wybierzmy przyszłość”. Jest to jedno z najbardziej znanych i zapamiętanych haseł wyborczych na polskiej arenie politycznej. Największy rywal Lech Wałęsa przedstawiał kontrkandydata jako kontynuatora PRL-u, zbrodniarza systemu i gospodarczego upadku. Hasło wyborcze miało kojarzyć Kwaśniewskiego z lepszą przyszłością, ze zmianą. Unikał on negowania historycznych dokonań i podziałów. Kwaśniewski uważał, że to właśnie przyszłość zadecyduje o losach Polski, jej społeczeństwa i gospodarki. Fundamentem programu była reforma. Rozwój obszarów wiejskich oraz stworzenie warunków dla stabilnego wzrostu gospodarczego to podstawa. Priorytetem była też polska polityka zagraniczna. Zdaniem kandydata wstąpienie do Unii Europejskiej i Paktu

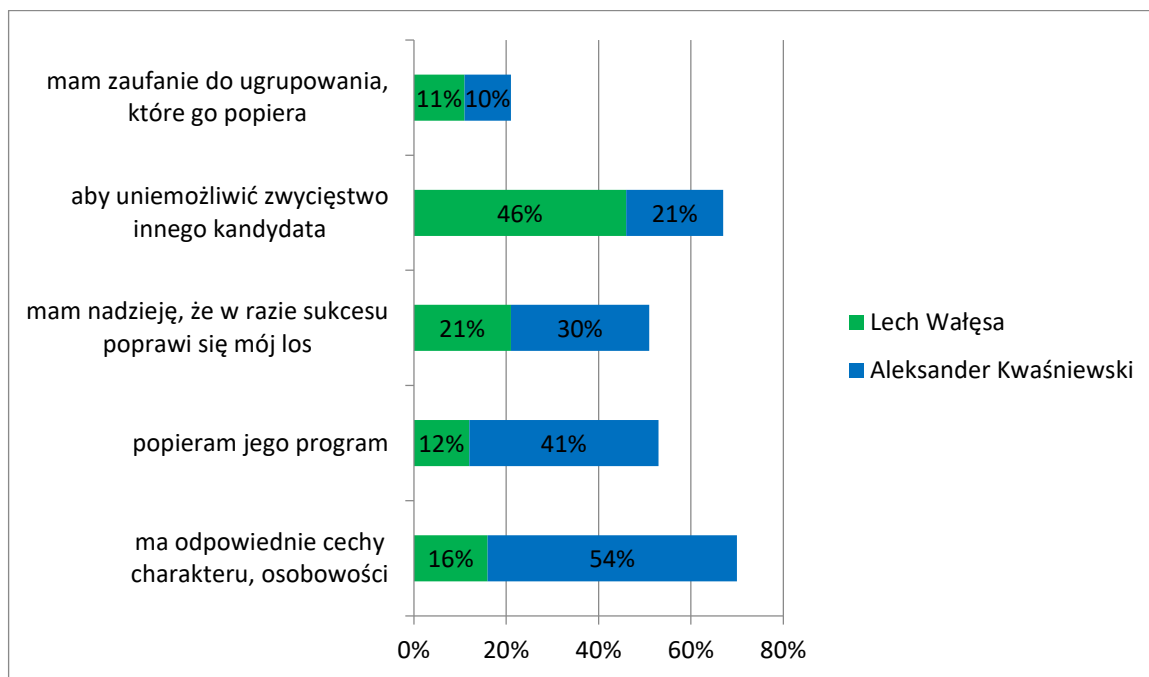
²³ Ł. Tomczak, *Sojusz Lewicy Demokratycznej*, w: *Polskie partie i ugrupowania parlamentarne*, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Toruń 2004, s. 48-56.

²⁴ Tamże, s. 56-65.

Północnoatlantyckiego jest potrzebne dla jedności ekonomicznej i wzmocnienia bezpieczeństwa²⁵.

Dwóch największych kandydatów – Lecha Wałęsę i Aleksandra Kwaśniewskiego – różniło niemal wszystko, zaczynając od pochodzenia poprzez działalność na kampanii wyborczej kończąc. „Gazeta Wyborcza” w 1995 roku przeprowadziła sondaż charakteryzujący motyw wyborczy obywateli.

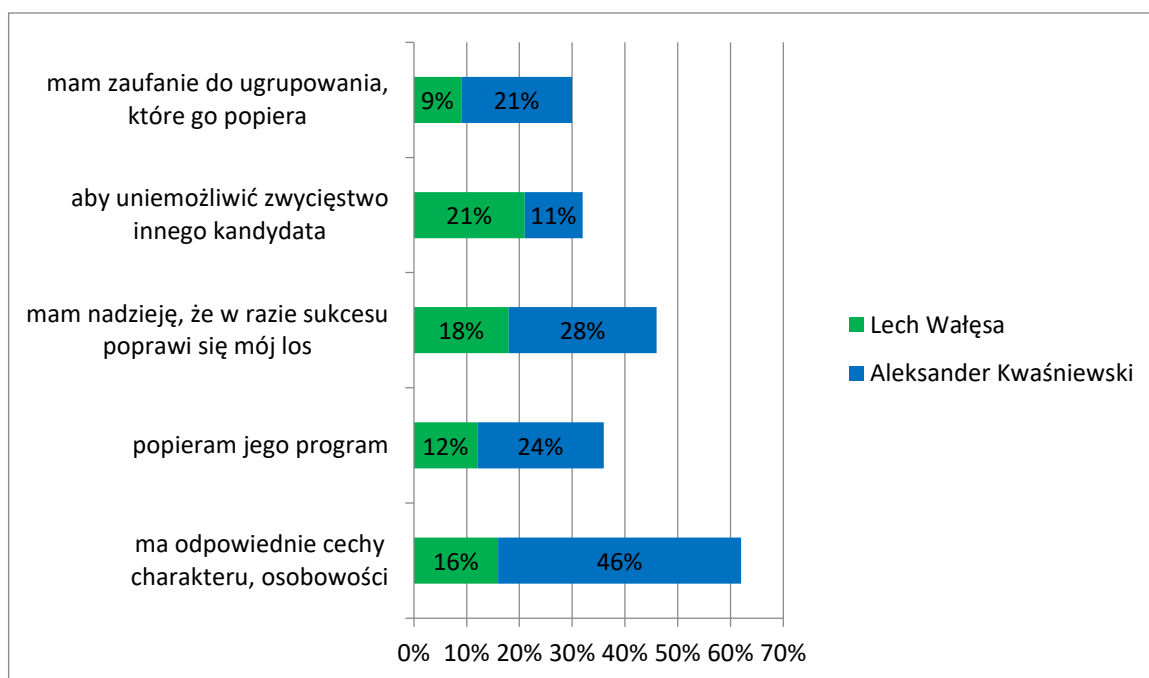
Wykres 1. Sondaż motywów wyborczych przed pierwszą turą wyborów

Źródło: A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1898-2011*, Kraków 2012, s. 94.

Wykres 2. Sondaż motywów wyborczych przed drugą turą wyborów

²⁵ A. Kwaśniewski, *Wybierzmy przyszłość*, Warszawa 1995, s. 20-22, 57-59, 68-70.

Źródło: A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1898-2011*, Kraków 2012, s. 94.

Frekwencja w pierwszej turze wyborów wyniosła 64,7 %. Zwycięzcą okazał się kandydat SLD z wynikiem 35,10% poparcia, tuż za nim Lech Wałęsa z 33,10% poparciem. Tak ukształtowany wynik był zapowiedzią drugiej tury wyborów.

Drugą turę wyborów poprowadzono pod hasłem „Wspólna Polska”. Wizerunek Kwaśniewskiego tym razem nawiązywał do ojczyzny, patriotyzmu, jedności i spójności. Niebieskie charakterystyczne tło, na którym zawsze pokazywał się kandydat, częściej zamieniano na białą-czerwoną flagę narodu polskiego. W mediach było można usłyszeć chlubne wypowiedzi o Kwaśniewskim podobne do tej autorstwa prof. Aleksandra Krawczuka „Aleksandra Kwaśniewskiego cechuje inteligencja, takt, umiar – to mąż stanu wielkiego formatu”.²⁶

Zmiany w prowadzeniu kampanii Kwaśniewskiego okazały się trafne i skuteczne. Przekonał do swojej kandydatury niezdecydowanych i młodych wyborców. Frekwencja drugiej tury wyborów wynosiła 68,2%. Aleksander Kwaśniewski (51,72% poparcie) kolejny raz wyprzedził Lecha Wałęsę (48,28% poparcie) o kilka procent i tym samym wygrał wybory prezydenckie w 1995 roku.

Druga kampania prezydenta przygotowująca do wyborów w 2000 roku przebiegała w spokojnym i pozytywnym nastroju. Kierowana była do wszystkich, dlatego że Kwaśniewski miał bardzo zróżnicowanych wyborców pod każdym względem (wieku, wykształcenia, statusu majątkowego). Takie też było hasło kampanii z 2000 roku „Dom

²⁶ A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1898-2011*, Kraków 2012, s. 98-99.

wszystkich – Polska”. Kampania wyborcza była dalszym ciągiem pięcioletniej prezydentury kandydata. Hasło nawiązywało do wspólnej pracy, troski i wysiłku włożonego w budowę przyszłości państwa. Polska ma być krajem dla wszystkich, bez sporów i podziałów. Bez względu na różnice liczy się każdy człowiek, a za siłę i pozycję kraju będą rozliczać przyszłe pokolenia. Aleksander Kwaśniewski świetnie łączył rolę prezydenta PR i kandydata²⁷. W kontaktach z wyborcami zrobił kolejny krok do przodu. Poza bezpośrednimi spotkaniami i rozmowami rozdawano pocztówki ze zdjęciem kandydata, życzeniami i podziękowaniami oraz zachętą do współpracy „Chcę, by mój program uwzględniał również Państwa opinie”. Podtrzymując wyjątkowość swojej pozycji w tych wyborach pozwolił sobie na odmowę udziału w debacie telewizyjnej z innymi kandydatami²⁸.

Jednolitość i spójność obu kampanii wyborczych oraz doskonałość wizerunku po raz kolejny trafiły do polskich serc i dały następne pięć lat Kwaśniewskiemu na prezentację swoich umiejętności oraz realizację wyborczych obietnic. Wybory prezydenckie w 2000 roku Aleksander Kwaśniewski wygrał w pierwszej turze zdobywając 53,7% głosów²⁹.

Rola Jolanty Kwaśniewskiej

Wizerunek kandydata wzmacniała jego żona – Jolanta Kwaśniewska – kobieta atrakcyjna, elegancka, wykształcona, kulturalna. O tym, że była największym atutem Kwaśniewskiego wiedział nie tylko sztab ekspertów, ale i on sam, co często podkreślał „Pani prezydentowa jest osobą, która ma wielkie znaczenie w moim życiu, bo ją po prostu kocham i mam w niej wsparcie. Po drugie, odgrywa ogromną rolę dla urzędu prezydenckiego, bo na przykład promuje wrażliwość społeczną i nawiązuje kontakty innego typu niż polityczne. Ale też, za co ją niezwykle cenię, odgradza się od sfery polityki”³⁰. Jolanta Kwaśniewska dodawała mężowi blasku i przyciągała wyborców. Zawsze wypowiadała się o mężu jak o bohaterze, niedoścignionym ideale, autorytecie³¹. Wraz z mężem stworzyła Fundusz Pomocy Młodym Talentom, która przyznawała nagrody i stypendia najzdolniejszym uczniom. Założyła własną Fundację Porozumienie bez Barrier, która pomagała chorym dzieciom. Prowadzona działalność charytatywna i społeczna zjednała wielu wyborców, a szczerym i głębokim zaangażowaniem zapracowała na przydomek „królowej polskich serc”.

²⁷ *Wyboru prezydenckie 2000. Programy kandydatów*, red. I. Słodkowskiej, Warszawa 2004, s. 82-86.

²⁸ A.K. Piasecki, *Wybory w Polsce 1898-2011...*, dz. cyt., s. 132-134.

²⁹ Tamże, s. 139.

³⁰ *Wyboru prezydenckie 2000...*, dz. cyt., s. 82.

³¹ A. Chróścicka, *Kwaśniewski jestem...*, dz. cyt., s. 13-17.

Jej aktywność doceniono również za granicą. Została zaproszona przez Kofi Annana – sekretarza generalnego ONZ – do Komitetu Mędrców, dziesięcioosobowej grupy autorytetów, których zadaniem było podjęcie działań przeciwko narkomanii³².

Jolanta Kwaśniewska była nieodłącznie towarzyszką męża w spotkaniach z wyborcami, głównie tam gdzie miał on najmniejsze poparcie. Jej wdzięk i miłe usposobienie miały przekonywać wyborców i tak też się stało. Zawsze uczestniczyła w ważnych wyjazdach zagranicznych oraz godnie przyjmowała gości w Polsce m.in. królową Elżbietę II z mężem księciem Filipem i Hilary Clinton³³.

Trudno nie wspomnieć o chrześcijańskiej postawie Jolanty Kwaśniewskiej w zestawieniu z ateistycznym mężem. Aleksander Kwaśniewski zawsze podkreślał religijność swojej żony oraz sam został wychowany w duchu szacunku do religii co potwierdził w słowach „Z ogromnym szacunkiem traktuję zasady moralne, etyczne i tradycje chrześcijańskie. One stanowią fundament mojego życia, ale łaski wiary – brak”³⁴. Papieża uznawał za autorytet, czasami żartował, że jest „niewierzącym chrześcijaninem”. Religijna postawa żony kandydata oraz wyrozumiałość i szacunek męża przysparzały sympatii, a także trafiały do serc osób wierzących i niewierzących.

Zakończenie

Na pytanie „Dlaczego zdecydował się pan kandydować?” Kwaśniewski odpowiadał „Jestem profesjonalnym politykiem. Mój zawód to przedstawienie do oceny społeczeństwu – czyli wyborcom – moich poglądów, moich ocen, moich pomysłów jak kreować Polskę ku lepszemu. W przypadku zdobycia zaufania ludzi, realizowanie tych koncepcji staje się po prostu obowiązkiem. Nie jestem człowiekiem znikąd. W polityce jestem obecny już od dziesięciu lat, a moje poglądy głoszę otwarcie, podlegają one publicznym recenzjom”³⁵. Na realizację tego obowiązku Kwaśniewski miał dwie kadencje. Bilans osiągnięć wypadł bardzo korzystnie. Ponad połowa badanych była zadowolona z prezydentury Aleksandra Kwaśniewskiego. Głównymi jego zwolennikami były osoby o centrowych i lewicowych poglądach.

Kampania prezydencka A. Kwaśniewskiego była spójna, przemyślana i mocno wyróżniająca się na tle pozostałych kandydatów. Zatrudnienie eksperta ds. kreowania

³² E. Szwaczko, *Sukcesor*, Toruń 2001, s. 127.

³³ Tamże, s. 123-125.

³⁴ *Wyboru prezydenckie 2000...*, dz. cyt., s. 82.

³⁵ A. Chróścicka, *Kwaśniewski jestem...*, dz. cyt., s. 7.

wizerunku Jacques Seguela postawiło wysoką poprzeczkę przed kontrkandydatami. Prezydenta RP zawsze będziemy pamiętać jako eleganckiego, męskiego inteligenta. Nie bez znaczenia pozostaje żona – Jolanta Kwaśniewska. Zaskarbiła serca wielu wyborców i przysporzyła wiele sympatii mężowi.

Niewątpliwie kampania wyborcza Aleksandra Kwaśniewskiego była pierwszą kampanią w Polsce na tak wysokim poziomie. Otworzyła drogę ekspertom i udowodniła, że nie same techniki marketingu politycznego, ale również odpowiednia umiejętność ich wykorzystania może przynieść życiowy sukces.

Bibliografia

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z 1997 r. (DzU 1997, nr 78, poz. 483).
Bereś W., *Czwarta władza. Najważniejsze wydarzenia medialne III RP*, Warszawa 2000.
Białopiotrowska G., *Kreowanie wizerunku w biznesie i polityce*, Warszawa 2009.
Chróścicka A., *Kwaśniewski jestem...*, Kraków 1995.
Cichosz M., *(Auto)kreacja wizerunku polityka na przykładzie wyborów prezydenckich w III RP*, Toruń 2007.
Cwalina W., Falkowski A., *Marketing Polityczny. Perspektywa psychologiczna*, Gdańsk 2005.
Dziemidok B., *Partie polityczne a wybory prezydenckie w 1995 r. w Polsce*, Lublin 1998.
Kasińska-Metryka A., *Prezydenci Rzeczypospolitej Polskiej 1989–1999*, Kielce 2000.
Kolczyński M., *Strategie komunikowania politycznego*, Katowice 2008.
Kotler Ph., *Marketing*, Warszawa 1994.
Kwaśniewski A., *Dom wszystkich Polska*, Warszawa 2000.
Kwaśniewski A., *Wyberzmy przyszłość*, Warszawa 1995.
Machejek J., Olczyk J., Machejek A., *Kwaśniewski: „nie lubię tracić czasu!”*, Łódź 1995.
Muszyński J., *Marketing polityczny*, Warszawa 1999.
Piasecki A.K., *Wybory w Polsce 1898-2011*, Kraków 2012.
Szwaczko E., *Sukcesor*, Toruń 2001.
Tomczak Ł., *Lewicowe partie polityczne w Polsce. Programy, organizacja, strategię*, Szczecin 2012.
Polskie partie i ugrupowania parlamentarne, red. K. Kowalczyk, J. Sielski, Toruń 2004.
Partie i koalicje polityczne III Rzeczypospolitej, red. K.A. Paszkiewicz, Wrocław 2000.
Trudna sztuka polityki. Szanse. Ryzyko. Błąd, red. T. Klementowicz, Warszawa 1996.
Wyboru prezydenckie 2000. Programy kandydatów, red. I. Słodkowskiej, Warszawa 2004.
Planeta P., Chrabąszcz R., *I tura wyborów prezydenckich 1995 w polskiej prasie*, „Zeszyty Prasoznawcze”, nr 1–2/1996, s. 82-94.
Szczudlińska-Kanoś A., *Marketing polityczny w polskim samorządzie regionalnym*, „Studia regionalne i lokalne”, nr 3 (37)/2009, s. 105-116.
Centrum Badań Opinii Społecznej, *Preferencje prezydenckie na miesiąc przed wyborami*, https://cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_132_00.PDF.
Centrum Badań Opinii Społecznej, *Zainteresowanie wyborami a poziom poparcia dla kandydatów w wyborach prezydenckich*, https://www.cbos.pl/SPISKOM.POL/2000/K_131_00.PDF.
Kreator prezydentów. Rozmowa z Jacquesem Seguela, <http://www.marketingpolityczny.org/kreator-prezydentow-rozmowa-z-jacquesem-seguela/#.WzZAWtUzbIU>.
Scheffs Ł., *W obronie marketingu politycznego*, https://pressto.amu.edu.pl/index.php/r/article/viewFile/26_84/2668.

***SPOŁECZNE I PRAWNE
DYLEMATY***

lek. Angelika Baranowska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Email: angelika_b1990@o2.pl

Leki inkretynowe jako nadzieja współczesnej diabetologii oraz ich przedstawianie w mediach

Incretin drugs hope for contemporary diabetology and their image in the media

Streszczenie: Cukrzyca to grupa chorób metabolicznych charakteryzujących się hiperglikemią wynikającą z defektu wydzielania lub działania insuliny. Niedostateczna kontrola glikemii wiąże się z wysokim ryzykiem rozwoju powikłań mikro- i makronaczyniowych. Ostatnia dekada istotnie przyczyniła się do poszerzenia wachlarza możliwości terapeutycznych w leczeniu cukrzycy typu 2 o nowe leki, których mechanizm działania polega na modulacji układu inkretynowego. W pracy przedstawiono najważniejsze wnioski dotyczące leków inkretynowych i ich obrazu w mediach polskich i zagranicznych na podstawie przeglądu piśmiennictwa.

Słowa kluczowe: cukrzyca, analogi glukagonopodobnego peptydu 1, inhibitory dipeptydylopeptydazy-4, media.

Summary: diabetes is a group of metabolic diseases characterized by hyperglycaemia resulting from a defect in the secretion or action of insulin. Insufficient glycemic control is associated with a high risk of developing micro- and macrovascular complications. The last decade has significantly contributed to extending the range of therapeutic options in the treatment of type 2 diabetes with new drugs whose mechanism of action is based on the modulation of the incretin system. The paper presents the most important conclusions regarding incretin drugs and their image in Polish and foreign media based on a literature review.

Keywords: diabetes mellitus, glucagon-like peptide 1 analogues, dipeptidyl peptidase-4 inhibitors, media

Wstęp

„Cukrzyca to grupa chorób metabolicznych charakteryzujących się hiperglikemią wynikającą z defektu wydzielania lub działania insuliny. Przewlekła hiperglikemia w cukrzycy powoduje uszkodzenie, zaburzenie czynności i niewydolności różnych narządów, szczególnie oczu, nerek, nerwów, serca i naczyń krwionośnych”¹.

Na cukrzycę choruje 425 milionów osób dorosłych na świecie, tj. 8,8% światowej populacji. Szacuje się, że w 2045 roku liczba ta wzrośnie o 48% do 629 milionów (9,9% światowej populacji). W 2017 roku 3 miliony osób zmarło z powodu cukrzycy. W Polsce w ubiegłym roku liczba dorosłych chorych na cukrzycę była szacowana na 2 235 800 osób,

¹ *Zalecenia kliniczne dotyczące postępowania u chorych na cukrzycę 2018*, „Diabetologia Praktyczna”, tom 4, nr 1/2018, s. 5.

z czego milion osób nie wiedziało, że jest chorych. Zarejestrowano 18 tysięcy zgonów związanych z cukrzycą².

Niedostateczna kontrola glikemii wiąże się z wysokim ryzykiem rozwoju powikłań mikro- i makronaczyniowych. W badaniu PolDiab oceniano stopień wyrównania metabolicznego chorych na cukrzycę w Polsce: dobre wyrównanie cukrzycy typu 1 stwierdzono u 3,5%, a cukrzycy typu 2 (*ang. type 2 diabetes mellitus*, T2DM) u 24,2%³. Przedstawione dane epidemiologiczne wskazują na potrzebę intensyfikacji leczenia oraz poszukiwania nowoczesnych metod terapii poprawiających kontrolę metaboliczną.

Leczenie przeciwcukrzycowe

Podstawowymi metodami leczenia T2DM jest postępowanie nefarmakologiczne polegające na zastosowaniu prozdrowotnego stylu życia, a także farmakoterapia z użyciem leków przeciwcukrzycowych.⁴ W XXI wieku uzyskano leki wpływające modulująco na układ inkretynowy – jeden z systemów, którego niewłaściwe funkcjonowanie jest podstawowym patomechanizmem powodującym zachorowanie na T2DM.

Zjawisko inkretynowe to dużo silniejsze wydzielanie insuliny w odpowiedzi na doustną podaż glukozy niż jak przy jej podaniu dożylnym. Pod wpływem glukozy podanej doustnie dochodzi do sekrecji glukagonopodobnego peptydu 1 (*ang. glucagon-like peptide-1*, GLP-1) oraz glukozozależnego peptydu insulinotropowego (*ang. glucose-dependent insulintropic polypeptide*, GIP) przez komórki błony śluzowej jelit. Oba te hormony powodują wzrost wydzielania insuliny przez trzustkę i są odpowiedzialne za około 50–70% odpowiedzi insulinowej na posiłek. Z krwią układu wrotnego GLP-1 przedostaje się do trzustki, gdzie przede wszystkim stymuluje wydzielania insuliny, zaś hamuje uwalnianie glukagonu. Działając na podwzgórze wywołuje uczucie sytości i wydłuża czas pasaży pokarmu przez przewód pokarmowy, co skutkuje zmniejszeniem łaknienia i prowadzi do redukcji masy ciała⁵. Ponadto nasila proliferację i stymuluje przeżycie komórek β trzustki. Zarówno GLP-1, jak i GIP stymulują wydzielanie insuliny wyłącznie w przypadku podwyższonego stężenia glukozy

w surowicy krwi, co oznacza, że nie powodują hipoglikemii.

² *IDF Diabetes Atlas 2017 – 8th edition*, <https://www.idf.org/e-library/epidemiology-research/diabetes-atlas/134-idf-diabetes-atlas-8th-edition.html> (dostęp: 01.09.2018).

³ W. Grzeszczak, W. Karnafel, J. Sieradzki, *Badanie PolDiab Część I. Analiza leczenia cukrzycy w Polsce*, „Diabetologia Praktyczna”, nr 7/2006, s. 8-15.

⁴ *Zalecenia kliniczne dotyczące postępowania u chorych na cukrzycę 2018*, Stanowisko Polskiego Towarzystwa Diabetologicznego, „Diabetologia Praktyczna”, nr 3/2018, s. 1-81.

⁵ A. Jabłecka, I. Smolarek, *Leki działające na układ inkretynowy w terapii cukrzycy typu 2*, „Farmacja współczesna”, nr 9/2016, s. 61-66.

Już w latach osiemdziesiątych XIX wieku wykazano, że efekt inkretynowy działa mniej efektywnie u pacjentów z T2DM. Przyczyną prawdopodobnie nie jest zmniejszone podstawowe wydzielanie GIP i GLP-1 ani większa szybkość eliminacji GIP i GLP-1 u pacjentów z T2DM i osób zdrowych. Wyjaśnieniem mniej efektywnego działania układu inkretynowego w T2DM może być zmniejszona wrażliwość komórek β trzustki na GIP i GLP-1. Oba hormony są szybko inaktywowane przez enzym – dipeptydylopeptydazę 4 (*ang. dipeptidyl peptidase 4, DPP-4*), ich okres półtrwania w osoczu wynosi 1-2 minuty⁶. Powyższe patomechanizmy skłoniły badaczy do poszukiwania metod praktycznego zastosowania mediatorów szlaku inkretynowego. Leki działające na układ inkretynowy, które znalazły zastosowanie w terapii T2DM, działają jako agoniści receptora dla glukagonopodobnego peptydu 1 (*ang. glucagon-like peptide-1 receptor agonists, GLP-1 RAs*) i inhibitory dipeptydylopeptydazy 4 (*ang. dipeptidyl peptidase-4 inhibitors, DPP-4*)⁷.

Agoniści receptora GLP-1

Receptor GLP-1, z którym wiążą się GLP-1 RAs, znajduje się nie tylko w trzustce (komórki β i δ), ale również w przewodzie pokarmowym, śródbłonku naczyniowym, sercu, mózgu, nerkach i płucach.⁸ Główne efekty ich działania są zgodne z fizjologicznym działaniem natywnego GLP-1. Skutkiem działania tych leków jest poprawa kontroli glikemii u pacjentów z T2DM. Wpływ na wydzielanie insuliny i glukagonu przez trzustkę jest zależny od stężenia glukozy, dzięki czemu ryzyko hipoglikemii jest niewielkie⁹, a dawki leków nie wymagają modyfikacji zależnie od glikemii.

Oprócz korzystnego wpływu na metabolizm węglowodanów, wykazano pozytywne oddziaływanie GLP-1 oraz jego analogów również na układ sercowo-naczyniowy. W trakcie stosowania GLP-1 RAs obserwuje się redukcję ciśnienia tętniczego.

GLP-1 RAs wpływają na metabolizm lipidów prowadząc do zmniejszenia stężenia całkowitego stężenia cholesterolu, stężenia LDL, TG i wolnych kwasów tłuszczowych (*ang. free fatty acids, FFA*), natomiast wzrostu stężenia HDL.¹⁰

⁶ M. E. Røder, *Major adverse cardiovascular event reduction with GLP-1 and SGLT2 agents: evidence and clinical potential*, „Therapeutic Advances in Chronic Disease” nr 9/2018, s. 33-50.

⁷ D. J. Drucker, M. A. Nauck, *The incretin system: glucagon-like peptide-1 receptor agonists and peptidase-4 inhibitors in type 2 diabetes*, „Lancet”, nr 368/2006, s. 1696-705.

⁸ R. S. Heller, R. K. Kirk, C. Pyke, *GLP-1 receptor localization in monkey and human tissue: novel distribution revealed with extensively validated monoclonal antibody*, „Endocrinology”, nr 155/2014, s. 1280-1290.

⁹ F. K. Knop, A. Lund, T. Vilsbøll, *Glucagon-like peptide-1 receptor agonists for the treatment of type 2 diabetes: Differences and similarities*, „European Journal of Internal Medicine”, nr 25/2014, s. 407-14.

¹⁰ D. J. Drucker, *The cardiovascular biology of glucagon-like peptide-1*, „Cell Metabolism”, nr 24/ 2016, s. 15-30.

Z punktu widzenia klinicznego istotną właściwością GLP-1 RAs jest ich wpływ na redukcję masy ciała, mimo stymulowania wydzielania insuliny. Jednocześnie pobudzanie wydzielania insuliny przez GLP-1 RAs zależy od stężenia glukozy i jest wprost proporcjonalne do glikemii, dlatego u pacjenta nie występują napady uczucia głodu wywołane hipoglikemią. Spowalnianie opróżniania żołądka, które przedłuża uczucie sytości i zmniejsza łaknienie

to kolejny z mechanizmów działania. Ponadto GLP-1 RAs pobudzają ośrodek sytości w podwzgórzu, przez co hamują spożycie pokarmu i wody.¹¹

GLP-1 RAs są uważane za leki dobrze tolerowane i bezpieczne. Zdarzenia żołądkowo-jelitowe (nudności, wymioty, biegunka) to najczęstsze działania niepożądane zgłaszane w przypadku stosowania GLP-1 RAs. Ryzyko hipoglikemii jest niskie przy każdym badanym GLP-1 RAs. W opracowaniu pozostaje kilka innych istotnych obszarów bezpieczeństwa stosowania GLP-1 RAs: ryzyko hiperplazji komórek C tarczycy, guzów z komórek C i raka rdzeniastego tarczycy oraz chorób trzustki¹².

GLP-1 RAs są heterogenną grupą leków, w skład której wchodzi krótko działające preparaty jak eksenatyd i liksisenatyd oraz preparaty o przedłużonym działaniu: liraglutyd, eksenatyd o przedłużonym uwalnianiu, dulaglutyd, albiglutyd¹³ i semaglutyd¹⁴. W 2016 roku wprowadzono do stosowania w leczeniu T2DM dwa preparaty analogu długodziałającego insuliny i GLP-1 RAs: insulina degludec/liraglutyd¹⁵ i insulina glargine/liksysenatyd¹⁶. W Polsce te preparaty nie są dostępne.

Aktualnie w Polsce zarejestrowane są 4 leki z tej grupy – dulaglutyd, liksysenatyd, liraglutyd, eksenatyd i eksenatyd o przedłużonym działaniu. Wszystkie leki tej grupy są peptydami, które ulegają rozkładowi w przewodzie pokarmowym, dlatego są podawane

¹¹ M. Monami, M. Dicembrini, I. Marchionni, *Effects of glucagon-like peptide-1 receptor agonists on body weight: a meta-analysis*, „Experimental Diabetes Research”, nr 672/ 2012, s. 672-658.

¹² V. R. Aroda, R. Ratner, *The safety and tolerability of GLP-1 receptor agonists in the treatment of type 2 diabetes: a review*, „Diabetes/Metabolism Research and Reviews”, nr 27/2011, s. 528-542.

¹³ M. E. Røder, dz. cyt., s. 33-50.

¹⁴ Food and Drug Administration. *Ozempic*, https://www.accessdata.fda.gov/drugsatfda_docs/label/2017/2096371bl (dostęp: 06.09.2018).

¹⁵ European Medicines Agency. *Xultophy: EPAR-Product information.2014*, http://www.ema.europa.eu/ema/index.jsp?curl=pages/medicines/human/medicines/002647/human_med_00182.jsp&mid=WC0b01ac058001d124 (dostęp: 06.09.2018).

¹⁶ European Medicines Agency. *Suliqua: EPAR-Product information. 2017*, http://www.ema.europa.eu/ema/index.jsp?curl=pages/medicines/human/medicines/004243/human_med_002064.jsp&mid=WC0b01ac058001d124 (dostęp: 01.06.2018).

podskórną. W przeciwieństwie do natywnego GLP-1, analogi są odporne na działanie DPP-4¹⁷.

Inhibitory DPP-4

Drugą grupą leków wpływającą na układ inkretynowy są inhibitory DPP-4 powodujące zahamowanie rozkładu hormonów inkretynowych prowadząc do wzrostu ich stężenia. Efekt ich działania na trzustkę jest analogiczny do GLP-1 RAs: stymulują sekrecję insuliny i hamują wydzielanie glukagonu zależnie od stężenia glukozy we krwi, w związku z czym są skuteczne w obniżaniu glikemii. Doustna droga podania oraz stosowanie raz na dobę są niewątpliwie zaletami tej grupy leków. Wadą zaś jest brak hamowania opróżniania żołądkowego oraz istotnej klinicznie redukcji masy ciała.¹⁸

Inhibitory DPP-4 to leki dobrze tolerowane przez pacjentów. Głównym działaniem niepożądanym jest hipoglikemia, której ryzyko pojawienia się po dodaniu inhibitorów DPP-4 do pochodnych sulfonilomocznika¹⁹. Innymi, najczęściej występującymi działaniami niepożądanymi są infekcje górnych dróg oddechowych, zapalenie jamy nosowo-gardłowej, bóle głowy, zaburzenia ze strony przewodu pokarmowego oraz reakcje nadwrażliwości. Przypuszcza się, że inhibitory DPP-4 wiążą się z nieznacznie zwiększoną częstością występowania ostrych zapaleń trzustki, chociaż większość badań obserwacyjnych nie potwierdza tych danych. Warto zauważyć, że częstość występowania raka trzustki jest mniejsza. Najnowsze badania z DPP-4 nie potwierdzają zwiększonego ryzyka hospitalizacji z powodu niewydolności serca, ale nadal zaleca się prowadzenie obserwacji po wprowadzeniu leku do obrotu. Zgłaszano nowe działania niepożądane, takie jak bóle stawów, ale związek przyczynowy pozostaje niejasny.²⁰

Aktualnie w Europie zarejestrowanych jest 5 inhibitorów DPP-4: alogliptyna, linagliptyna, saksagliptyna, sitagliptyna i wildagliptyna. Należy dodać, że dostępne są także preparaty inhibitorów DPP-4 z metforminą.

¹⁷ H. Courtney, R. Nayar, C. Rajeswaran C, *Long-term management of type 2 diabetes with glucagon-like peptide-1 receptor agonists*, „Diabetes, Metabolic Syndrome and Obesity”, nr 10/ 2017, s. 79-87.

¹⁸ A. Jabłeczka, I Szostak, dz. cyt., s. 61-66.

¹⁹ A. Jaroszyński, G. Mizerski, Grzegorz, *Rola leków inkretynowych w leczeniu cukrzycy typu 2*, Family Medicine & Primary Care Review, nr 14/2012, s. 598.

²⁰ A. J. Scheen, *The safety of gliptins : updated data in 2018*, „Expert Opinion on Drug Safety”, nr 17/2018, s. 387-405.

Leki inkretynowe w mediach

W zagranicznej prasie toczy się dyskusja, głównie na łamach czasopism medycznych, dotycząca między innymi najlepszego poznania mechanizmów działania leków inkretynowych oraz ich wykorzystania w szerszych wskazaniach.

Coraz więcej uwagi poświęca się badaniom nad właściwościami przeciwwzapalnymi GLP-1 RAs, także w połączeniu z metforminą²¹. Napływają wstępne dane o potencjalnym nefroprotekcijnym działaniu inhibitorów DPP-4, możliwych korzyściach dla wewnątrzszpitalnego leczenia pacjentów z T2DM i możliwości zastosowania u pacjentów z niealkoholowym stłuszczeniowym zapaleniem wątroby. Trwają badania nad wykorzystaniem zahamowania DPP-4 u pacjentów z cukrzycą typu 1 i innymi jej typami, w łuszczycy i u kobiet z zespołem policystycznych jajników²².

Szczególą uwagę przywiązuje się do bezpieczeństwa stosowanej terapii, szczególnie ryzyka sercowo-naczyniowego (*ang. cardiovascular disease, CVD*). W badaniu ELIXA

z liksysenatydem oceniono, że leczenie liksysenatydem jako uzupełnienie konwencjonalnej terapii nie zmienia CVD u pacjentów z T2DM i niedawno przeżytym ostrym zespołem wieńcowym.²³ Badanie z liraglutylem, wykazało znaczne zmniejszenie odsetka zgonów z dowolnej przyczyny i zdarzeń sercowo-naczyniowych u pacjentów z T2DM i wysokim ryzykiem przyszłych zdarzeń sercowo-naczyniowych.²⁴ Podobny wniosek został wyciągnięty z badania SUSTAIN-6 z semaglutylem.²⁵ Nie wykazano istotnych różnic w CVD w trakcie stosowania eksenatydu w badaniu EXSCAL.²⁶ Oczekiwane są wyniki badania HARMONY z albiglutylem i REWIND dulaglutylem.²⁷

Podobnie jak w przypadku GLP-1 RAs dokonywana jest analiza bezpieczeństwa CVD w trakcie stosowania także inhibitorów DPP-4. Wyniki 3 z badań zostały opublikowane: SAVOR-TIMI (saksagliptyna), EXAMINE (alogliptyna) i TECOS (sitagliptyna), 2 badania

²¹ Ł. Bułdak, R. J. Bułdak, K. Łabuzek, *Exenatide and metformin express their anti-inflammatory effects on human monocytes/macrophages by the attenuation of MAPKs and NFκB signaling*, „Naunyn-Schmiedeberg's Archives of Pharmacology”, nr 389/2016, s.1103-1115.

²² C. F. Deacon, *A review of dipeptidyl peptidase-4 inhibitors. Hot topics from randomized controlled trials*, „Diabetes, Obesity and Metabolism.”, nr. 20/2018, s. 34-46.

²³ B. Claggett, R. Diaz, M. A. Pfeffer, *Lixisenatide in patients with type 2 diabetes and acute coronary syndrome*. „The New England Journal of Medicine”, nr 373/2015, s. 2247–2257.

²⁴ K. Brown-Frandsen, G. H. Daniel, S. P. Marso, *Liraglutide and cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 375/ 2016, s. 311-322.

²⁵ S. C. Bain, A. Consoli, S. P. Marso, *Semaglutide and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 375/ 2016, s. 1834-1844.

²⁶ M. A. Bethel, R. R. Holman, R. J. Mentz, *Effects of once-weekly exenatide on cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, „The New England journal of medicine”, nr 377/2017, s. 1228-1239.

²⁷ *ClinicalTrials.gov is a database of privately and publicly funded clinical studies conducted around the world*, www.clinicaltrials.gov (dostęp: 07.09.2018).

trwają CAROLINA²⁸ i CARMELINA²⁹ (oba z linagliptyną). Warto zauważyć, że nie ma odpowiednika z wildagliptyną. Opublikowane badania, wykazały, że stosowanie saksagliptyny, alogliptyny i sitagliptyny nie wiąże ze wzrostem poważnych zdarzeń sercowo-naczyniowych

u pacjentów z wysokim ryzykiem sercowo-naczyniowym.^{30,31,32} Jednak, być może wbrew pewnym oczekiwaniom, nie wykazano korzyści sercowo-naczyniowych ze stosowania DPP 4.³³

W Polsce informacje na temat leków inkretynowych skupiają się głównie na włączaniu ich do listy refundacyjnej. Doktor Krzysztof Chlebus z I Katedry i Kliniki Kardiologii, Gdańskiego Uniwersytetu Medycznego przedstawia koszty leczenia powikłań niewyrównanej T2DM: "Jeśli popatrzymy na dane z lat 2009-2012 z pewną ekstrapolacją danych do roku 2013, to mamy wzrost kosztów powikłań z 800 tys. zł do prawie 2 mld zł."

Apele o refundację nowoczesnych leków poparła nawet Naczelna Rada Lekarska (NRL), która niezwykle rzadko włącza się w dyskurs finansowo-polityczny. NRL w stanowisku z dnia 9 maja 2014 roku podała szereg argumentów, iż niezrozumiałym jest fakt nieuwzględnienia na liście refundacyjnej leków wpływających na układ inkretynowy.

W sierpniu 2014 roku w Warszawie pacjenci z T2DM zorganizowali marsz pod hasłem: "Wysłuchajcie nas, pomóżcie. Stop otyłości w cukrzycy". „(...) Od kilku już lat z nadzieją oczekujemy na refundację nowoczesnych iniekcyjnych leków, które są dla nas najlepszą opcją leczenia. Jesteśmy zdesperowani i przytłoczeni ciągłym brakiem dostępności innowacyjnych terapii” - mówił wówczas aktor Dariusz Gnatowski chorujący na T2DM³⁴.

Ponadto Ewa Grenda, prezes zarządu Związku Pracodawców Innowacyjnych Firm Farmaceutycznych INFARMA, twierdzi, że w Polsce brakuje nowoczesnych terapii, a do tych istniejących dostęp mają tylko wąskie grupy pacjentów. Jest to wynik niewystarczających

²⁸ S. E. Kahn, N. Marx, J. Rosenstock, *Design and baseline characteristics of the CARDiovascular outcome trial of LINAgliptin versus glimepiride in type 2 diabetes (CAROLINA®)*, „Diabetes and Vascular Disease Research”, nr 12/2015, s. 164-174.

²⁹ J. H. Alexander, V. Perkovic, J. Rosenstock, *Rationale, design, and baseline characteristics of the CARDiovascular safety and Renal Microvascular outcome study with LINAgliptin (CARMELINA®): a randomized, double-blind, placebo-controlled clinical trial in patients with type 2 diabetes and high cardio-renal risk*, „Cardiovasc Diabetol”, nr 17/2018, s. 39.

³⁰ E. Braunwald, D. L. Bhatt, B. M. Scirica, „Saxagliptin and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus”, *The New England Journal of Medicine*, nr 369/2013, s. 1317-1326.

³¹ C. P. Cannon, S. R. Heller, W. B. White, *Alogliptin after acute coronary syndrome in patients with type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 369/2011, s. 1327-1335.

³² P. W. Armstrong, M. A. Bethel, J. B. Green, *Effect of sitagliptin on cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, *The New England Journal of Medicine*, nr 373/2015, s. 232-242.

³³ C. F. Deacon, *A review of dipeptidyl peptidase-4 inhibitors. Hot topics from randomized controlled trials*, „Diabetes, Obesity and Metabolism”, nr 20/2018, s. 34-46.

³⁴ A. Kaczmarek, *Nieskuteczna batalia o nowoczesne leczenie*, <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/medycyna/nieskuteczna-batalia-o-nowoczesne-leczenie/ks7mk> (dostęp: 06.09.2018).

środków finansowych przeznaczanych na refundację, skutkujący zawężaniem populacji podlegającej refundacji. Zdaniem Grendy brakuje też dialogu Ministerstwa Zdrowia z branżą farmaceutyczną, ale równocześnie podkreśla, że przemysł farmaceutyczny jest gotów do rozmów z ministerstwem³⁵.

O trudnych rozmowach z Ministerstwem Zdrowia wspomina także Prezes Polskiego Towarzystwa Diabetologicznego dr hab. n. med. Leszek Czupryniak: „W Ministerstwie Zdrowia nie ma zrozumienia dla problemów diabetyków. Cukrzycy nie postrzega się jako złożonego problemu zdrowotnego i społecznego. (...) Cukrzyca jest często postrzegana jako kara za to, że ktoś się objadał, przytył i... dostał cukrzycy. Wiceminister Igor Radziwiłł-Winnicki ma też dobrą radę dla chorych – wystarczy mniej jeść i więcej się ruszać, będzie dobrze...”³⁶.

Przyczyn braku refundacji leków inkretynowych nie potrafi wskazać także konsultant krajowy w dziedzinie diabetologii prof. dr hab. n. med. Krzysztof Strojek: „Trudno mi wypowiadać się na temat tego, dlaczego te leki wciąż nie są refundowane – zwłaszcza, że otrzymały pozytywną opinię Agencji Oceny Technologii Medycznych, podobne wydały agencje europejskie i amerykańskie. Leki te są częściowo lub całkowicie refundowane w innych krajach Unii Europejskiej. W Polsce miesięczny koszt takiej terapii to 100-150zł w przypadku leków z inhibitorami DPP-4 i ok. 400 zł w przypadku przyjmowania leków z analogami GLP 1.”³⁷

Być może nastąpi przełom w analizowanej kwestii. Tomasz Matynia, dyrektor Gabinetu Politycznego Ministerstwa Zdrowia, który sam choruje na cukrzycę typu 1, stwierdził: „Można odczuwać wstyd, że nowe terapie cukrzycy typu 2 nie są refundowane. Zrobimy wszystko, by stały się dostępne przynajmniej dla tych chorych, którzy z takich terapii odnieśliby największe korzyści. Nie mówimy „nie”, procesy trwają, musimy jednak zrobić wszystko, by leczenia potrzebowało jak najmniej chorych.”³⁸

³⁵ Polska w tyle z dostępem pacjentów do leków innowacyjnych. Większość z nich nie jest refundowana, <https://www.wirtualnemedial.pl/artukul/polska-w-tyle-z-dostepem-pacjentow-do-lekow-innowacyjnych-wiekszosc-z-nich-nie-jest-refundowana> (dostęp: 01.09.2018).

³⁶ L. Czupryniak, Leki inkretynowe wciąż poza listą refundacyjną, http://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/cukrzyca/leki-inkretynowe-wciaz-pozza-lista-refundacyjna_42327.html (dostęp: 01.09.2018).

³⁷ K. Strojek, Leki inkretynowe w leczeniu cukrzycy, <http://www.jakzyczcukrzyca.pl/powikania-cukrzycy/leki-inkretynowe-w-leczeniu-cukrzycy> (dostęp: 06.09.2018).

³⁸ K. Pinkosz, Czekamy na nowe leki, <https://dorzeczy.pl/kraj/27364/Czekamy-na-nowe-leki.html> (dostęp: 06.09.2018).

Podsumowanie

Leki inkretynowe są dobrze tolerowane i istotnie redukują hiperglikemię u pacjentów z T2DM. Charakteryzują się niskim ryzykiem hipoglikemii, redukcją lub brakiem przyrostu masy ciała, łatwością ich stosowania (leki doustne – inhibitory DPP-4), brakiem konieczności modulacji dawek zależnie od glikemii, minimalnymi efektami ubocznymi oraz bezpiecznym profilem sercowo-naczyniowy, co oznacza, że można je uznać za leki bezpieczne i z wyboru w nowoczesnej terapii T2DM. Wskazane są jednak dłuższe obserwacje dotyczące ewentualnych długoczasowych efektów ubocznych takich jak ryzyko raka rdzeniastego tarczycy w trakcie terapii GLP-1 RAs, neutralny wpływ liraglutytu w badaniu LEADER i negatywny semaglutytu w badaniu SUSTEIN-6 w porównaniu z placebo na progresję retinopatii cukrzycowej, progresja niewydolności serca przy stosowaniu inhibitorów DPP-4 czy choroby trzustki w trakcie terapii GLP-1 RAs i inhibitorami DPP-4. Ponadto, wiele mechanizmów działania i efektów terapii nowymi lekami przeciwcukrzycowej pozostaje nadal niejasnych i wymaga dalszych badań.

Rodzaj terapii i jej skuteczność mają wpływ na kondycję psychiczną i fizyczną, a także jakość życia pacjenta. Jednak w Polsce, leki inkretynowe są wciąż zbyt rzadko stosowane. Głównym ograniczeniem ich wykorzystania jest wysoki koszt terapii. Polska pozostaje jednym z ostatnich państw w Europie i jedynym w Unii Europejskiej, w którym GLP-1 RAs i inhibitory DPP-4 nie podlegają refundacji.

Bibliografia:

- Alexander J., H., Perkovic V., Rosenstock J., *Rationale, design, and baseline characteristics of the Cardiovascular safety and Renal Microvascular outcome study with LINagliptin (CARMELINA®): a randomized, double-blind, placebo-controlled clinical trial in patients with type 2 diabetes and high cardiovascular risk*, „Cardiovasc Diabetol”, nr 17/2018, s. 39-53.
- Armstrong P., Bethel M., A., W., Green J., B., *Effect of sitagliptin on cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, *The New England Journal of Medicine*, nr 373/2015, s. 232-242.
- Aroda V., R., Ratner R., *The safety and tolerability of GLP-1 receptor agonists in the treatment of type 2 diabetes: a review*, „Diabetes/Metabolism Research and Reviews”, nr 27/2011, s. 528-542.
- Bain S., C., Consoli A., Marso S., *Semaglutide and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 375/ 2016, s. 1834-1844.
- Bethel M., Holman R., R., A., Mentz R., J., *Effects of once-weekly exenatide on cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, „The New England journal of medicine”, nr 377/2017, s. 1228-1239.
- Bhatt D., L., Braunwald E., Scirica B., M., *Saxagliptin and cardiovascular outcomes in patients with type 2 diabetes mellitus*, „The New England Journal of Medicine”, nr 369/2013, s. 1317-1326.
- Brown-Frandsen B., Daniel G., H., Marso S., P., *Liraglutide and cardiovascular outcomes in type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 375/ 2016, s. 311-322.
- Bułdak Ł., Bułdak R., J., Łabuzek K., *Exenatide and metformin express their anti-inflammatory effects on human monocytes/macrophages by the attenuation of MAPKs and NFκB signaling*, „Naunyn-Schmiedeberg's Archives of Pharmacology”, nr 389/2016, s.1103-1115.

- Cannon C., P., Heller S., P., White W., B., *Alogliptin after acute coronary syndrome in patients with type 2 diabetes*, „The New England Journal of Medicine”, nr 369/2011, s. 1327-1335.
- Claggett B., Diaz R., Pfeffer M., A., *Lixisenatide in patients with type 2 diabetes and acute coronary syndrome*, „The New England Journal of Medicine”, nr 373/2015, s. 2247-2257.
- ClinicalTrials.gov is a database of privately and publicly funded clinical studies conducted around the world*, www.clinicaltrials.gov.
- Courtney H., Nayar R., Rajeswaran C., *Long-term management of type 2 diabetes with glucagon-like peptide-1 receptor agonists*, „Diabetes, Metabolic Syndrome and Obesity”, nr 10/ 2017, s. 79-87.
- Czupryniak L., *Leki inkretynowe wciąż poza listą refundacyjną*, http://www.poradnikzdrowie.pl/zdrowie/cukrzyca/leki-inkretynowe-wciaz-pozza-lista-refundacyjna_42327.html.
- Deacon C., F., *A review of dipeptidyl peptidase-4 inhibitors. Hot topics from randomized controlled trials*, „Diabetes, Obesity and Metabolism”, nr 20/2018, s. 34-46.
- Dicembrini M., Marchionni I., Monami M., *Effects of glucagon-like peptide-1 receptor agonists on body weight: a meta-analysis*, „Experimental Diabetes Research”, nr 672/ 2012, s. 672-658.
- Drucker D., J., Nauck M., A., *The incretin system: glucagon-like peptide-1 receptor agonists and peptidase-4 inhibitors in type 2 diabetes*, „Lancet”, nr 368/2006, s. 1696-705.
- Drucker D., J., *The cardiovascular biology of glucagon-like peptide-1*, „Cell Metabolism”, nr 24/ 2016, s. 15-30.
- European Medicines Agency. *Suliqua: EPAR-Product information*. 2017, http://www.ema.europa.eu/ema/index.jsp?curl=pages/medicines/human/medicines/004243/human_med_002064.jsp&mid=WC0b01ac058001d124
- European Medicines Agency. *Xultophy: EPAR-Product information*.2014, http://www.ema.europa.eu/ema/index.jsp?curl=pages/medicines/human/medicines/002647/human_med_001802.jsp&mid=WC0b01ac058001d124.
- Food and Drug Administration. *Ozempic*, https://www.accessdata.fda.gov/drugsatfda_docs/label/2017/209637lbl.
- Jabłeczka A., Smolarek I., *Leki działające na układ inkretynowy w terapii cukrzycy typu 2*, „Farmacja współczesna”, nr 9/2016, s. 61-66.
- IDF Diabetes Atlas 2017 – 8th edition*, <https://www.idf.org/e-library/epidemiology-research/diabetes-atlas/134-idf-diabetes-atlas-8th-edition.html>.
- Jaroszyński A., Mizerski G., *Rola leków inkretynowych w leczeniu cukrzycy typu 2*, Family Medicine & Primary Care Review, nr 14/2012, s. 598.
- Kaczmarek A., *Nieskuteczna batalia o nowoczesne leczenie*, <http://biznes.onet.pl/wiadomosci/medycyna/nieskuteczna-batalia-o-nowoczesne-leczenie/ks7mk>.
- Kahn S., E., Marx N., Rosenstock J., *Design and baseline characteristics of the CARdiovascular outcome trial of LINAgliptin versus glimepiride in type 2 diabetes (CAROLINA®)*, „Diabetes and Vascular Disease Research”, nr 12/2015, s. 164-174.
- Kirk R., K., Heller R., S., Pyke C., *GLP-1 receptor localization in monkey and human tissue: novel distribution revealed with extensively validated monoclonal antibody*, „Endocrinology”, nr 155/2014, s. 1280-1290.
- Knop F., Lund A., K., Vilsbøll T., *Glucagon-like peptide-1 receptor agonists for the treatment of type 2 diabetes: Differences and similarities*, „European Journal of Internal Medicine”, nr 25/2014, s. 407-14.
- Pinkosz K., *Czekamy na nowe leki*, <https://dorzeczy.pl/kraj/27364/Czekamy-na-nowe-leki.html>.
- Polska w tyle z dostępem pacjentów do leków innowacyjnych. Większość z nich nie jest refundowana*, <https://www.wirtualnemedica.pl/artukul/polska-w-tyle-z-dostepem-pacjentow-do-lekow-innowacyjnych-wiekszosc-z-nich-nie-jest-refundowana>.
- Røder M., E., *Major adverse cardiovascular event reduction with GLP-1 and SGLT2 agents: evidence and clinical potential*, „Therapeutic Advances in Chronic Disease” nr 9/2018, s. 33-50.
- Scheen A., J., *The safety of gliptins : updated data in 2018*, „Expert Opinion on Drug Safety”, nr 17/2018, s. 387-405.
- Sieradzki J., Grzeszczak W., Karnafel W., *Badanie PolDiab Część I. Analiza leczenia cukrzycy w Polsce*, „Diabetologia Praktyczna”, nr 7/2006, s. 8-15.
- Strojek K., *Leki inkretynowe w leczeniu cukrzycy*, <http://www.jakzyczcukrzyca.pl/powikania-cukrzycy/leki-inkretynowe-w-leczeniu-cukrzycy>.
- Zalecenia kliniczne dotyczące postępowania u chorych na cukrzycę 2018*, „Diabetologia Praktyczna”, tom 4, nr 1/2018, s. 5.
- Zalecenia kliniczne dotyczące postępowania u chorych na cukrzycę 2018, Stanowisko Polskiego Towarzystwa Diabetologicznego*, „Diabetologia Praktyczna”, nr 3/2018, s. 1-81.

mgr Bernadetta Olender-Jermacz

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Email: bernadetta.olender@uwm.edu.pl

*To dość popularna zagadka w sieci: gdyby Facebook był państwem, które miejsce na liście krajów z największą liczbą ludności by zajmował? Otóż trzecie! Po Chinach i Indiach, prawie dwukrotnie większe niż Stany Zjednoczone. Ta zagadka może nam pomóc uzmysłwić sobie potencjał serwisów społecznościowych. Choć taki Facebook służy młodym ludziom przede wszystkim do ekspresji, komunikacji i autokreacji, może stać się cennym, atrakcyjnym (...) sprzymierzeńcem szkoły i nauczyciela¹.
Małgorzata Kowalczyk*

Promowanie kół naukowych w mediach społecznościowych

Promoting scientific clubs in social media

Streszczenie: koła naukowe stanowią znaczący element zarówno organizacji studenckich jak i całej szkoły wyższej. Bez napływu nowych członków koła naukowe przestałyby istnieć. Dlatego też promowanie jest istotne dla ich funkcjonowania. Młodzież, która współcześnie przekracza próg uniwersytetu to młodzież mająca nieustanny status „online”. To młodzież funkcjonująca w wirtualnej rzeczywistości. Bez względu jakie znaczenie nadajemy rozwojowi Internetu, czy korzystanie z niego jest dobre, czy złe, musimy liczyć się z tym faktem.

Nic więc dziwnego, że członkowie kół naukowych w dużej mierze korzystają z mediów społecznościowych do pokazania się grupie odbiorców, którzy w przyszłości zechcieliby dołączyć do ich działalności.

Słowa kluczowe: promocja, koła naukowe, młodzież akademicka

Summary: scientific associations are an important element of both student organizations and the entire university. Without the inflow of new members, scientific circles would cease to exist. Therefore, promotion is very important for their functioning. Young people who nowadays cross the doorstep of university are those who have a permanent status “online”. They are young people functioning in virtual reality. Regardless of the importance we attach to the Internet development, whether its use is good or bad, we have to take this into account. No wonder that members of scientific associations use social media to a large extent in order to present themselves to a group of recipients, who would like to join their activities in the future.

Keywords: promotion, scientific club, students

Wprowadzenie

Media stanowią podstawowe źródło informacji o otaczającym świecie. Jednocześnie ludzkość coraz więcej czynności wykonuje dzięki wykorzystaniu telewizji, komputera i Internetu:

¹ M. Kowalczyk, *Edukacyjne okno na wielki świat*, <http://www.edunews.pl/narzedzia-i-projekty/narzedzia-edukacyjne/1486> (dostęp: 03.09.2018),

usługi bankowe, zakupy, zbieranie informacji, prowadzenie korespondencji². Wiele osób poszukując nowych informacji rozpoczyna poszukiwania od wpisania hasła w wyszukiwarce Google lub za sprawą mediów społecznościowych – wyszukiwarki Facebooka. Użytkownicy sugerują się liczbą znajomych, którzy polubili danego *fanpage'a* bądź rekomendacją marki³. Rozwój nowych mediów oraz nowoczesnych technologii informacyjno-komunikacyjnych w znaczący sposób przyczynia się do zmian w zakresie form zaspokajania potrzeb i udziału jednostek

w życiu społecznym, kulturalnym etc. Znajduje to wyraz w kształtowaniu się społeczeństwa informacyjnego, a także opartego na wiedzy. Taki stan rzeczy stwarza nowe możliwości w zakresie tworzenia, dystrybucji i co bardzo istotne komunikacji marketingowej⁴. Bowiem komunikowanie było i jest fundamentem życia społecznego. Wracając do historii cywilizacji, jak pisze Zbigniew Widera, należy zwrócić uwagę na fakt wielowiekowego ograniczenia ludzi do komunikowania lokalnego oraz bezpośredniego. Wraz z rozwojem komunikacji poszerzały się możliwości ludzi, wzbogacały o wiedzę i doświadczenia. Komunikowanie stało się podstawą życia społecznego, integrowało grupy społeczne, dzięki czemu społeczność miała możliwość wspólnego działania⁵.

W sektorze kultury w coraz większym stopniu wykorzystywane są nowe media, z których szczególne znaczenie ma rozwijający się nieprzerwanie od ponad dwudziestu lat Internet.

W dobie rosnącej konkurencji, postępu technologicznego i technicznego jest on narzędziem marketingowym wykorzystywanym przez niemalże wszystkie organizacje. Zwiększa się systematycznie liczba ludzi, do których można docierać za pomocą Internetu. Następują także ważne zmiany jakościowe wpływające na nowe możliwości strategii komunikacji marketingowej. Tworzone witryny internetowe, profile na Facebooku czy kanały filmowe YouTube stają się fundamentem budowania długotrwałych relacji, kreowania wizerunku (...) oraz podstawowym źródłem informacji o organizacji, jej działalności i ofercie⁶. Studenckie koła naukowe są miejscem rozwijania zainteresowań, poszerzania wiedzy, samokształcenia

² A. Godlewska-Zaorska, B. Olender-Jermacz, *Dziecko i rodzina a telewizyjny świat mediów – szansa czy ryzyko?*, w: Zeszyty Naukowe nr 2 Instytutu Ekonomiczno-Społecznego w Kamieńcu Wrocławskim, red. M. Kruszyński, M. Borkowska, Kamieniec Wrocławski 2015, s. 42.

³ E. Jaska, A. Werenowska, *Promocja marki w mediach społecznościowych*, „Handel wewnętrzny” nr 2/2016, s. 205.

⁴ Ł. Wróblewski, *Media społecznościowe jako narzędzie komunikacji marketingowej instytucji kultury* w: *Marketingowe oraz społeczne aspekty zarządzania w kulturze*, red. Ł. Wróblewski, Toruń 2017, s. 173.

⁵ Z. Widera, *Media w komunikacji marketingowej organizacji usług publicznych*, Katowice 2018, s. 13.

⁶ Ł. Wróblewski, dz. cyt., s. 174-175.

oraz zdobywania wielu cennych umiejętności⁷. Dlatego też zarówno opiekunowie kół naukowych, jak i ich członkowie dbają o to, aby działalności przez nich podejmowane były widoczne. Bardzo dobrą przestrzeń do promocji inicjatyw dają media społecznościowe.

Media – promocja – komunikowanie

Media jako środki komunikacji masowej mają otwarty charakter przekazu, docierają do masowego odbiorcy. – Dotychczasowy jednokierunkowy aspekt oddziaływania mediów, dzięki rozwojowi narzędzi, zmienia się współcześnie coraz bardziej, przede wszystkim za pośrednictwem Internetu, w stronę pożądaną relacji współpracy od nadawcy do odbiorcy oraz od odbiorcy do nadawcy⁸. Z. Widera wymienia (w odwołaniu do: T. Gobana-Klasa oraz D. McQuaila) cechy mass mediów jako fundamenty ich roli:

- media stanowią narzędzie kontroli społecznej (jako instrument społecznej władzy), rozbudzania innowacyjności, są źródłem informacji niezbędnej do funkcjonowania instytucji publicznych;
- media są przestrzenią prezentacji, rozważań i komentarzy spraw życia politycznego – to ważne narzędzie wspomagające prowadzenia działań politycznych;
- media kreują osoby publiczne;
- środki masowej komunikacji stały się dominującym źródłem kreowania rzeczywistości, tworząc i zbierając wartości kulturowe i społeczne;
- media w komunikacji masowej są źródłem publicznego systemu znaczeń, który dostarcza kryteriów i miar osądzania, tworzy zasady i punkty odniesienia;
- media i ich narzędzia są nie tylko najbardziej powszechną formą spędzania czasu wolnego, ale mają duże znaczenie w realizacji życia zawodowego;
- media są źródłem wiedzy, natomiast zasoby nowych mediów są źródłem rozwoju osobowego;
- zasoby mediów potrafią kształtować zachowania negatywne społecznie⁹.

Nadrzędnym celem mediów społecznościowych jest założenie funkcjonowania w taki sposób, aby dawać możliwość dialogu oraz interakcji wszystkim uczestnikom. Do mediów

⁷ A. Gancarz, *Wykorzystanie wiedzy i umiejętności zdobytych w Kole Naukowych Edukacji Międzykulturowej w pracy zawodowej absolwentów Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego*, „Edukacja Międzykulturowa” nr 2/2013, s. 153-154. Por. B. Olender, *Koła naukowe w szkole wyższej*, w: *Podmioty w systemie szkolnictwa wyższego. Przyczynki do pedagogiki szkoły wyższej*, red. J. Górniewicz, P. Piotrowski, M. Warmiński, Olsztyn 2016, s. 123-124.

⁸ Z. Widera, dz. cyt., s. 16.

⁹ Tamże. Por. T. Goban-Klasa, *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 2009, s.13.

społecznościowych należą, poza tak popularnymi portalami społecznościowymi, fora dyskusyjne, blogi, jak również platformy służące udostępnianiu zdjęć, czy także strony opiniotwórcze na temat usług i produktów. Social media to instrument posiadający ogromny zasięg oddziaływania, z którego może korzystać każda firma, przedsiębiorstwo, usługa, czy instytucja, która ma możliwość promowania się w sieci za ich pośrednictwem zarówno poprzez docieranie do nowych klientów, jak również komunikowanie ze sobą tych dotychczasowych¹⁰.

Promocja z kolei pochodzi od łacińskich słów *promotio*, *promewere*, które oznaczają szerzenie, poparcie, posuwanie naprzód. Termin ten stanowi oddziaływanie marketingowe na klientów oraz potencjalnych nabywców polegające na:

- dostarczaniu zarówno informacji, argumentów jak i obietnic, zachęty skłaniających do kupowania oferowanych produktów oraz
- wytwarzaniu przychylnej opinii o przedsiębiorstwach handlowych, usługowych i przemysłowych¹¹. Promocja stanowi zespół sposobów przekazywania nabywcom informacji o produkcie, rzeczy albo usłudze oraz wynikających z jego zakupu korzyściach. W skład promocji wchodzi, między innymi, reklama, sprzedaż osobista, public relations, marketing bezpośredni, promocja sprzedaży¹². „Promocja, zwana również polityką komunikacji lub komunikowania się przedsiębiorstwa z rynkiem, stanowi integralny element strategii marketingowej firmy. Obejmuje ona zespół działań i środków, za pomocą których przedsiębiorstwo przekazuje na rynek informacje charakteryzujące produkt i/lub firmę, kształtuje potrzeby nabywców oraz pobudza, ukierunkowuje i zmniejsza elastyczność popytu.”¹³ W literaturze przedmiotu istnieje wiele różnych sposobów definiowania terminu promocja. Ewa Dłubakowska-Puzio pisze o definicji T. Sztuckiego jako najbardziej wyrazistej. Uważa on, że *promocja jest formą społecznej komunikacji w niezwykle ważnej dziedzinie zaspokojenia potrzeb poprzez materialne oraz intelektualne wytwory ludzkiej przedsiębiorczości, aktywności i gospodarności*¹⁴. Istotę promocji stanowi komunikowanie się nadawcy z otoczeniem rynkowym w celu wykreowania potrzeb, poinformowania rynku o ofercie, nakłonienia do tworzenia postaw zgodnym z interesem nadawcy promocji¹⁵.

¹⁰ *Marketing w sieci*, <https://marketingwsieci.pl/slownik-e-marketingu/social-media/#> (dostęp: 15.07.2018).

¹¹ P. Kotler, S. Levy, *Broadening the Concept of Marketing*, „Journal of Marketing” Vol. 33(1)/1969, s. 10-15.

¹² E. Dłubakowska-Puzio, *System komunikacji marketingowej w: Marketing w teorii i praktyce*, red. W. Deluga Koszalin 2016, s. 214.; T. Sztucki, *Promocja. Sztuka pozyskiwania nabywców*, Warszawa 1999, s. 17.

¹³ Z. Widera, dz. cyt., s. 28.

¹⁴ E. Dłubakowska-Puzio, dz. cyt. Por. J. Altkorn, *Podstawy marketingu*, Kraków 1996, s. 286.

¹⁵ Tamże, Por. T. Sztucki, *Promocja. Sztuka pozyskiwania nabywców*, Warszawa 1999, s. 17.

¹⁶ Tamże, Por. M. Rydel, *Podręczny słownik promocji*, Gdańsk 1995, s. 69.

Koła naukowe w mediach społecznościowych

Koło naukowe to organizacja zrzeszająca studentów, działająca w obrębie szkoły wyższej, której celem jest działalność naukowa i samokształceniowa jej członków. Mogą do niego należeć wszyscy studenci danej uczelni, nawet z różnych wydziałów. To doskonały sposób na włączenie się w życie uczelni, ale też niepowtarzalna okazja, która może zaowocować lepszą oceną z zajęć oraz zadecydować o przyznaniu stypendium naukowego¹⁶. Działania młodzieży akademickiej w kołach naukowych są różnorodne. Można je ująć w sześciu różnorodnych obszarach aktywności:

- organizowanie konferencji naukowych,
- uczestnictwo w konferencjach naukowych,
- udział w międzynarodowych projektach,
- prowadzenie zajęć w szkołach, przedszkolach i placówkach opiekuńczo-wychowawczych,
- prowadzenie badań naukowych oraz organizowanie imprez charytatywnych na rzecz osób potrzebujących.

Działalność w kole naukowym pozwala uzupełniać wiedzę zdobywaną w czasie obowiązkowych zajęć dydaktycznych, nabywać umiejętności praktyczne oraz kształtować światopogląd i charakter młodzieży akademickiej. Jednak, to od osobistego zaangażowania studenta zależy, na ile on z możliwości tych skorzysta¹⁷. Te wszystkie pozytywne aspekty działalności w studenckim ruchu naukowym wymagają ich promowania.

Koła naukowe promują się na wiele różnych sposobów. Młodzi ludzie poszukują informacji przede wszystkim w Internecie. Wykorzystują do tego strony internetowe o charakterze naukowym i popularno-naukowym oraz bardzo często portale społecznościowe. Opisy działalności kół naukowych są widoczne w różnych miejscach. Jednak najszybszą i najbardziej dostępną przestrzenią promocji jest wspomniany Internet, a szczególnie media społecznościowe. Biorąc pod uwagę korzyści wynikające z bycia członkiem społeczności internetowej, respondenci – studenci z Uniwersytetu Pedagogicznego (badania przeprowadzone w roku akademickim 2014/2015) zaznaczyli, że Facebook *umożliwia im zdobywanie nowej wiedzy, dzięki komunikowaniu się z innymi członkami społeczności*,

¹⁶ J. Stankiewicz, *Koła naukowe: dlaczego warto się zaangażować w ich działalność?* <https://www.studia.net/w-drozdzie-do-kariery/5406-kola-naukowe-dlaczego-warto-sie-zaangazowac-w-ich-dzialalnosc> (dostęp: 15.07.2018).

¹⁷ A. Gancarz, dz. cyt., s. 157-158. Por. B. Olender-Jermacz, *Koła naukowe w szkole wyższej w: Podmioty w systemie szkolnictwa wyższego. Przyczynki do pedagogiki szkoły wyższej*, red. J. Górniewicz, P. Piotrowski, M. Warmiński, Olsztyn 2016, s. 123-124.

„śledzenie” postów na profilach i stronach związanych z nauką oraz oglądanie filmików umieszczanych przez innych użytkowników¹⁸.

Gdy wpisujemy hasło „koła naukowe” w wyszukiwarkę na Facebooku, Google, czy YouTube pojawiają się setki materiałów dotyczące tego tematu: od podstawowych informacji (jak np. Statut koła) do szczegółowych wiadomości związanych z podejmowanymi inicjatywami społecznymi, charytatywnymi oraz, przede wszystkim, naukowymi. Każdy młody człowiek zainteresowany studenckim ruchem naukowym może w krótkim czasie znaleźć całą bazę przeróżnych danych, zapoznać się z ich treściami, co ułatwia np. podjęcie decyzji do którego koła naukowego chciałby się zapisać. Poniżej przedstawiono narzędzia social media wraz z ich przeznaczeniem. Treści w tabeli wyraźnie wskazują na fakt istnienia wielu narzędzi, z których można korzystać na dużą skalę.

¹⁸ A. Michniewska, A. Ludwik, *Rola portali społecznościowych w uczeniu się studentów*, w: *Zeszyty Naukowe nr 3 Instytutu Ekonomiczno-Społecznego w Kamieńcu Wrocławskim*, red. M. Kruszyński, M. Borkowska, Kamieniec Wrocławski 2015, s. 189.

Tabela 1. Narzędzia social media i ich przeznaczenie

Narzędzie	Cel
Chat roomy	Podniesienie jakości i sprawności obsługi klienta Stworzenie poczucia wspólnoty Zbieranie opinii klientów
Blogi	Wywołanie rekomendacji z ust do ust Budowanie relacji Zwiększenie lojalności
You Tube	Rozpowszechnianie filmów video
Facebook	Reklama Budowanie społeczności Chęć dotarcia do określonej grupy odbiorców
LinkedIn	Łączenie się ze społecznościami profesjonalistów z danej dziedziny
Twitter	Zaangażowanie klienta Propagowanie rozmowy
GoogleWave	Wzrost współpracy i zaangażowania Crowdsourcing
Four Square	Zwiększenie lokalnej i telefonicznej mobilności Zwiększenie zaangażowania sieci

Źródło: K. Łopacińska, *Social media w zintegrowanej komunikacji marketingowej*, „Marketing i rynek” nr 12/2014, s. 4. Opracowane na podstawie C. Castronovo, L. Huang, *Social Media in an Alternative Marketing Communication Model*, Toronto 2012.

Z badań przywoływanych przez Annę Michniewską oraz Annę Ludwik wynika, że 54% Polaków korzysta z mediów społecznościowych. W roku akademickim 2014/2015 przeprowadzono badania sondażowe wśród studentów Uniwersytetu Pedagogicznego. Jednoznacznie z nich wynika, że największą popularnością wśród portali społecznościowych cieszy się Facebook, na którym 97% respondentów posiada aktywne konto. Wśród innych również atrakcyjnych dla badanych portalami można wyróżnić Instagram (32 %) oraz You Tube (45%). Posiadanie konta w serwisie Twitter deklaruje 8% respondentów, z kolei 5% studentów biorących udział w badaniach posiada konto na snapchat oraz couchsurfing, a ku zaskoczeniu autorek, tylko 1% respondentów na popularnym na zachodzie portalu Myspace¹⁹. Jak już wspomniano wcześniej, jeżeli chodzi o social media, Facebook jest największym portalem społecznościowym w Internecie. Szacuje się, że liczba osób posiadających aktywne

¹⁹ A. Michniewska, A. Ludwik, dz. cyt., s. 189.

konto to już ponad 1,5 miliarda na całym świecie. Nie dziwi zatem fakt, iż przy tak licznej grupie potencjalnych klientów/ odbiorców Facebookiem zainteresowali się specjaliści od marketingu internetowego²⁰. Podstawowym narzędziem promocji firmy/ usługi/ instytucji jest tzw. fanpage – strona dla fanów, potencjalnych odbiorców, wokół której gromadzi się pewna grupa użytkowników. Koła naukowe posiadają swoje fanpage – jest to niemalże obligatoryjne jeśli chcą mieć szybki i bezpośredni kontakt z odbiorcami, fanami na Facebooku. Poza tym, Facebook stanowi platformę dla prezentacji nowych wydarzeń i aktywności jakie podejmują bądź planując podjąć członkowie koła²¹. Autorzy strony internetowej <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl> podają kilka wskazówek, na które warto zwrócić uwagę będąc administratorem fanpage'a na Facebooku. Należy zatem:

- zadbać o to, aby nowe posty (jak np. tekst, zdjęcia, czy filmy) były publikowane na profilu z podobną częstotliwością;
- tworzyć i publikować jak najwięcej treści własnych, choć nie unikać udostępniania na stronie innych, związanych z branżą, informacji, pojawiających się np. na zaprzyjaźnionym fanpage'u;
- zauważać również treści, które są publikowane przez fanów, komentować je, bez obawy włączać się do dyskusji²².

Zakończenie

W nowoczesnym społeczeństwie istnieje sieć komunikacyjna, oparta zwykle na mediach masowych. Sieć komunikacyjna musi zawierać metody przekazu, metody wymiany, jak również ich narzędzia²³. Internetowe media społecznościowe są „jednym z najbardziej dynamicznie rozwijających się kanałów komunikacji na świecie, również w Polsce. Powstanie mediów społecznościowych jest efektem m.in. zmieniającego się społeczeństwa oraz ewoluujących jego potrzeb i oczekiwań. Chcąc prowadzić efektywną komunikację i skuteczne działania public relations, należy dostosować narzędzia komunikacji do współczesnego odbiorcy i sposobu, w jaki konsumuje media i informacje”²⁴. Media elektroniczne dają możliwość pokonania bariery czasu i dystansu, dlatego też współczesne społeczeństwo wykorzystuje je do podtrzymania więzi. Coraz częściej kontakt *face to face*

²⁰ *Social media, czyli promocja firmy w mediach społecznościowych*, <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-social-media-czyli-promocja-firmy-w-mediach-spoecznościowych> (dostęp: 03.09.2018).

²¹ Tamże.

²² Tamże.

²³ Z. Widera, dz. cyt., s. 13.

²⁴ K. Fabjaniak-Czerniak, *Internetowe media społecznościowe jako narzędzie public relations*, http://www.wsp.pl/file/1066_398430210.pdf (dostęp: 17.07.2018).

przekształca się w relację *interface to interface*²⁵. Studenckie koła naukowe są miejscem rozwijania zainteresowań, poszerzania wiedzy, samokształcenia oraz zdobywania wielu cennych umiejętności²⁶. Dlatego też zarówno opiekunowie kół naukowych, jak i ich członkowie dbają o to, aby działalności przez nich podejmowane były widoczne. Najlepszą przestrzeń do promocji inicjatyw dają media społecznościowe.

Bibliografia:

- Dłubakowska-Puzio E., *System komunikacji marketingowej w: Marketing w teorii i praktyce*, red. W. Deluga, Koszalin 2016.
- Fabjaniak-Czeraniak K., *Internetowe media społecznościowe jako narzędzie public relations*, http://www.wsp.pl/file/1066_398430210.pdf.
- Gancarz A., *Wykorzystanie wiedzy i umiejętności zdobytych w Kole Naukowych Edukacji Międzykulturowej w pracy zawodowej absolwentów Wydziału Etnologii i Nauk o Edukacji Uniwersytetu Śląskiego*, „Edukacja Międzykulturowa” nr 1/2013.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe*, Warszawa 2009.
- Godlewska-Zaorska, Olender-Jermacz B., *Dziecko i rodzina a telewizyjny świat mediów – szansa czy ryzyko?*, w: *Zeszyty Naukowe nr 2 Instytutu Ekonomiczno-Społecznego w Kamieńcu Wrocławskim*, red. M. Kruszyński, M. Borkowska, Kamieniec Wrocławski 2015.
- Jaska E., Werenowska A., *Promocja marki w mediach społecznościowych*, „Handel wewnętrzny” nr 2/2016.
- Kotler P., Kartajaya H., Setiawan I., *Marketing 4.0. Era cyfrowa*, Warszawa 2017.
- Kotler P., *Kotler o marketingu. Jak tworzyć, zdobywać i dominować na rynkach*, Gliwice 2006.
- Łopacińska K., *Social media w zintegrowanej komunikacji marketingowej*, „Marketing i rynek” nr 12/2014.
- Marketing w sieci*, <https://marketingwsieci.pl/slownik-e-marketingu/social-media/#>.
- Michniewska A., Ludwik A., *Rola portali społecznościowych w uczeniu się studentów*, w: *Zeszyty Naukowe nr 3 Instytutu Ekonomiczno-Społecznego w Kamieńcu Wrocławskim*, red. M. Kruszyński, M. Borkowska, Kamieniec Wrocławski 2015.
- Olender-Jermacz B., *Koła naukowe w szkole wyższej*, w: *Podmioty w systemie szkolnictwa wyższego. Przyczynki do pedagogiki szkoły wyższej*, red. J. Górniewicz, P. Piotrowski, M. Warmiński, Olsztyn 2016.
- Rydel M., *Podręczny słownik promocji*, Gdańsk 1995.
- Stankiewicz J., *Koła naukowe: dlaczego warto się zaangażować w ich działalność?* <https://www.studia.net/w-drozdze-do-kariery/5406-kola-naukowe-dlaczego-warto-sie-zaangazowac-w-ich-dzialalnosc>.
- Social media, czyli promocja firmy w mediach społecznościowych*, <https://poradnikprzedsiębiorcy.pl/-social-media-czyli-promocja-firmy-w-mediach-spolesznosciowych>.
- Sztucki T., *Promocja. Sztuka pozyskiwania nabywców*, Warszawa 1999.
- Widera Z., *Media w komunikacji marketingowej organizacji usług publicznych*, Katowice 2018.
- Wróblewski Ł., *Media społecznościowe jako narzędzie komunikacji marketingowej instytucji kultury w: Marketingowe oraz społeczne aspekty zarządzania w kulturze*, red. Ł. Wróblewski, Toruń 2017.

²⁵ A. Michniewska, A. Ludwik, dz. cyt., s. 189.

²⁶ A. Gancarz, dz. cyt., s. 157-158.

Danuta Kamilewicz-Rucińska

Doktor Nauk Humanistycznych

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: danutakamilewicz@poczta.onet.pl

Polityka rodziny wobec wirtualnej przestrzeni dziecka

Family policy towards virtual child space

Streszczenie: dzisiejszy świat to rzeczywistość hybrydowa, powstała z połączenia świata fizycznego i wirtualnego. Żyjący w niej młody człowiek obserwuje środowisko, w tym postawy rodziców wobec cyberprzestrzeni, która dla niego jest podstawową przestrzenią aktywności. Polityka rodziny w obszarze bezpieczeństwa dzieci w Internecie powinna być spójna i skupiać się na roli i sposobach komunikacji oraz wzmacnianiu więzi między jej członkami.

Słowa kluczowe: Internet, postawy rodziców, hybrydowa rzeczywistość

Summary: today's world faces a hybrid reality formed by the combination of physical and virtual world. The young person exists in this world and observes the environment, including parents' attitudes towards cyberspace, which is the basic space of his activity. Family policy in the field of child safety on the Internet should be coherent and should be focused on the role and methods of communication, as well as on the strengthening the ties between its members.

Keywords: Internet, parents' attitudes, hybrid reality

Polityka – dokonanie precyzyjnej definicji tego pojęcia jest niezwykle trudne, może być różnie interpretowane i rozumiane. Funkcjonuje w życiu ludzkim od czasów starożytnych, kiedy, między innymi, Arystoteles mówił, że jest to rodzaj sztuki rządzenia państwem. Gdy w czasach nowożytnych rozpoczęły się procesy demokratyzacji, pojęcie polityki, jak i jej definicja, uległy zmianie. Powszechnie politykę rozumie się jako działania, które ujednolicają sprzeczne interesy różnych grup społecznych, albo też umiejętność zarządzania państwem, stawianie na kompromis, eliminację przemocy w stosunkach międzyludzkich, czy też stawianie na konflikt polityczny. Niezwykle treściwie, a zarazem precyzyjnie określił *politykę* profesor Kazimierz Opałek: *Działalność wytyczona przez ośrodek decyzji sformalizowanej grupy społecznej (organizacji), zmierzająca do realizacji ustalonych celów za pomocą określonych środków*¹. Sformalizowaną grupą społeczną niewątpliwie jest, między innymi, rodzina, która zmierza do wychowania dzieci za pomocą określonych postaw i sposobów. Zatem polityką, obok rządzenia państwem, działalnością instytucji państwowych, kształtowaniem i ochroną ładu społecznego jest właściwe wychowanie dzieci w rodzinie.

¹ K. Opałek, *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, PWN, Warszawa 1986.

Rządzenie lub zarządzanie państwem jest zależne i współzależne od wielu aspektów – od jednostkowych, poprzez społeczno-grupowe, po międzynarodowe – i sposobów działania – walki, kompromisów lub współpracy. Polityka rodziny również jest podporządkowana temu, kto wychowuje dzieci – samotny rodzic, mama i tato, przy udziale dziadków – i jakie przyjmuje postawy – unikającą, odtrącającą, wymagającą, nadopiekuńczą. Znaczenie ma tu również wielkość rodziny oraz jej sytuacja ekonomiczna.

„Kształtując świat społeczny jednostek, grup i społeczeństw, postawy mają fundamentalne znaczenie dla życia codziennego każdego człowieka. W dużym stopniu determinują reakcje ludzi na bodźce społeczne, uczucia, myśli oraz postępowanie wobec innych osób i grup”². Cyberprzestrzeń wywiera coraz silniejszy wpływ na wychowanie i zaczyna przejmować funkcje wychowawcze rodziny i szkoły³. Nowe technologie mocno zmieniają codzienne życie każdego człowieka, w tym też młodego. Jest on otoczony przez dwie rzeczywistości – realną i wirtualną. Zdaniem profesora Janusza Morbitzera, dzisiejszy świat jest rzeczywistością hybrydową, powstałą z połączenia świata fizycznego i wirtualnego, a „wyłączenie” się z sieci okazuje się dla nastolatków niezwykle trudne, czasami wręcz niemożliwe⁴. Żyjący w niej młody człowiek obserwuje środowisko zewnętrzne, w tym postawy rodziców wobec cyberprzestrzeni, która dla niego jest podstawową przestrzenią aktywności. Podejmowane przez młodych ludzi aktywności w kontekście korzystania z zasobów cyberprzestrzeni w dużej mierze uwarunkowane są przez postawy rodziców⁵.

Cyberprzestrzeń – wady i zalety

Nieustanny postęp technologiczny zmienia otaczającą rzeczywistość niemal codziennie. Kreuje przy tym nie tylko nowe możliwości, lecz także wyzwania. Nowoczesne techniki komputerowe i informatyczne są powszechnie wykorzystywanymi rozwiązaniami. Zjawiska ogólnoswiatowej wymiany informacji, stosowanie elektronicznego podpisu, korzystanie z e-bankowości, portale społecznościowe oraz rozrywkowe prowadzą do wirtualizacji rzeczywistości i „cyfryzacji” ludzkiego życia. Znakiem czasów stało się przetwarzanie wielorakich danych w przeróżnych systemach teleinformatycznych.

² G. Bohner, M. Wanke, *Postawy i zmiana postaw*, GWP, Gdańsk 2004, s. 27.

³ K. Segiet, *Socjalizacja dziecka w rodzinie a kontekst społeczno-kulturowy*, w: *Dziecko i jego socjalizacja w rodzinie, szkole i środowisku lokalnym*, red. B. Matyjas, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2013, s. 16.

⁴ J. Morbitzer, *O nowej przestrzeni edukacyjnej w hybrydowym świecie*, *Labor et Educatio*, nr 3/2015, s. 414–415.

⁵ A. Mróz, R. Solecki, *Postawy rodziców wobec aktywności nastolatków w internecie w percepcji uczniów*, „E-mentor”, nr 4/2017, s. 19, za Lenhart, A., Arafeh, S., Smith, A. i Macgill, A., *Parental Attitudes toward Writing and Technology*, w: *Writing, Technology and Teens*, 2008, s. 37–41.

„Cyberprzestrzeń”, czyli nowa domena ludzkiej aktywności, jest pełna portali informacyjnych, sklepów, for oraz awatarów symbolizujących poszczególnych użytkowników – ludzi. Od strony technicznej fundamentem tej domeny jest oczywiście globalna sieć – Internet⁶. Wśród interpretacji istoty cyberprzestrzeni wyróżnia się takie ujęcia jak:

- cyberprzestrzeń jako Internet – zasoby, usługi, użytkownicy;
- cyberprzestrzeń jako wirtualna rzeczywistość generowana przez komputer, sieć i Internet;
- cyberprzestrzeń jako społeczna mega sieć, „sieć sieci”, której uczestnicy eksploatują zasoby globalne dostarczane przez Internet;
- cyberprzestrzeń jako ewoluujący dynamiczny system złożony i takim go należy postrzegać, bez względu na to czy eksponowane będą jego techniczne, informacyjne, czy społeczne aspekty⁷.

Cyberprzestrzeń stwarza wiele kłopotliwych sytuacji – zarówno formalno-prawnych, natury obyczajowej i interpretacyjnych. W istocie ma to wielkie (biorąc pod uwagę rozległość zjawiska) znaczenie dla tworzenia racjonalnych reguł, zachowań społecznych, działalności gospodarczej, a także bezpieczeństwa narodowego. Podejmowane w sieci działania: finansowo-handlowe (e-biznes, e-bankowość), kreatywne (e-sztuka, e-edukacja, e-nauka), profesjonalno-publiczne (e-administracja), interaktywne (e-społeczności), komunikacyjno-informacyjne (e-mail) dotyczą już ponad 4 miliardów osób, czyli ponad połowę ludzkiej populacji na globie, w tym prawie 26 milionów Polaków⁸.

Wyniki badań „Nastolatki 3.0” przeprowadzone przez Fundację *Pedagogium* przy współpracy z Ośrodkiem Sondaży Społecznych *Opinia* i koordynowanych przez NASK dowodzą, iż około 30% polskich nastolatków pozostaje on-line cały czas bez względu na miejsce pobytu, 93,4% korzysta z Internetu codziennie w domu, 62,5% - w szkole, a 31,3% badanej młodzieży przyznało, że codziennie korzysta przez przynajmniej 5 godzin ze smartfona. Codziennie z serwisów społecznościowych korzysta 78,1% polskich nastolatków, 68,7% - z komunikatorów internetowych, 68,2% badanych słucha muzyki i ogląda filmy przez Internet. Inne popularne sposoby wykorzystywania Internetu przez

⁶ J. Wasilewski, *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego, t. 5, nr 2/2013, s. 226.

⁷ P. Sienkiewicz, *Ontologia cyberprzestrzeni*, Zeszyty Naukowe WWSI, n. 13, vol. 9/2015, s. 93.

⁸ Średni czas, jaki Polacy spędzają codziennie w internecie, to 4,4 godz. Kolejne 1,3 godz. spędzają na urządzeniach mobilnych, których w Polsce jest używanych 58,84 mln, <https://businessinsider.com.pl/media/internet/ilu-polakow-korzysta-z-internetu-raport-deloitte/f0wn6q4> (dostęp: 20.07.2018).

młodzież szkolną, to m.in. poszerzanie wiedzy w ramach hobby (41,8%), poszukiwanie bieżących informacji (34%) i gry on-line (23,1%)⁹.

Wirtualna przestrzeń ma wiele zalet. Niezaprzeczalne są możliwości szybkiego pozyskiwania rozmaitych informacji na prawie każdy temat; łatwa, szybka i urozmaicona komunikacja ze znajomymi, rodziną (e-mail, komunikatory internetowe, videorozmowy, telefonia internetowa, telekonferencje, faks); możliwość zawierania nowych znajomości; możliwość słuchania muzyki, oglądania filmów, teledysków, słuchania radia i oglądania telewizji; możliwość nieodpłatnej promocji – reklamowanie swojej osoby jak i swojego biznesu na wiele sposobów, począwszy od strony internetowej i bloga, poprzez linki sponsorowane, mailing reklamowy, a skończywszy właśnie na mediach społecznościowych; korzystanie z uczenia się poprzez wirtualne kursy; znalezienie pracy czy uczestniczenie w dyskusjach internetowych. Możliwości robienia zakupów bez wychodzenia z domu, uczestniczenie w aukcjach, giełdach, umieszczania własnej twórczości, dostęp do konta bankowego, gry z innymi osobami – to działania wymagające wielkiej rozwagi, wiedzy oraz świadomości możliwych konsekwencji.

Zagrożenia, które mogą wynikać z obecności w cyberprzestrzeni to:

- anonimowość – nigdy nie wiadomo, kto jest po drugiej stronie monitora;
- przestępczość – plagiaty, łamanie praw autorskich, rozpowszechnianie treści zabronionych, dokonywanie nieuczciwych transakcji;
- uzależnienie – jedyna możliwość spędzania czasu;
- zaburzenia zdrowotne – wady wzroku, wady postawy, osłabienie mięśni i więzadeł kręgosłupa, obrzęki nóg, nadwaga i in.;
- nieograniczony dostęp do stron z treściami zawierającymi erotykę, rasizm, przemoc i inne materiały niedozwolone dla osób poniżej 18-tego roku życia;
- upowszechnienie się – dostęp do informacji osobistych obcym osobom;
- rozwój hazardu i pornografii;
- zaburzenia rozwoju społeczno-moralnego – zakłamanie, wycofanie, bierność, aktywność seksualna ukierunkowana niezgodnie z obowiązującymi normami prawnymi i obyczajowymi, spożywanie alkoholu, nadpobudliwość, wywołanie agresji i niepokoju; samobójstwo¹⁰.

⁹ „Nastolatki 3.0”. Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach, NASK, grudzień 2016, <https://akademia.nask.pl/badania/RAPORT%20-%20Nastolatki%203.0%20-%20wybrane%20wyniki%20bad%C5%84%20og%C3%B3lnopolskich.pdf> (dostęp: 20.07.2018).

¹⁰ R. Szczechowicz, *Dorastanie w pajęczynie, czyli wychowanie a sieć*, w: *Edukacja w świecie kultury popularnej*, red. W. Kuligowski, P. Zwierchlewski, wyd. Akademia Białostocka, Bydgoszcz 2002.

Społeczności internetowe czy wirtualne mają nadzieję na rozwój relacji zaufania przy istnieniu relacji wymiany. Należy jednak mieć świadomość, iż owe wspólnoty są takie, jak jednostki je tworzące – wnoszą indywidualne cnoty, przymioty, pozytywy, ale też lęki i uprzedzenia, kompleksy i emocje, których technologia, nawet najbardziej współczesna i doskonała, nie jest w stanie zredukować.

Postawy rodziców

Na początku lat 90. minionego stulecia, w czasie „Wojny w Zatoce”, o której pisano, że była „pierwszą wojną informacyjną”¹¹, pojawiało się pojęcie cyberprzestrzeni, jako środowiska walki i wojny, co tym samym uczyniło ją swoistym narzędziem polityki, czyli przestrzenią konfliktów i sprzecznych interesów¹². Narzędziem polityki nie tylko w rozumieniu państwowym czy międzynarodowym, ale też rodzinnym – przestrzeń wirtualna stała się przysłowiową „kością niezgody” w wielu domach, wywołując frustracje zarówno dorosłych – rodziców, jak i młodych – dzieci.

Postawy, zachowania, działania i wymagania stawiane dzieciom przez rodziców, w odniesieniu do częstotliwości, sposobów i możliwości korzystania ze współczesnych technik wirtualnych, często są bardzo niespójne. Przyczyn ku temu jest wiele. Dziecko inaczej niż dorosły przeżywa i rozumie rzeczywistość. Inaczej też manifestuje swoje problemy i trudności. Rodzice w takich sytuacjach mogą zaobserwować zmiany w zachowaniu i czuć się wobec nich bezradni, mogą to widzieć i pomóc, ale zdarza się, że nie zauważają kłopotów, z którymi boryka się ich latorośl.

Brak wiedzy – to przyczyna, która sprzyja korzystaniu przez dzieci z zakazanych i niebezpiecznych treści internetowych, stanowiących bezpośrednie i pośrednie dla nich zagrożenie. Pomimo, iż rodzice twierdzą, że to głównie oni ponoszą odpowiedzialność za bezpieczeństwo swoich dzieci w Internecie, to aż 70% z nich twierdzi, że ich umiejętności korzystania z Internetu są na takim samym (19%) lub niższym poziomie niż umiejętności ich dzieci¹³. Świadomość, że Internet potrafi być niebezpieczny, wyzwała u takich rodziców nadmierną potrzebę kontrolowania. Potwierdzają to również badania: rodzice częściej kontrolujący aktywność swoich dzieci w Internecie mają niską wiedzę na temat korzystania

¹¹ S. Campen, *The First Information*, AFCEA, Washington 1996, s. 11.

¹² P. Sienkiewicz, *Ontologia cyberprzestrzeni*, Zeszyty Naukowe WWSI, n. 13, vol. 9/2015, s. 96.

¹³ A. Bartkowiak, *Analiza kompetencji rodziców w zakresie bezpieczeństwa dzieci w Internecie*, „Kultura – Społeczeństwo – Edukacja”, nr 1/2012, s. 147.

z niego¹⁴. A tym czasem dziecko, nabierając przeświadczenia, iż jednym „kliknięciem” może zmylić rodzica, z czego tak naprawdę korzysta i rodzic uwierzy w to, co w danym momencie widzi na monitorze lub wyświetlaczu, czuje przewagę, wyższość nad osobą dorosłą. Taka „kontrola” – brak świadomości na temat rzeczywistej aktywności dzieci w Internecie – wyzwala chęć podejmowania działań niedozwolonych. Brak wiedzy rodziców na temat tego, w jaki sposób zapewnić dziecku bezpieczeństwo w sieci, nie usprawiedliwia i nie zwalnia z obowiązku czuwania nad bezpieczeństwem własnych dzieci w sieci.

Akceptacja. W rodzinach, w których rodzice dzielą się wiedzą na temat użytkowania Internetu oraz rozmawiają z nastolatkami o tym, jakie aktywności podejmują w cyberprzestrzeni, uzależnienie od sieci występuje rzadziej, dowodzą wyniki badań¹⁵. Postawa współdziałania rodziców z dzieckiem uznających jego swobodę aktywności sprawia, że dziecko jest ufne wobec rodziców, wytrwałe, zadowolone z własnej pracy, zdolne do współdziałania i podejmowania zobowiązań, ma prawidłowe kontakty z rówieśnikami, jest uspołecznione, pomysłowe, z większą łatwością przystosowuje się do różnych sytuacji społecznych. Poszanowanie przez rodziców jego praw rozwija w dziecku lojalność, solidarność z innymi członkami rodziny, sprzyja powstawaniu realistycznego obrazu samego siebie. Korzystanie rodziców z zasobów Internetu, zachęcanie dzieci do podejmowania aktywności

w sieci jest współzależne z przejawianym przez nastolatków motywem społecznym, co oznacza, że tego typu zachowania rodziców mogą sprzyjać konstruktywnemu korzystaniu z Internetu przez młodzież¹⁶.

Nieobecność. Nowoczesna technologia to stały element współczesnego świata, która, wykorzystywana w odpowiedni sposób, może w znacznym stopniu ułatwić życie i naukę. Niezależnie od swoich zalet, nigdy nie zastąpi rodziny. Współczesny rodzic to rodzic pracujący. Zdaniem profesora Mariusza Jędrzejko zmienia się styl życia polskich rodzin, które coraz mniej czasu spędzają razem na rzecz pracy, telewizji i Internetu, a z badań wynika, że niemal 70% dzieci w wieku szkolnym nie jest przytulanych przez rodziców,

¹⁴ G. D. Floros, K. Simos, E. Dafouli, D. Geroukalis, *Influence of Parental Attitudes Towards Internet Use on the Employment of Online Safety Measures at Home*, Studies in health technology and informatics, nr 181/2012, s. 64–70, <http://dx.doi.org/10.3233/978-1-61499-121-2-64>, za: A. Mróz, R. Solecki, *Postawy rodziców wobec aktywności nastolatków w internecie w percepcji uczniów*, „E-mentor”, nr 4 (71)/2017, s. 19-24.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ Wyniki badań dotyczące współzależności pomiędzy aktywnością młodzieży w cyberprzestrzeni, motywami korzystania z sieci a opiniami uczniów na temat postaw ich rodziców wobec aktywności dzieci w Internecie, przeprowadzone wśród młodzieży z małopolskich szkół gimnazjalnych i ponadgimnazjalnych. Źródło: A. Mróz, R. Solecki, *Postawy rodziców wobec aktywności nastolatków w internecie w percepcji uczniów*, „E-mentor”, nr 4 (71)/2017, s. 19-24.

połowa nie je z nimi wspólnych niedzielnych obiadów, 79% uczniów szkół podstawowych nie spędza z rodzicami wieczorów, bo zbyt późno wracają z pracy¹⁷. Brak kontaktów dziecka z rodzicami, które w dobie powszechnej cyfryzacji siłą rzeczy będzie uciekało się do Internetu, może być przyczyną i spowodować niezdolność do nawiązywania trwałych więzi uczuciowych, obiektywnego oceniania, wytrwałości, koncentracji, a także wywoływać wrogie nastawienie, strach i konfliktowość. Rodzic niepotrafiący budować z dzieckiem więzi opartej na wzajemnym zaufaniu i dialogu prowadzi do „... *uniezależnienia się jednostki od bezpośredniej pomocy innych członków rodziny*”¹⁸. W tym kontekście jego efektywność, jako rodzica mającego chronić dziecko przed zagrożeniami internetowymi, będzie znikoma lub żadna.

Nadopiekuńczość. Internet, gry, portale, których jest co raz więcej – rozbudowanych, nowoczesnych – działają na wyobraźnię różnorodnymi bodźcami: kolorami, dźwiękami, nagłymi zwrotami akcji, intensywnością i tempem akcji, które wciągają, fascynują, oszałamiają. Dorośli mają świadomość, że na to uzależnienie najbardziej narażone są dzieci i nastolatki. To oni są głównymi adresatami wszelkich nowości i wytworów cyberprzestrzeni i tak naprawdę są wobec nich bezradne. Świadomi możliwości uzależnienia się dziecka od Internetu – netoholizmu¹⁹ – „świadomi” rodzice poczyniają próby całkowitego zakazu dzieciom z urządzeń elektronicznych podłączonych do sieci. Przecież, ich zadaniem, można świetnie zorganizować czas bez komputera, telefonu, Internetu, jak to oni kiedyś robili. A tym czasem, pod przymusem, karą, groźbą „odcięte od świat” dziecko czuje się odizolowane od grupy rówieśniczej, odsunięte od tematów i zainteresowań kolegów i koleżanek, czuje się skrzywdzone i poniżone. Tym bardziej, że: *zbyt rygorystyczne podejście rodziców do aktywności dziecka w sieci z nadmiernym kontrolowaniem dostępu do Internetu czy stosowaniem kar za zbyt długi czas przebywania w sieci może wyzwalać motywy „ucieczkowego” korzystania z cyberprzestrzeni*²⁰.

Curlingowa²¹ nadgorliwość. Rodzice chcą dla swojego dziecka wszystkiego, co najlepsze, poczynając wszelkie starania, aby niczego im nie brakowało. Curlingową

¹⁷ Socjolog, współautor badań przeprowadzonych wspólnie przez Katedrę Pedagogiki Wyższej Szkoły Biznesu w Dąbrowie Górniczej i Mazowieckie Centrum Profilaktyki Uzależnień na grupie 1800 uczniów szkół Śląska i Mazowsza w 2013 roku, <https://dziendobry.tvn.pl/wideo,2064,n/70-proc-dzieci-nie-jest-przytulanych-przez-rodzicow,86025.html> (dostęp: 20.07.2018).

¹⁸ A. Grabowska, *Rodzina wobec przemocy w Internecie*, w: *Współczesna technologia informacyjna i edukacja medialna*, red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Toruń 2004, s. 104.

¹⁹ L. Drabik, E. Sobol, *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2018.

²⁰ A. Mróz, R. Solecki, *Postawy rodziców...*, poz. cyt. s. 23.

²¹ Curlingowi rodzice – termin utworzony przez duńskiego psychologa Benta Hougaarda oznaczający rodziców, którzy usuwają wszystkie przeszkody i utrudnienia w życiu swojego potomstwa, by uczynić swoim pociechom

nadgorliwość można zauważyć szczególnie u tych rodziców, którym udało się zdobyć wykształcenie i dobrą posadę w pracy, a których dzieciństwo nie należało do najszcześniejszych. *Skoro ja nie miałam, to niech ma moje dziecko* – tak zaczyna się seria prezentów dla dziecka, które nie tylko nie spełniają swojej roli, ale wręcz szkodzą. Telefon, komputer, tablet, iPhone, konsola, Xbox, PlayStation – te wszystkie urządzenia na raz posiada niejedno dziecko, a skoro je ma, to z nich korzysta. Powstaje pytanie: kiedy po za tym jest czas na naukę, obowiązki rodzinne, sen, spotkania z przyjaciółmi? O tym, że dzieci nadużywają Internetu i za wiele czasu spędzają w wirtualnym świecie, co w ich że opinii oznacza jednocześnie zaniedbywanie obowiązków szkolnych, snu i przyjaciół, dowiodły już badania przeprowadzone w 2008 roku²², a wszystko wskazuje na to, że skala tego zjawiska rozwija się bardzo szybko i szeroko. Kupując kolejny wirtualny gadżet dla swojego potomka, warto zastanowić się, czy nie jest to przesadne, czy nie spowoduje odmiennego efektu od oczekiwanego, czy nie zaszkodzi zamiast pomóc.

Powody dzieci w sieci

Konflikt pokoleń istniał od zawsze i jest obecny teraz. Zarzewiem współczesnego jest niezrozumienie świata młodych przez starsze pokolenie – ci, którzy pamiętają świat bez Internetu, nie są w stanie zrozumieć współczesności, w której ma on pierwszeństwo, natomiast ci, którzy urodzili się w epoce powszechnie dostępnego Internetu, nie rozumieją, jak mogło być inaczej. Wszystko, co z sentymentem wspominają dorośli: zabawy, plotki, gry, pierwsze fascynacje, plakaty na ścianach, spotkania na trzepaku, skakanie w gumę, rajdy na orientację, grupy i grupki szkolne – to wspomnienia, które dzisiaj mają swoje miejsce w sieci. Namalowane ongiś na płócie $K+J=M$ docierało wyłącznie do przechodniów obok tego miejsca, dziś jakakolwiek sugestia w sieci szybko trafia do wszystkich, których może zainteresować.

Obecność dzieci w sieci zaczyna się już w wieku przedszkolnym, od oglądania bajek, prostych gier, udziału w internetowych konkursach. W okresie dorastania Internet odkrywa coraz więcej możliwości, przez co korzystają z niego regularniej i aktywniej, stając się aktywnym użytkownikiem sieci. Wśród kluczowych potrzeb wieku dorastania na pierwsze

życie łatwiejszym, dzięki czemu dzieci mają uniknąć dyskomfortu w życiu. Źródło: I. Rotberg, *O stresie bez stresu*, Psychologia współczesna, <https://igorrotberg.com/tag/curlingowi-rodzice/> (dostęp: 22.07.2018).

²² Z badań wynika, że 30% dzieci w wieku od 11 do 16 r. ż. deklaruje, że zdarzyło się im „dość często” lub „bardzo często” używać Internetu nadmiernie. Źródło: K. Kaliszewska-Czeremska, *Jak dzieci i młodzież w Polsce korzystają z Internetu, czym jest nadmierne używanie i czy ryzyko problemu jest realne?*, [http://www.profnet.org.pl/dzieci-i-młodzież-w-sieci/](http://www.profnet.org.pl/dzieci-i-mlodziez-w-sieci/) (dostęp: 22. 07.2018).

miejsce wysuwa się chęć utrzymywania kontaktu z rówieśnikami. Grupa rówieśnicza zaczyna ogrywać większą rolę niż rodzice, a Internet jest narzędziem służącym do budowania i zacieśniania z nią relacji. Młodzi ludzie potrzebują ciągłego bycia w kontakcie i nowoczesne media tę możliwość dają, w dodatku znacznie rozbudowaną niż kontakt face-to-face – z wieloma osobami jednocześnie. Dawne spotkania towarzyskie zostały przeniesione do przestrzeni wirtualnej. Łatwość i naturalność, z jaką nastolatki korzystają z Internetu pozwala na utrzymywanie kontaktów z poznanymi wcześniej osobami oraz nawiązywania nowych relacji – najpierw w Internecie, a później osobiście lub wyłącznie w sieci.

Potrzeba wiedzy – to kolejna przyczyna, która wywołuje potrzebę młodzieży korzystania z zasobów Internetu. Im dziecko starsze, tym szersza i precyzyjniejsza jest chęć poznawania świata, kształtują się co raz wyraźniejsze poglądy i opinie, klarują się pasje i zainteresowania. W tym wypadku Internet również spełnia nieocenioną pomoc, błyskawicznie dostarczając odpowiedzi na właśnie powstałe pytanie, a łatwość poruszania się w nim powoduje, że informacje wręcz same trafiają do użytkownika.

Podobnie jak budowanie marki produktu, *personal branding*, polegający na określeniu wyjątkowych przymiotów osobowych i przekazaniu tych informacji do określonej grupy docelowej, wykorzystując wiedzę o niej i jej potrzebach informacyjnych, staje się podstawową potrzebą samookreślenia młodych ludzi. Celem budowania marki własnej jest *zawarcie nowych znajomości, podtrzymanie przyjaźni czy zaspokojenie potrzeby autoekspresji*²³. Cyberprzestrzeń ponownie otwiera swoje możliwości – budowanie wizerunku online. Portale społecznościowe, których źródłem powstawania, a mianowicie potrzeb i oczekiwań ludzi są przynależność i miłość, szacunek i uznanie oraz samorealizacja²⁴, zaspokajają potrzeby jednostki w zakresie autopromocji, bycia kreatywnym, poczucia przynależności oraz bycia na bieżąco²⁵. To uczestnictwo, przynależność do nich niejako wymuszają konstruowanie swojej tożsamości poprzez budowę własnego profilu – dobór prezentowanych zdjęć, określenie preferencji, publikowanie autoopisów. Badania wykazują,

²³ I.D.H. Shepherd, *From Cattle and Coke to Charlie, Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding*, „Journal of Marketing Management” 2005, No. 21, s. 589-606, za: I. Mendryk, *Aktywność w mediach społecznościowych jako element kształtowania własnego wizerunku dla potencjalnego pracodawcy. Wyniki badań*, „Studia Ekonomiczne”, nr 157/2013, s. 140.

²⁴ K. Mazurek-Łopacińska, *Uczestnictwo w portalach społecznościowych w kontekście zmian zachodzących w konsumpcji i stylu życia Polaków*, „Handel Wewnętrzny”, cz. 3, wrzesień–październik 2011, s. 184–185.

²⁵ I. Mendryk, *Aktywność w mediach...*, poz. cyt., s. 138.

że budowanie profili na portalach społecznościowych ma autentyczne przełożenie na to, w jaki sposób jest odbierana dana osoba²⁶.

Potrzebę akcji, rozumianej jako chęć przeżycia czegoś ciekawego i dostarczającego nowych wrażeń, zapewnia rozrywka on-line – to niewątpliwie najtańsze i najszybsze źródło zapewniające natychmiastową satysfakcję i potrzebę muzyki, filmu, książki, wiadomości, zabawy, gry. Medioznawca Mirosław Filiciak ma nadzieję, że świat medialno-wirtualny będzie stwarzał coraz więcej okazji, by nie tylko kupować i konsumować, ale też tworzyć i uczestniczyć i kibicuje zjawiskom takim jak machinima czy modyfikacje gier przez użytkowników, bo przecież te „wirtualne światy” – światy mediów – są przedłużeniem naszej rzeczywistości, a kultura gier jest elementem naszej kultury²⁷.

Zakończenie

Polityka rodziny w obszarze bezpieczeństwa dzieci w Internecie, poza czynnikiem przekazywania wiedzy w omawianym zakresie, powinna skupiać się na roli i sposobach komunikacji oraz wzmacnianiu więzi między jej członkami. Współczesny autorytet rodzicielski może być zbudowany na fundamentach inwestycji w konstruktywne więzi ze swoimi dziećmi, otwartości na uwarunkowane technologicznie przemiany społeczne, świadomości form aktywności adolescentów w sieci i odkrywaniu bezpiecznych szlaków świata wirtualnego.

Współczesny rodzic winien być nie tylko cyfrowym przewodnikiem po cyberprzestrzeni, ale też jej strażnikiem i ratownikiem. Aby móc skutecznie chronić dziecko przed zagrożeniami płynącymi z wirtualnego świata, trzeba je znać i umieć odpowiednio rozpoznać. Rodzic musi mieć wgląd w treści, które jego potomstwo ogląda w Internecie, aby w razie czego móc odpowiednio wcześniej zareagować. Służą temu specjalne przeglądarki uniemożliwiające dzieciom dostęp do treści nieprzeznaczonych dla nich, które można zainstalować na komputerze i aplikacje służące do kontroli rodzicielskiej – wysyłają one komunikat do rodziców, gdy dziecko odwiedza niewłaściwe strony. Wymówka rodzica, że temat cyberprzestrzeni jest dla niego zbyt szeroki i niezrozumiały, czyni z niego zacofany, niedojrzały, pozbawiony autorytetu relikw minionej epoki. Są źródła, które mogą pomóc w podjęciu odpowiedzialności za bezpieczeństwo swoich dzieci.

²⁶ K. Makaruk, *Korzystanie z portali społecznościowych przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB*, „Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka”, vol. 12, nr 1/2013, s. 69-79.

²⁷ K. Bocheńska, *W wirtualnym świecie*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5142> (dostęp: 23.07.2018).

Polityka rodziny powinna być, przede wszystkim, spójna. Zarówno mama, ojciec, starsze rodzeństwo, dziadkowie muszą być zobowiązani do utrzymywania jednolitej postawy wobec możliwości, częstotliwości i sposób korzystania z wirtualnej przestrzeni przez dzieci. Jeżeli rodzice zamieszczają prywatne informacje na portalach społecznościowych, to jak wytłumaczyć dziecku, żeby tego nie robiło. Nikt nie wymyślił nic bardziej skutecznego od szczerzej rozmowy. Nie można zostawiać dzieci z ich otwartością i brakiem krytycyzmu.

Bibliografia

- Bartkowiak A., *Analiza kompetencji rodziców w zakresie bezpieczeństwa dzieci w Internecie*, Kultura – Społeczeństwo – Edukacja, nr 1, Poznań 2012, s. 141-155.
- Bocheńska K., *W wirtualnym świecie*, <http://www.racjonalista.pl/kk.php/s,5142>.
- Bohner G., M. Wanke, *Postawy i zmiana postaw*, GWP, Gdańsk 2004.
- Campen S., *The First Information*, AFCEA, Washington 1996.
- Drabik L., E. Sobol, *Słownik języka polskiego PWN*, Warszawa 2018.
- Floros G. D., K. Simos, E. Dafouli, D. Geroukalis, *Influence of Parental Attitudes Towards Internet Use on the Employment of Online Safety Measures at Home*, *Studies in health technology and informatics*, nr 181, 2012, s. 64–70, <http://dx.doi.org/10.3233/978-1-61499-121-2-64>.
- Grabowska A., *Rodzina wobec przemocy w Internecie*, w: *Współczesna technologia informacyjna i edukacja medialna*, red. T. Lewowicki, B. Siemieniecki, Toruń 2004.
- <https://businessinsider.com.pl/media/internet/ilu-polakow-korzysta-z-internetu-raport-deloitte/f0wn6q4>.
- <https://dziendobry.tvn.pl/wideo,2064,n/70-proc-dzieci-nie-jest-przytulanych-przez-rodzicow,86025.html>.
- Kaliszewska-Czeremska K., *Jak dzieci i młodzież w Polsce korzystają z Internetu, czym jest nadmierne używanie i czy ryzyko problemu jest realne?*, <http://www.profnet.org.pl/dzieci-i-mlodziez-w-sieci/>.
- Lenhart, A., Arafeh, S., Smith, A. i Macgill, A., *Parental Attitudes toward Writing and Technology*, w: *Writing, Technology and Teens*, 2008.
- Makaruk K., *Korzystanie z portali społecznościowych przez młodzież. Wyniki badania EU NET ADB*, Dziecko krzywdzone. Teoria, badania, praktyka, vol. 12, nr 1/2013, s. 69-79.
- Mazurek-Łopacińska K., *Uczestnictwo w portalach społecznościowych w kontekście zmian zachodzących w konsumpcji i stylu życia Polaków*, „Handel Wewnętrzny”, cz. 3, wrzesień–październik 2011.
- Mendryk I., *Aktywność w mediach społecznościowych jako element kształtowania własnego wizerunku dla potencjalnego pracodawcy. Wyniki badań*, *Studia Ekonomiczne*, nr 157/2013, s. 134-147.
- Morbitzer J., *O nowej przestrzeni edukacyjnej w hybrydowym świecie*, *Labor et Educatio*, nr 3/2015, s. 411–430.
- Mróz A., R. Solecki, *Postawy rodziców wobec aktywności nastolatków w internecie w percepcji uczniów*, „E-mentor”, nr 4 (71)/2017, s. 19-24.
- „Nastolatki 3.0”. *Wybrane wyniki ogólnopolskiego badania uczniów w szkołach*, NASK, grudzień 2016, <https://akademia.nask.pl/badania/RAPORT%20-%20Nastolatki%203.0%20-%20wybrane%20wyniki%20bada%C5%84%20og%C3%B3lnopolskich.pdf>.
- Opalek K., *Zagadnienia teorii prawa i teorii polityki*, PWN, Warszawa 1986.
- Rotberg I., *O stresie bez stresu*, *Psychologia współczesna*, <https://igorrotberg.com/tag/curlingowi-rodzice/>.
- Segiet K., *Socjalizacja dziecka w rodzinie a kontekst społeczno-kulturowy*, w: *Dziecko i jego socjalizacja w rodzinie, szkole i środowisku lokalnym*, red. B. Matyjas, Wydawnictwo Uniwersytetu Jana Kochanowskiego, Kielce 2013.
- Shepherd I. D. H., *From Cattle and Coke to Charlie, Meeting the Challenge of Self Marketing and Personal Branding*, „*Journal of Marketing Management*”, No. 21/2005, s. 589-606.
- Sienkiewicz P., *Ontologia cyberprzestrzeni*, *Zeszyty Naukowe WWSI*, n. 13, vol. 9/2015, s. 89-102.
- Szczechowicz R., *Dorastanie w pajęczynie, czyli wychowanie a sieć*, w: *Edukacja w świecie kultury popularnej*, red. W. Kuligowski, P. Zwierzchlewski, wyd. Akademia Białostocka, Bydgoszcz 2002.
- Wasilewski J., *Zarys definicyjny cyberprzestrzeni*, *Przegląd Bezpieczeństwa Wewnętrznego*, t. 5, nr 2/2013.

mgr Marta Miedzińska

Wydział Nauk Politycznych i Studiów Międzynarodowych

Uniwersytet Warszawski

e-mail: m_miedzinska@wp.pl

Szwajcarsko-Polski Program Współpracy – funkcjonowanie i efekty wdrażania¹

Swiss-Polish Cooperation Program – functioning and implementation effects

Streszczenie: Szwajcarsko-Polski Program Współpracy stanowił część programu bezzwrotnej pomocy finansowej dla państw, które przystąpiły do Unii Europejskiej w 2004 roku. Głównym celem artykułu jest przedstawienie i scharakteryzowanie Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy, będącego jedną z najbardziej rozpoznawalnych form wsparcia finansowego dla Polski, udzielonego w ostatnich latach. Z uwagi na zakończony już etap wdrażania Funduszu, w artykule zostanie przedstawiona geneza Funduszu, poszczególne obszary wsparcia oraz efekty wdrażania. Autor postara się odpowiedzieć na pytania, czy pomoc finansowa przekazana w ramach SPPW przyczyniła się do rozwoju naszego kraju w poszczególnych obszarach oraz czy efekty jego wdrażania są zauważalne również po okresie jego funkcjonowania.

Słowa kluczowe: fundusze pozaunijne, pomoc zagraniczna, Szwajcarsko-Polski Program Współpracy.

Summary: The Swiss-Polish Cooperation Program was part of a non-returnable financial assistance program for countries that joined the European Union in 2004. The main goal of the article is to present and characterize the Swiss-Polish Cooperation Program, which is one of the most recognizable forms of financial support for Poland, granted in recent years. Due to the already completed stage of the implementation of the Fund, the article will present the genesis of the Fund, individual support areas and the effects of implementation. The author will try to answer the questions whether the financial assistance provided under the SPCP contributed to the development of our country in particular areas and whether the effects of its implementation are also noticeable after the period of its operation.

Keywords: Non-European Union funds, foreign assistance, Swiss-Polish Cooperation Program

¹ Niniejszy artykuł zawiera fragmenty pracy magisterskiej pt. „Fundusze pozaunijne jako źródła pomocy zagranicznej dla Polski”, napisanej pod kierunkiem dr. hab. Piotra Wawrzyka, obronionej 23.06.2016 roku na dawnym Wydziale Dziennikarstwa i Nauk Politycznych Uniwersytetu Warszawskiego.

Wstęp

Współpraca państw funkcjonujących na arenie międzynarodowej rozwija się od bardzo dawna, bowiem z biegiem lat państwa zaczęły dostrzegać potrzebę wspólnego pokonywania problemów i radzenia sobie z pojawiającymi się wyzwaniami. Współpraca ta sprzyja realizacji wspólnych przedsięwzięć przyczyniających się do rozwoju gospodarek tych krajów oraz podniesienia poziomu życia ludności. Dodatkowo dążenia te mają na celu zwiększanie konkurencyjności poszczególnych regionów i wyrównywanie różnic rozwojowych pomiędzy nimi. Współdziałanie te może przybierać różnorodne formy, jednak jako najczęstszą i najbardziej popularną można wskazać pomoc finansową udzielaną przez konkretne państwa innym krajom. To właśnie wsparcie tego typu umożliwia realizację licznych inicjatyw i projektów, które nie mogłyby zostać wykonane samodzielnie bez udzielonego dofinansowania.

Przykładów współpracy państw można wskazać bardzo wiele. W licznych przypadkach współpraca realizowana jest pomiędzy większą grupą państw, np. w ramach uczestnictwa w organizacjach międzynarodowych czy regionalnych, w innych nawiązywana jest pomiędzy dwoma lub trzema krajami na podstawie podpisanych umów czy porozumień. Również Polska zaangażowana jest w liczne formy współpracy zarówno w organizacjach międzynarodowych, grupach nieformalnych jak i korzysta z różnego rodzaju form bezzwrotnej pomocy. Jednym z bardziej znanych w naszym kraju przykładów współpracy państw jest Szwajcarsko-Polski Program Współpracy (SPPW). Program ten, zwany również w skrócie Funduszem Szwajcarskim, stanowił część programu bezzwrotnej pomocy finansowej dla państw, które przystąpiły do Unii Europejskiej (UE) w 2004 i 2007 roku. W czerwcu 2017 roku, po dziesięcioletnim okresie wdrażania, Szwajcarsko-Polski Program Współpracy został zamknięty. Jednakże z perspektywy dziesięcioletniego funkcjonowania Programu, zasadne staje się przedstawienie historii jego funkcjonowania oraz głównych efektów wdrażania, co jest niezwykle istotne z punktu widzenia celów rozwojowych Polski i dalszych przemian zachodzących w naszym kraju dzięki uzyskanemu wsparciu.

Głównym celem artykułu jest przedstawienie i scharakteryzowanie Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy, będącego jedną z najbardziej rozpoznawalnych form wsparcia finansowego dla Polski, udzielonego w ostatnich latach. Z uwagi na zakończony już etap wdrażania Funduszu, w artykule zostanie przedstawiona geneza Funduszu, poszczególne

obszary wsparcia, podział alokacji według obszarów oraz efekty wdrażania. Autor postara się odpowiedzieć na pytania, czy pomoc finansowa przekazana w ramach SPPW przyczyniła się do rozwoju naszego kraju w poszczególnych obszarach oraz czy efekty jego wdrażania są zauważalne również po okresie jego funkcjonowania.

Powstanie Funduszu Szwajcarskiego

Szwajcarsko-Polski Program Współpracy stanowił formę bezzwrotnej pomocy zagranicznej przekazanej Polsce przez Szwajcarię w ramach pomocy dla 10 państw, które zostały członkami Unii Europejskiej 1 maja 2004 roku, tj. Cypru, Czech, Estonii, Litwy, Łotwy, Malty, Polski, Słowacji, Słowenii i Węgier oraz dla Rumunii i Bułgarii, które przystąpiły do Programu w 2010 roku i dla Chorwacji, która stała się członkiem UE 1 lipca 2013 roku². Ostatecznie po zakończeniu podpisywania wszystkich umów międzynarodowych, co zostało poprzedzone dość długą rundą negocjacji i sporów politycznych oraz procedur referendalnych, rozdysponowano ponad 1 mld franków szwajcarskich dla 10 „nowych” krajów członkowskich UE. Szwajcaria przeznaczyła dla naszego kraju niemal połowę, czyli 489 mln franków (około 310 000 000 euro). W późniejszym okresie przeznaczono 257 mln franków dla Rumunii i Bułgarii oraz 45 mln franków dla Chorwacji. W lipcu 2012 roku ogłoszono zakończenie podpisywania wszystkich umów między Polską a Szwajcarią, zaś 14 czerwca 2017 roku zakończono realizację wszelkich projektów³.

Jako główną przyczynę powstania Funduszu Szwajcarskiego wskazuje się, wykazaną ze strony Szwajcarii, chęć pomocy w dążeniu do zmniejszenia różnic społecznych oraz ekonomicznych pomiędzy „starymi” a „nowymi” krajami Unii Europejskiej. Nowe kraje członkowskie w momencie przystąpienia do organizacji były niedostatecznie rozwinięte i zbytnio odbiegały poziomem wzrostu od „starych” członków. Wsparcie kierowane ze strony wspomnianego państwa można uznać za wyraz solidarności wobec nowych państw członkowskich Unii Europejskiej. Z całą pewnością tego rodzaju wsparcie miało na celu rozpoczęcie trwałych gospodarczych, społecznych i politycznych powiązań pomiędzy nowymi krajami jak i integrację z dotychczasowymi członkami UE. Niewątpliwie dodatkową przyczyną uruchomienia funduszu było dążenie do stworzenia stabilnej, zamożnej i pokojowej, rozszerzonej Europy, która opierałaby swoje funkcjonowanie na zasadach

² Szwajcarsko-Polski Program Współpracy, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/poz-naj-zasady-dzialania-programu/informacje-podstawowe/> (dostęp: 28.07.2018).

³ Zakończenie SPPW, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/wiadomosci/szwajcarsko-polski-progra-m-wspolpracy-zakonczony/> (dostęp: 28.07.2018).

dobrego rządzenia, rządach prawa, demokratycznych instytucjach oraz poszanowaniu praw człowieka i obywatela jak i również zrównoważonym rozwoju. Wskazywano również, że dla Polski istotne jest zmniejszanie różnic pomiędzy ośrodkami miejskimi rozwijającymi się bardzo dynamicznie

a regionami słabo rozwiniętymi pod względem strukturalnym. Z tego też względu, decyzją darczyńcy, czyli Konfederacji Szwajcarskiej, program zakładał również ustanowienie koncentracji geograficznej, gdzie co najmniej 40% środków SPPW zostanie przeznaczonych na projekty w czterech wybranych województwach części południowo-wschodniej: lubelskim, małopolskim, świętokrzyskim i podkarpackim⁴. Jako podstawę współpracy wskazano nawiązywanie partnerstw między polskimi, a szwajcarskimi władzami lokalnymi oraz regionalnymi lub też instytucjami oraz partnerami społecznymi.

Geneza ustanowienia Funduszu Szwajcarskiego wiąże się z szeregiem umów podpisywanych przez Szwajcarię i Unię Europejską. Podczas Szczytu Szwajcaria-Unia Europejska, mającego miejsce 19 maja 2004 roku, strona szwajcarska wyraziła chęć ustanowienia programu pomocowego dla rozszerzonej Unii Europejskiej. W okresie od listopada 2004 roku do maja 2005 roku trwały wzmożone negocjacje w sprawie ustalenia ram funkcjonowania tego programu pomocy⁵. W rezultacie, 27 lutego 2006 roku Szwajcaria i Rada Unii Europejskiej podpisały tzw. Memorandum of Understanding pomiędzy Wspólnotą Europejską, a Radą Federacji Konfederacji Szwajcarskiej⁶ w sprawie wkładu Konfederacji Szwajcarskiej dla zmniejszenia różnic gospodarczo-społecznych w rozszerzonej UE. Dodatkowo w dokumencie tym zostało zawarte zobowiązanie Szwajcarii do podpisania odrębnych umów bilateralnych z poszczególnymi państwami, będącymi beneficjentami tej pomocy. 16 marca 2006 roku w szwajcarskim parlamencie odbyło się głosowanie nad tzw. Ustawą o Współpracy z Krajami Europy Wschodniej, która przewidywała pomoc finansową w ramach całego programu. W następnej kolejności przeprowadzono referendum w tej sprawie, które odbyło się 26 listopada 2006 roku – zakończone pomyślnie dla państw beneficjentów⁷.

Ówczesne Ministerstwo Rozwoju Regionalnego zakończyło w październiku 2007 roku negocjacje z partnerem szwajcarskim w sprawie kształtu Umowy ramowej pomiędzy Rządem

⁴ M. Sieradzan, *Szwajcarskie pieniądze rozdzielone*, „Fundusze europejskie w Polsce”, nr 27 2012, s. 29.

⁵ SPPW, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/poznaj-zasady-dzialania-programu/informacje> (dostęp: 28.07.2018).

⁶ *Memorandum of Understanding pomiędzy Wspólnotą Europejską a Radą Federacji Konfederacji Szwajcarskiej w sprawie wkładu Szwajcarii na rzecz zmniejszenia różnic gospodarczych i społecznych w rozszerzonej Unii Europejskiej*.

⁷ M. Gałąż, *Dekada pomocy zagranicznej dla Polski*, „Fundusze Europejskie w Polsce”, nr 34/2014, s. 24.

Rzeczypospolitej Polskiej, a Szwajcarską Radą Federalną o wdrażaniu Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy w celu zmniejszenia różnic społeczno-gospodarczych w obrębie rozszerzonej Unii Europejskiej⁸. Dnia 7 listopada 2007 roku dokument został zatwierdzony przez polską Radę Ministrów, a 21 listopada 2007 roku przez Szwajcarską Radę Federalną. Minister rozwoju regionalnego Elżbieta Bieńkowska podpisała umowę ramową dotyczącą wdrażania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy dnia 20 grudnia 2007 roku w Bernie, zaś sama umowa weszła w życie 11 kwietnia 2008 roku⁹. Załącznik nr 1 do umowy zawiera wszystkie wytyczne i zasady, na jakich została zawarta współpraca oraz określa skupienie geograficzne i tematyczne. W załączniku nr 2 określono wszelkie praktyczne zasady i procedury, tj. procedury dotyczące przedkładania, zatwierdzania i realizacji projektów, płatności, kontroli i audytów. Wreszcie, załącznik nr 3 zawiera procedury dotyczące specjalnych instrumentów finansowania, takich jak tzw. Grant Blokowy, Fundusz na Przygotowanie Projektu, Funduszy Pomocy Technicznej i Fundusz Stypendialny¹⁰.

Istotnym punktem na drodze współpracy polsko-szwajcarskiej było wprowadzenie 6 czerwca 2010 roku zmian do Aneksów 1, 2 i 3 umowy ramowej. Najważniejsze zmiany dotyczyły głównie Aneksu 1. Celem zmian było dokonanie realokacji pomiędzy danymi obszarami tematycznymi, środków do tej pory niealokowanych, wskazanych w umowie. Dodatkowo dodano jeszcze dwa działania w ramach obszaru tematycznego „Środki ochrony granic”, co z całą pewnością pozwoliło na objęcie wsparciem projektów mających na celu usprawnienie procesu zarządzania sprawami imigracyjnymi oraz azylu, a także projekty ukierunkowane na kampanie informacyjne i działania dla zwiększenia bezpieczeństwa wewnętrznego. Ponadto zmian w Aneksie nr 1 do umowy dokonano w dniu 25 maja 2011 roku, gdzie celem było dokonanie realokacji w ramach poszczególnych priorytetów i obszarów tematycznych. W październiku 2011 roku, strona polska i szwajcarska uzgodniły wspólnie stanowisko w sprawie ostatecznego podziału środków alokowanych w zakresie obszarów tematycznych. Kolejne zmiany nastąpiły w 2012 roku w Aneksie nr 1 oraz Aneksie nr 3.

Te zmiany dotyczyły zaś realokacji w ramach priorytetów i obszarów tematycznych w związku z zakończeniem kontraktacji środków w ramach Szwajcarsko-Polskiego Programu

⁸ Umowa ramowa pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Szwajcarską Radą Federalną o wdrażaniu Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy w celu zmniejszenia różnic społeczno-gospodarczych w obrębie rozszerzonej Unii Europejskiej, podpisana w Bernie w dniu 20 grudnia 2007 r., Monitor Polski 2008 nr 75, poz. 672.

⁹ Dwustronna umowa ramowa dotycząca wdrażania Funduszu Szwajcarskiego, <https://www.eda.admin.ch/erwerbungsbeitrag/en/home/countries/plen/bilaterales-rahmenabkommen-mit-Polen.html> (dostęp: 28.07.2018).

¹⁰ Tamże.

Współpracy, w tym również ustanowienia specjalnej alokacji na projekt KIK/77 Poprawa jakości życia osób niepełnosprawnych poprzez modernizację Zespołu Szkół Specjalnych oraz budowę Centrum Integracji Kulturalnej w Łodygowicach¹¹.

Dodatkowo warto wspomnieć, że odnośnie systemu funkcjonowania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy, 30 czerwca 2008 roku został w Polsce przyjęty dokument zarządzania i wdrażania określający cele oraz zasady funkcjonowania Programu, strukturę instytucjonalną systemu naboru i oceny wniosków, a także kwestie wdrożeniowe, takie jak np. podpisywanie umów czy kontrola i audyt¹². Dodatkowo przyjęto również szereg innych dokumentów dotyczących SPPW, szczegółowo określających poszczególne etapy realizacji i funkcjonowania Programu.

Funkcjonowanie i efekty wsparcia Funduszu

Polska była największym beneficjentem pomocy kierowanej ze strony Szwajcarii. Nasz kraj uzyskał pulę środków w wysokości 489 000 000 franków, czyli ponad 1 660 000 000 złotych, co stanowiło około 40% wszystkich środków przeznaczonych dla 10 nowych państw członkowskich UE. Program ten rozpisany został na 10 lat, licząc od 14 czerwca 2007 roku (dzień przyznania Polsce dofinansowania przez Szwajcarię), gdzie pierwsze 5 lat zostało przeznaczonych na etap zawierania umów, zaś kolejne 5 lat na zakończenie wszystkich projektów i ich rozliczenie, czyli do połowy 2017 roku¹³. Zostało podpisanych łącznie 58 umów na duże projekty, w tym 50 dotyczących projektów indywidualnych oraz 8 dotyczących tzw. alokacji specjalnych, wsparcie otrzymało także około 1 700 mniejszych projektów¹⁴.

Środki zostały przeznaczone szczególnie na rozwój regionów, bioróżnorodność oraz poprawę usług pomocy społecznej. Beneficjentami Funduszu były instytucje sektora publicznego oraz prywatnego, a także organizacje pozarządowe. Ustanowione zostały także różne poziomy dofinansowania w ramach programu w zależności od danej grupy beneficjentów lub rodzaju danego projektu:

- do 60% całkowitych kosztów kwalifikowalnych projektu bądź programu,

¹¹ Dokumenty ramowe SPPW, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/prawo-i-wzory-dokumentow/dokumenty-programowe/> (dostęp: 29.07.2018).

¹² Szwajcarsko-Polski Program Współpracy – system zarządzania i wdrażania w Polsce, https://www.programszwajcarski.gov.pl/media/3130/system_zarzadzania_1042011.pdf (dostęp: 29.07.2018).

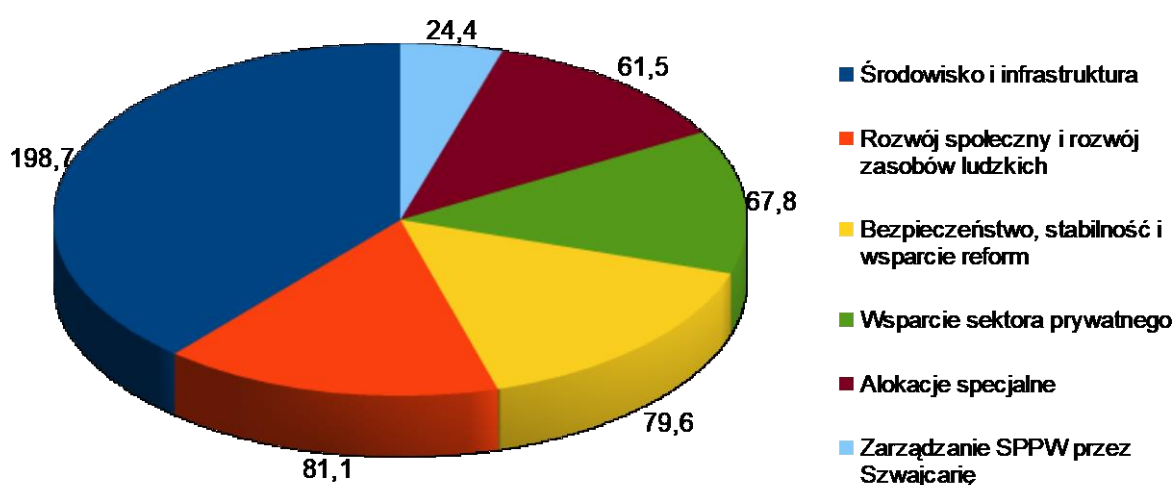
¹³ K. Walczak, *Szwajcarski miliard na rozwój Polski*, „Środowisko”, 1 (361)/2008, s. 5.

¹⁴ Szwajcarsko-Polski Program Współpracy 2007-2017 – podsumowanie, https://www.programszwajcarski.gov.pl/media/42968/Publikacja_online_SPPW_PL.pdf (dostęp: 29.07.2018).

- do 85% całkowitych kosztów kwalifikowalnych w przypadku projektów bądź programów, które otrzymują dodatkowe wsparcie finansowe z budżetu jednostek administracji publicznej szczebla centralnego, regionalnego albo lokalnego,
- do 90% całkowitych kosztów kwalifikowalnych, gdy projekt realizowany jest przez organizacje pozarządowe,
- do 100% całkowitych kosztów, gdy projekt dotyczy budowy zdolności instytucjonalnych i pomocy technicznej¹⁵.

W ramach SPPW zostały ustanowione 4 obszary wsparcia, które za zadanie miały przyczyniać się do wzrostu poziomu rozwoju naszego kraju. Są to:

1. Bezpieczeństwo, stabilność i wsparcie reform,
2. Środowisko i infrastruktura,
3. Wsparcie sektora prywatnego,
4. Rozwój społeczny i rozwój zasobów ludzkich¹⁶.

Wykres 1. Alokacja środków według obszarów wsparcia (w mln franków)

Źródło: Opracowanie własne na podstawie: https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/CZESC_2_PL.pdf.

¹⁵ SPPW, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/poznaj-zasady-dzialania-programu/informacje-podstawowe/> (dostęp: 29.07.2018).

¹⁶ SPPW – obszary wsparcia, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/poznaj-zasady-dzialania-programu/obszary-wsparcia/> (dostęp: 29.07.2018).

Największe dofinansowanie zostało przeznaczone na innowacje w zakresie środowiska i infrastruktury – alokacja w ramach niniejszego obszaru tematycznego wynosiła 198 726 913 franków. W zakresie tego obszaru wsparcia wyodrębniono dwa obszary tematyczne: odbudowa, remont, przebudowa i rozbudowa podstawowej infrastruktury oraz poprawa stanu środowiska, a także bioróżnorodność i ochrona ekosystemów oraz wsparcie transgranicznych inicjatyw środowiskowych. To pokazuje, jak istotną rolę odgrywa w Polsce ochrona środowiska i wspomaganie rozwoju tego sektora. Poprawa stanu środowiska, a także odbudowa i modernizacja infrastruktury w naszym kraju jest jednym z priorytetów polityki rozwojowej. W tym obszarze finansowane były projekty dotyczące zagospodarowania odpadów niebezpiecznych oraz bioróżnorodności¹⁷. Cel stanowiła również poprawa usług w zakresie infrastruktury miejskiej, zwiększanie wydajności energii i redukcja emisji, a także dążenie do poprawy zarządzania publicznymi systemami transportowymi (zarządzenie ruchem, budowa, remont oraz modernizowanie infrastruktury kolejowej). Efekty uzyskane w niniejszym obszarze dzięki wsparciu z Funduszu zostały ocenione jako wysoce zadowalające, m.in. unieszkodliwiono z blisko 44 tys. budynków ponad 131 tysięcy ton wyrobów zawierających azbest oraz dokonano zakupu nowoczesnego taboru i/lub zbudowano przyjazne dla użytkowników centra przesiadkowe.

Kolejny obszar z dużą alokacją środków z Funduszu Szwajcarskiego to rozwój społeczny i rozwój zasobów ludzkich, który uzyskał kwotę 81 179 938 franków. Jego celem było przede wszystkim przyczynienie się do wzmocnienia potencjału naukowego oraz rozwoju gospodarki opartej na wiedzy. W realizacji tych zamierzeń pomogło skupienie się na finansowaniu badań naukowych oraz stypendiów. Dodatkowo promowano zdrowy tryb życia, zapobieganie chorobom zakaźnym na poziomie krajowym oraz na obszarach koncentracji geograficznej, a także poprawę usług podstawowej opieki zdrowotnej i usług opieki społecznej. Obszar ten obejmował swoim zakresem ponadto: współpracę między miastami i gminami, modernizację szpitali, działania prewencyjne, szkolenia techniczne i zawodowe, a także wspieranie międzynarodowych inicjatyw rozwoju¹⁸. Skuteczność, użyteczność i efektywność projektów z tego obszaru oceniono bardzo wysoko – osiągnięto znacząco wyższe efekty niż pierwotnie zaplanowano.

Trzecim obszarem, który uzyskał wsparcie było bezpieczeństwo, stabilność i wsparcie reform (79 699 602 franków). Wskazano tutaj dwa obszary tematyczne: inicjatywy na rzecz

¹⁷ SPPW – środowisko i infrastruktura, <https://www.programszwajcarski.gov.pl/strony/o-programie/poznaj-zasady-dzialania-programu/obszary-wsparcia/srodowisko-i-infrastruktura/> (dostęp: 29.07.2018).

¹⁸ K. Olejniczak, *Funkcjonowanie i obszary wsparcia Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy*, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 204 2015, s. 243.

rozwoju regionalnego regionów peryferyjnych i słabo rozwiniętych oraz środki ochrony granic. O dofinansowanie mogły starać się podmioty chcące realizować projekty mające na celu dążenie do rozwoju regionalnego obszarów zapóźnionych oraz peryferyjnych, a także zwiększające środki ochrony granic, a w szczególności wschodniej granicy Unii Europejskiej. W ramach tego obszaru m.in.: wsparto przedsiębiorców, przeszkolono lokalnych liderów, rozwinięto partnerstwa na poziomie regionalnym oraz lokalnym. Istotne było tutaj również:

- dążenie do poprawy zarządzania sprawami odnoszącymi się do imigracji oraz azylu,
- wspieranie rozpowszechniania zasad działania w przypadku wystąpienia katastrof naturalnych oraz zasad przeciwdziałania,
- modernizacja sądownictwa,
- działania w zakresie wzmacniania samych instytucji oraz ich zdolności w walce z przestępczością zorganizowaną i korupcją,
- bezpieczeństwo nuklearne¹⁹.

Ostatnim z obszarów w ramach Funduszu Szwajcarskiego jest wsparcie sektora prywatnego, który uzyskał 67 866 117 franków wsparcia. W ramach tego obszaru mogły być realizowane projekty, których zadaniem była promocja i rozwój eksportu, w szczególności uwzględniając małe i średnie przedsiębiorstwa oraz poprawa dostępu do kapitału i wspieranie tych przedsiębiorstw w zakresie zarządzania. Ważny efekt stanowiła także poprawa otoczenia biznesu oraz dążenie do zwiększania konkurencyjności regionów dzięki społecznej odpowiedzialności biznesu²⁰.

W Szwajcarsko-Polskim Programie Współpracy wyodrębniono także alokacje specjalne w wysokości 61 547 430 franków. Zostały one przeznaczone na tzw. Grant Blokowy, Fundusz na Przygotowanie Projektu (wsparcie finansowe procesu przygotowania propozycji projektów) i Funduszy Pomocy Technicznej (wsparcie w zakresie wykonywania zadań koordynowania i nadzoru nad SPPW dla administracji publicznej i innych podmiotów). Szczególną uwagę zwraca Grant Blokowy, który jest niezwykle ciekawym przykładem wspierania rozwoju lokalnego. W ramach Grantu Blokowego zostały utworzone specjalne dwa fundusze wspierające – Fundusz dla Organizacji Pozarządowych oraz Fundusz Partnerski²¹. Fundusze te miały przede wszystkim na celu zapewnienie organizacjom pozarządowym udziału w zmniejszaniu różnic rozwojowych w naszym kraju oraz

¹⁹ *Szwajcarsko-Polski Program Współpracy. Odbudowa, remont, przebudowa i rozbudowa podstawowej infrastruktury oraz poprawa stanu środowiska*, Centrum Projektów Polska Cyfrowa, Warszawa maj 2017, https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/CZESC_3_PL.pdf (dostęp: 29.07.2018).

²⁰ Tamże.

²¹ K. Gomółka, *Rola Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy w rozwoju partnerstw władz lokalnych i regionalnych*, „Optium Studia Ekonomiczne”, nr 4 (64) /2013, s. 107.

promowanie partnerstw pomiędzy szwajcarskimi, a polskimi władzami regionalnymi i lokalnymi.

Kluczowym celem Funduszu dla Organizacji Pozarządowych była promocja oraz dążenie do aktywizacji i wspierania społeczeństwa obywatelskiego, które jest ogromnie istotnym uczestnikiem przemian, a także rozwoju społeczno-ekonomicznego naszego państwa. To właśnie obywatele świadomi swoich praw i obowiązków, zaangażowani w sprawy najbliższej społeczności lokalnej i dążący do czynienia dobra wspólnego są podstawą funkcjonowania dobrze prosperującego państwa. Maksymalne dofinansowanie mogło wynosić 90% całkowitych kosztów kwalifikowalnych projektu. Działania realizowane w ramach tego funduszu miały również na celu:

- promocję partycypacyjnego modelu demokracji,
- rozpowszechnianie informacji dotyczących praw i obowiązków obywateli i równouprawnienia płci,
- rozpowszechnianie koncepcji rządów prawa i konstytucyjnej zasady demokratycznego państwa prawa,
- promocję włączania się zarówno obywateli jak i organizacji pozarządowych w życie publiczne,
- wymianę doświadczeń w rozwiązywaniu kluczowych problemów na różnych szczeblach – centralnym, regionalnym i lokalnym,
- wspólne wypracowywanie rozwiązań, które byłyby na tyle innowacyjne, by można było efektywnie wspierać procesy demokratyczne i rozwój społeczeństwa obywatelskiego w państwie,
- zachęcanie organizacji pozarządowych i obywateli, aby angażowali się w społeczną kontrolę instytucji publicznych na różnych szczeblach²².

W ramach Funduszu dla Organizacji Pozarządowych zostały przeprowadzone trzy nabory wniosków, czyli tzw. małych i dużych projektów. Mały projekt to możliwość uzyskania dofinansowania w granicach od 10 000 franków do 60 000 franków (pierwszy oraz drugi nabór) i od 5 000 franków do 40 000 franków (trzeci nabór), zaś duży projekt to granice od 10 000 franków do 250 000 franków. Razem zostało zrealizowanych 139 dużych projektów oraz 203 małe projekty. Pula środków, jaką miał do dyspozycji Fundusz dla

²² *Podręcznik Procedur Funduszu dla Organizacji Pozarządowych w ramach Grantu Blokowego dla Organizacji Pozarządowych i Polsko-Szwajcarskich Regionalnych Projektów Partnerskich Szwajcarsko Polskiego Programu Współpracy*, s. 6–7.

Organizacji Pozarządowych była ogromnie duża i z pewnością ułatwiło to przeprowadzenie trzech naborów dla obu rodzajów projektów.

Drugim funduszem utworzonym w ramach Grantu Blokowego jest Fundusz Partnerski. Jako cel wskazano przede wszystkim zakładanie, formowanie oraz intensyfikacja działań partnerstw i sieci współpracy między poszczególnymi regionami, konkretnymi instytucjami oraz partnerami społecznymi w Polsce i Szwajcarii, czyli ustanawianie współpracy dwustronnej pomiędzy oboma krajami. Zwłaszcza chodzi tu o wymianę dobrych praktyk i przekazywanie wiedzy oraz doświadczenia pomiędzy podmiotami partnerskimi²³. Szczególnie istotna jest współpraca jednostek samorządowych polskich i szwajcarskich oraz partnerów i instytucji społecznych mająca na celu potęgowanie ich roli w całym systemie podejmowania decyzji dotyczących regionów lub podregionów. Fundusz Partnerski miał również za zadanie stworzenie szansy na realizowanie projektów zarówno o charakterze lokalnym jak i regionalnym w granicach różnych sektorów tematycznych.

Szwajcarsko-Polski Program Współpracy był funduszem wspierającym inwestycje prowadzone przez małe i średnie przedsiębiorstwa oraz projekty jednostek samorządu terytorialnego na każdym szczeblu o tematyce ochrony środowiska, rozwoju transportu i infrastruktury miejskiej, podnoszenia efektywności energetycznej, a także rozwoju regionalnego. W ramach funduszu wyodrębniono 4 bardzo rozległe obszary wsparcia, gdzie w ich ramach wyodrębniono obszary tematyczne i poszczególne cele, dzięki czemu każdy podmiot chcący składać wniosek mógł znaleźć odpowiedni zakres tematyczny dla swojego przedsięwzięcia. Duża pula środków przekazana Polsce przez Szwajcarię pokazuje, że fundusze szwajcarskie oraz współpraca pomiędzy tymi krajami jest ogromnie istotna i stanowi kluczowy punkt w dalszych kontaktach bilateralnych pomiędzy państwami. Przeprowadzone w czerwcu 2017 roku badanie pn. Ocena efektów oraz systemu zarządzania i wdrażania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy – Raport końcowy²⁴ wskazuje, że Fundusze Szwajcarskie miały niewielki wpływ na sytuację społeczno-ekonomiczną w wymiarze makroekonomicznym, jednakże należy podkreślić znaczący wpływ na poziomie lokalnym i w wybranych obszarach wsparcia. Program, dzięki ustanowionej koncentracji geograficznej środków (prawie 60% zakontraktowanych środków), posiadał największe znaczenie społeczno-ekonomiczne dla regionów stanowiących obszar koncentracji geograficznej, w tym w szczególności dla województw o najniższym poziomie rozwoju,

²³ Tamże, s. 10.

²⁴ *Ocena efektów oraz systemu zarządzania i wdrażania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy – Raport końcowy*, Warszawa czerwiec 2017, https://www.programszwajcarski.gov.pl/media/44166/Raport_koncowy_ewaluacja_SPPW_PL.pdf (dostęp: 29.07.2018).

tj.: województwa świętokrzyskiego, podkarpackiego i lubelskiego. To z kolei z całą pewnością pomoże tym regionom „dogonić” inne województwa i zmniejszyć różnice rozwojowe. Dodatkowo, co potwierdzają dane zawarte w artykule jak i informacje ujęte w raporcie, wysoce zadowalająco należy ocenić skuteczność, użyteczność, efektywność oraz trwałość zrealizowanych projektów i podprojektów w ramach Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy. Jako główny czynnik sukcesu wskazano bardzo duże zaangażowanie instytucji

po obu stronach – zarówno polskiej jak i szwajcarskiej, jak również dobre przygotowanie projektów. Jako najważniejszą wartość podkreślono koncentrację geograficzną i tematyczną, możliwość realizacji różnorodnych projektów, jak i podejście wielosektorowe.

Zakończenie

Szwajcarsko-Polski Program Współpracy zakładał przyznanie przez Szwajcarię bezzwrotnej pomocy finansowej dla Polski w celu zmniejszenia różnic gospodarczych i społecznych, występujących pomiędzy Polską, a innymi krajami Unii Europejskiej, jak i wewnątrz naszego kraju względem regionów lepiej rozwiniętych.

Jak wynika z dokonanej analizy, SPPW odegrał bardzo dużą rolę w rozwoju regionów Polski. Zgodnie z założeniami, wszystkie projekty zostały zrealizowane do czerwca 2017 roku. Fundusz posiadał bardzo rozbudowane i skonkretyzowane cele oraz obszary wsparcia, co pomogło podmiotom w odpowiednim i efektywnym wyborze właściwego programu, w celu ubiegania się o dofinansowanie. Pierwotne cele zostały całkowicie osiągnięte, zaś niektóre

z nich nawet przekroczone. Fundusz miał za zadanie wspierać nawiązywanie bliższych więzi między ludźmi w danym regionie, rozwijanie silnego transgranicznego społeczeństwa obywatelskiego jak i promowanie ochrony środowiska i klimatu. Wszystkie projekty były wdrażane bez większych uchybień, niedoskonałości, czy też przeciągania procedur wdrożeniowych. Dzięki temu mógł on w bardzo efektywny sposób przyczynić się do rozwoju społeczno-gospodarczego Polski, szczególnie obszarów koncentracji wsparcia.

Należy podkreślić, że pomoc finansowa przekazana przez Szwajcarię w ramach SPPW przyczyniła się do rozwoju naszego kraju, przede wszystkim regionów słabiej rozwiniętych, które zostały objęte ściślejszą pomocą. Efekty wdrażania Programu, zauważalne już w trakcie jego trwania, również teraz mają duże znaczenie dla wielu podmiotów korzystających z otrzymanych środków.

Bibliografia:

- Dwustronna umowa ramowa dotycząca wdrażania Funduszu Szwajcarskiego*, <https://www.eda.admin.ch/erweiterungsbeitrag/en/home/countries/polen/bilaterales-rahmenabkommen-mit-Polen.html>.
- Gałąj M., *Dekada pomocy zagranicznej dla Polski*, „Fundusze Europejskie w Polsce”, nr 34 2014, s. 24.
- Gomółka K., *Rola Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy w rozwoju partnerstw władz lokalnych i regionalnych*, „Optium Studia Ekonomiczne”, nr 4 (64) 2013.
- Memorandum of Understanding pomiędzy Wspólnotą Europejską a Radą Federacji Konfederacji Szwajcarskiej w sprawie wkładu Szwajcarii na rzecz zmniejszenia różnic gospodarczych i społecznych w rozszerzonej Unii Europejskiej*.
- Ocena efektów oraz systemu zarządzania i wdrażania Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy – Raport końcowy*, Warszawa czerwiec 2017, https://www.programszwajcarski.gov.pl/media/44166/Raport_konc_ow_y_ewaluacja_SPPW_PL.pdf.
- Olejniczak K., *Funkcjonowanie i obszary wsparcia Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy*, Prace naukowe Uniwersytetu Ekonomicznego we Wrocławiu, nr 204 2015.
- Podręcznik Procedur Funduszu dla Organizacji Pozarządowych w ramach Grantu Blokowego dla Organizacji Pozarządowych i Polsko-Szwajcarskich Regionalnych Projektów Partnerskich Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy*.
- Podręcznik Procedur Funduszu Partnerskiego w ramach Grantu Blokowego dla Organizacji Pozarządowych i Polsko-Szwajcarskich Regionalnych Projektów Partnerskich Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy*.
- Sieradzan M., *Szwajcarskie pieniądze rozdzielone*, „Fundusze europejskie w Polsce”, nr 27/2012.
- Szwajcarsko-Polski Program Współpracy – system zarządzania i wdrażania w Polsce*, https://www.programszwajcarski.gov.pl/media/3130/system_zarzadzania_1042011.pdf.
- Szwajcarsko-Polski Program Współpracy*, <https://www.programszwajcarski.gov.pl>.
- Szwajcarsko-Polski Program Współpracy. Odbudowa, remont, przebudowa i rozbudowa podstawowej infrastruktury oraz poprawa stanu środowiska*, Centrum Projektów Polska Cyfrowa, Warszawa maj 2017, https://cppc.gov.pl/wp-content/uploads/CZESC_3_PL.pdf.
- Umowa ramowa pomiędzy Rządem Rzeczypospolitej Polskiej a Szwajcarską Radą Federalną o wdrażaniu Szwajcarsko-Polskiego Programu Współpracy w celu zmniejszenia różnic społeczno-gospodarczych w obrębie rozszerzonej Unii Europejskiej*, podpisana w Bernie w dniu 20 grudnia 2007 r., Monitor Polski 2008 nr 75 poz. 672.
- Walczak K., *Szwajcarski miliard na rozwój Polski*, „Środowisko”, 1 (361)/2008.

Marcelina Szulborska

Uniwersytet Gdański

E-mail: marcelina.szulborska@gmail.com

Promieniotwórczość a społeczeństwo

Radioactivity and Society

Streszczenie: Artykuł ma na celu ukazanie znaczenia promieniotwórczości we współczesnym świecie. Omówiono promieniotwórczość sztuczną i naturalną. Zdefiniowano promieniowanie jonizujące oraz ochronę radiologiczną przed tym promieniowaniem. Omówiono dawki promieniowania jonizującego, a także dopuszczalne dawki graniczne w Polsce. Pokazano dotychczasowe najpoważniejsze katastrofy z zastosowaniem energii jądrowej. Przedstawiono historię rozwoju, zastosowanie i stosunek społeczeństwa do różnych rodzajów promieniotwórczości.

Słowa kluczowe: promieniotwórczość, fizyka jądrowa, bezpieczeństwo jądrowe.

Summary: The article aims to show the meaning of radioactivity in the modern world. Artificial and natural radioactivity was discussed. Ionizing radiation and radiological protection against this radiation have been defined. Doses of ionizing radiation as well as admissible limit doses in Poland were discussed. The most important disasters with the use of nuclear energy have been shown. The history of development, application and attitude of society to different types of radioactivity are presented.

Key words: radioactivity, nuclear physics, nuclear safety.

W 2018 roku minęło sto dwadzieścia dwa lata od odkrycia promieniotwórczości. Becquerel, fizyk francuski, badając mechanizmy powstawania i oddziaływania promieniowania rentgenowskiego, wykazał istnienie nieznanego rodzaju promieniowania wysyłanego przez siarczan uranylowo-potasowy, oddziałującego na kliszę fotograficzną. Dzisiaj wiemy, że zaczernienie kliszy było spowodowane m.in. promieniowaniem jonizującym β , emitowanym przez jądra atomowe uranu i pierwiastków powstających w wyniku jego przemiany promieniotwórczej¹.

Promieniotwórczość, jak chyba żadne z odkryć naukowych naszych czasów, ma w świadomości społecznej swoją własną, ostro kreśloną historię. Promieniowanie, w swym źródłowym, łacińskim *radiatio* oznacza między innymi „jasność”, „blask”, „promienistość”, które mają związek ze Słońcem. Takie też, wyłącznie pozytywne, były pierwsze psychologiczne asocjacje nowo odkrytych procesów i zjawisk zachodzących

¹ Por. P. Jaracz, *Promieniowanie jonizujące w środowisku człowieka*, Warszawa 2001, s. 9-10.

w świecie obiektów atomowych i subatomowych. Po upływie ponad stu lat od tamtych czasów pozycję promieniotwórczości w świadomości społecznej określają nowe fakty. Wyznaczają ją głównie trzy daty: 1945 – zrzucenie bomb atomowych na Hiroszimę i Nagasaki, 1979 – awaria w elektrowni atomowej Three Mile Island (USA) i 1986 – zniszczenie reaktora w elektrowni atomowej w Czarnobylu (Ukraina). Pierwsze z wymienionych wydarzeń połączyło w świadomości społecznej promieniotwórczość z zagadnieniami wojny. Zdaniem wielu badaczy, związek ten, wystawiając promieniowaniu jonizującemu tak negatywną opinię, może być główną przyczyną faktu, iż w czasach utrwalającego się – przynajmniej w Europie – pokoju promieniotwórczość ciągle „straszy”, nie mogąc odnaleźć się w nowej rzeczywistości. Widać to wyraźnie na przykładzie społecznej niechęci do energetyki jądrowej, którą ciągle posądza się o to, że służy za pokrywkę do pozyskiwania materiałów rozszczepialnych do produkcji broni jądrowej. Niechęć ta znacznie wzrosła po wypadku w Czarnobylu, a podtrzymują ją ujawniane dane dotyczące skutków ekologicznych wczesnego przemysłu jądrowego. Niezależnie jednak od tych smutnych faktów, trwa rozwój całkiem innych zastosowań promieniowania jonizującego, także w dziedzinie tak bliskiej człowiekowi, jak medycyna. Wymieńmy chociażby klasyczną rentgenowską tomografię komputerową, czy też opartą na zastosowaniu radionuklidów medycynę nuklearną. W wielu nowoczesnych metodach diagnostycznych i terapeutycznych wykorzystuje się promieniowanie jonizujące – to samo promieniowanie, które w innych okolicznościach i znacznie większych dawkach ukazuje swoje złowrogie oblicze. Trudno dzisiaj znaleźć dziedzinę technologii i nauki, w której promieniotwórczość nie miałaby zastosowania².

Człowiek jest stale narażony na działanie promieniowania jonizującego. Można powiedzieć, że środowisko, w którym żyje, jest tym promieniowaniem „przesiąknięte”. Jest to przede wszystkim promieniowanie ze źródeł naturalnych. Źródła wytworzone przez człowieka wnoszą znacznie mniejszy wkład do otrzymywanej dawki promieniowania. Zdarzają się niestety wypadki znacznego zwiększenia dawek promieniowania związane z produkcją i próbami broni jądrowej, wywołane awarią reaktorów lub innych urządzeń jądrowych, a także związane z błędami w stosowaniu izotopów promieniotwórczych³.

² Tamże.

³ A. Z. Hryniewicz, *Człowiek i promieniowanie jonizujące*, Warszawa 2001, s. 9-10.

Każdy rozsądny człowiek musi być przeciwnikiem szaleńczego wyścigu zbrojeń i nagromadzenia absurdalnych zapasów głowic jądrowych przez mocarstwa atomowe, gdyż militarne zastosowania energii jądrowej stanowią wielkie zagrożenie zdrowia i życia ludności na całej Ziemi. Natomiast wykorzystywanie energii jądrowej w cywilnej energetyce jądrowej, która już obecnie pokrywa 17% światowego zapotrzebowania na energię elektryczną i która, dzięki reaktorom jądrowym nowych generacji, staje się jedną z najbezpieczniejszych technologii przemysłowych, nie powinno budzić obaw i oporu społeczeństwa⁴.

Obszarem, w którym pożytek ze stosowania promieniowania jonizującego jest najbardziej oczywisty, jest medycyna. Wciągu ponad 100 lat, które upłynęły od odkrycia radioaktywności przez Bacquerela i małżeństwo Curie oraz odkrycia promieniowania X przez Roentgena, zastosowanie promieni X, sztucznych izotopów i innych źródeł promieniowania jonizującego w celach diagnostycznych i terapeutycznych stało się wyrafinowaną dziedziną wiedzy, obejmującą wszystkie specjalności medyczne. Nie można sobie wyobrazić współczesnej medycyny bez stosowania promieniowania jonizującego do celów diagnostyki i terapii⁵.

Pierwsze wykorzystanie przez Hevesy'ego w 1911 roku promieniotwórczego znacznika izotopowego zainicjowało lawinę zastosowań źródeł promieniowania jonizującego w gospodarce i zaowocowało powstaniem dziesiątków niezastąpionych i coraz bardziej pomysłowych metod w przemyśle, geologii, rolnictwie i ochronie środowiska oraz w badaniach naukowych. Przynoszą one ludzkości ogromne korzyści. Na przykład radiacyjna sterylizacja sprzętu medycznego oraz utrwalanie i higienizacja żywności, modyfikacja właściwości wielu materiałów, a także oczyszczanie gazów odlotowych z elektrowni węglowych. Promieniotwórcze znaczniki izotopowe pozwalają śledzić przebieg procesów przemysłowych, badać zużycie materiałów i wykrywać nieszczelności. Na podstawie detekcji promieniowania jonizującego działają grubościomierze, gęstościomierze, mierniki poziomu cieczy i materiałów sypkich. Można wykrywać defekty w elementach konstrukcyjnych, a także instalować czujniki dymu ostrzegające przed pożarem. Metoda aktywacyjna znajduje zastosowanie w wykrywaniu domieszek i zanieczyszczeń. Podane przykłady dotyczą przede wszystkim wybranych zastosowań przemysłowych, ale dobitnie dowodzą ich skali i szerokiego zakresu⁶.

⁴ A. Z. Hryniewicz, *Człowiek i promieniowanie*..., s. 10-11.

⁵ Tamże.

⁶ Tamże.

Dobroczynne skutki wykorzystania promieniowania jonizującego powinny być rzetelnie oceniane i porównywane z ewentualnymi stwarzanymi przez nie zagrożeniami⁷.

Promieniowanie jonizujące – wszystkie rodzaje promieniowania, które wywołują jonizację ośrodka materialnego, tj. oderwanie przynajmniej jednego elektronu od atomu lub cząsteczki albo wybicie go ze struktury krystalicznej. Za promieniowanie elektromagnetyczne jonizujące uznaje się promieniowanie, którego fotony mają energię większą od energii fotonów światła widzialnego.

Promieniowanie jonizujące, ze względu na jego destrukcyjne oddziaływanie z żywą materią, jest przedmiotem zainteresowania radiologii – (w celach):

- ochrony przed nim (ochrona radiologiczna),
- lecniczych i diagnostycznych (radioterapia, medycyna nuklearna).

Substancje emitujące promieniowanie jonizujące nazywamy promieniotwórczymi.

Przykłady promieniowania jonizującego:

–Korpuskularne: promieniowanie alfa (α , jądra helu), promieniowanie beta ($\beta^\pm$, elektron i antyelektron),

–Elektromagnetyczne: X, γ , o energiach wyższych od energii promieniowania ultrafioletowego; promieniowanie neutronowe (n)⁸.

Nuklidy, które nie ulegają zmianom, nazywają się stabilnymi. Inne – niestabilne, mające właściwość emitowania rozmaitych cząstek, tzn. promieniotwórcze, przemieniają się w jądra atomów odmiennych pierwiastków. Proces przemian nietrwałych nuklidów nazywa się rozpadem promieniotwórczym⁹.

Promieniotwórczość naturalna i sztuczna powoduje, że ciągle jesteśmy narażeni na tzw. Promieniowanie jonizujące. Promieniowanie jonizujące to wszystkie rodzaje promieniowania, które wywołują jonizację jakiejkolwiek materii żywej lub martwej, czyli na poziomie molekularnym powodują oderwanie przynajmniej jednego elektronu od atomu lub cząsteczki. Promieniowaniem jonizującym jest więc promieniowanie typu alfa oraz beta plus i beta minus. Do promieniowania jonizującego zalicza się również promieniowanie elektromagnetyczne, którego fotony posiadają energię wyższą od energii fotonów światła widzialnego. Tak więc promieniowaniem jonizującym jest pochodzące z jądra

⁷ Tamże, s. 12.

⁸ B. Nieradko-Iwanicka, *Wpływ czynników fizycznych w środowisku na organizm człowieka: prąd elektryczny, promieniowanie jonizujące i niejonizujące*, https://www.umlub.pl/download/gfx/umlub/pl/defaultopisy/4486/1046/3/skrypt_wplyw_czynnikow_fizycznych_w_srodowisku_na_organizm_czlowieka.doc (dostęp: 12.07.2018).

⁹ J. Kubowski, *Elektrownie jądrowe*, Warszawa 2017, s. 19.

promieniowanie gamma, ale także szeroko stosowane w medycynie promieniowanie rentgenowskie¹⁰.

W ochronie radiologicznej do oceny skutków oddziaływania określonego rodzaju promieniowania jonizującego na materię żywą, np. na człowieka, wprowadzono pojęcie dawki promieniowania, która jest taką ilością energii, jaką przyjmuje tkanka narażona na działanie promieniowania jonizującego. Istnieją różne sposoby oceny tych dawek i ich mierzenia. Wyróżnia się następujące dawki: dawkę pochłoniętą, dawkę równoważną, dawkę ekspozycyjną i dawkę skuteczną. Dawka pochłonięta to ilość energii promieniowania jonizującego, jaka zostanie pochłonięta przez jednostkę masy materii narażonej na to promieniowanie. Jednostką dawki pochłoniętej w układzie SI (układ jednostek obecnie obowiązujący w nauce) jest grej ($1\text{Gy} = 1\text{ J}\cdot\text{kg}^{-1}$), wcześniej jednostką obowiązującą był rad. Z kolei dawka równoważna jest dawką uwzględniającą rodzaj promieniowania, na jakie narażona jest dana materia. Okazało się bowiem, że od rodzaj promieniowania zależą skutki, jakie wywiera ono na daną materię. Skuteczność promieniowania jest wyrażana przez współczynnik, który w zależności od rodzaju i energii promieniowania przyjmuje wartości od 1 do 10. Jednostką dawki równoważnej w układzie SI jest siwert (Sv), a wcześniej obowiązującą jednostką był rem¹¹.

Dla osób z ogółu ludności w Polsce dawka graniczna wyrażona jako dawka skuteczna wynosi 1 mSv w ciągu roku kalendarzowego. Wyznaczając tę dawkę skuteczną, zmniejsza się ją o dawkę wynikającą z naturalnego tła promieniowania jonizującego występującego na danym terenie, biorąc pod uwagę rzeczywisty czas narażenia. Jeżeli tło naturalne nie jest znane, przyjmuje się jego wartość roczną równą 2,4 mSv¹².

Dla osób pracujących zawodowo z promieniowaniem jonizującym, w tym dla pracowników przemysłu jądrowego, dopuszczalna dawka roczna wynosi 20 mSv. Wynika to z faktu, że pracownicy ci objęci są dokładną kontrolą radiologiczną, polegającą m.in. na częstych badaniach lekarskich. Limity te mogą być jednak w wyjątkowych warunkach przekraczane (np. w trakcie awarii jądrowej) i wtedy dopuszczalna dawka wzrosnąć może nawet do 100 mSv. W takiej sytuacji obowiązują jednak dodatkowe obostrzenia, np. jeżeli pracownik otrzyma jednorazową dawkę 60 mSv, to wówczas jest odsuwany od pracy

¹⁰ W. Walkowiak, K. Sobianowska, *Promieniotwórczość naturalna i sztuczna – korzyści z jej stosowania. Energetyka jądrowa w Polsce*, „Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy”, nr 11(2)/2014, s. 5.

¹¹ W. Walkowiak, K. Sobianowska, *Promieniotwórczość naturalna i sztuczna...*, s. 5.

¹² Tamże.

z narażeniem na promieniowanie jonizujące przez 3 lata, tak aby w ciągu 3 kolejnych lat nie przekroczyć rocznej dopuszczalnej dawki 20 mSv¹³.

Ważną a zarazem skuteczną metodą ochrony przed promieniowaniem jonizującym jest stosowanie odpowiednich osłon. Każdy rodzaj promieniowania jonizującego wymaga dobrania odpowiedniej osłony, tak aby była ona najbardziej efektywna, tzn. maksymalnie zmniejszała natężenie promieniowania. W przypadku promieniowania typu alfa skuteczną osłoną jest zwykła kartka papieru, a w przypadku promieniowania typu beta (plus lub minus) wystarczy stosunkowo cienka blacha aluminiowa lub osłona ze szkła organicznego. Najbardziej przenikliwe jest promieniowanie typu gamma, które wymaga zastosowania osłon z materiałów bardzo ciężkich, np. z ołowiu lub specjalnych gatunków betonu. Znane są sposoby obliczania grubości osłon promieniowania gamma w zależności od wymaganej krotności osłabienia tego promieniowania¹⁴.

Promieniowanie jonizujące można relatywnie łatwo wykryć, używając do tego celu detektorów wykorzystujących oddziaływanie danego rodzaju promieniowania (alfa, beta, gamma, neutronowe itp.) z materią. Detektorami tymi są m.in. liczniki Geigera-Mullera, komory jonizacyjne, liczniki proporcjonalne, detektory scyntylicyjne, detektory półprzewodnikowe, klisze fotograficzne i detektory chemiczne¹⁵.

Od kilkunastu lat działa w Polsce system monitoringu radiacyjnego. W systemie tym pracują stacje wykrywania skażeń promieniotwórczych. Pomiary te są prowadzone przez:

- Stacje pomiarowe tworzące system wczesnego wykrywania skażeń promieniotwórczych;
- Podstawowe placówki pomiarowe prowadzące pomiary skażeń promieniotwórczych materiałów środowiskowych i żywności;
- Placówki specjalistyczne jednostek badawczych, szkół wyższych oraz innych jednostek.

Działania te koordynuje Państwowa Agencja Atomistyki, która na tej podstawie ocenia sytuację radiacyjną Polski i publikuje ją w komunikatach kwartalnych i w raportach rocznych. Przykładowo komunikat w sprawie sytuacji radiologicznej Polski w II kwartale 2018 roku informuje, że poziom promieniotwórczości w Polsce przedstawia się następująco¹⁶:

- Moc dawki – średnio 93,2 nSv·h⁻¹,

¹³ Tamże, s. 6.

¹⁴ W. Walkowiak, K. Sobianowska, *Promieniotwórczość naturalna i sztuczna...*, s. 7.

¹⁵ Tamże.

¹⁶ *Komunikat Prezesa Państwowej Agencji Atomistyki z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie sytuacji radiacyjnej kraju w II kwartale 2018 r.*, Monitor Polski z 2018 r., poz. 747.

–Cs-137 w mleku – średnio $0,41 \text{ Bq}\cdot\text{dm}^{-3}$,

–Cs-137 w powietrzu – średnio $0,71 \mu\text{Bq}\cdot\text{m}^{-3}$.

Dane te pokazują, że narażenie osób z ogółu ludności Polski spowodowane obecnymi w środowisku sztucznymi izotopami promieniotwórczymi (na podstawie pomiaru izotopu cezu Cs-137) pozostaje na bardzo niskim poziomie, który wynosi kilka procent wartości dawki granicznej dla ogółu ludności, tj. $1 \text{ mSv}\cdot\text{rok}^{-1}$ ¹⁷.

Do rozpowszechnienia radiofonii, irracjonalnego lęku przed promieniowaniem, najbardziej przyczyniła się tzw. hipoteza liniowa. Zakłada ona, że te same skutki popromienne, tj. nowotwory lub choroby dziedziczne, po wielkich dawkach (np. 5000 mSv) występują również po dawkach małych (np. 2,4 mSv od naturalnego tła promieniowania), a tylko częstość ich występowania jest mniejsza, proporcjonalnie do dawki¹⁸.

W hipotezie liniowej dokonuje się ekstrapolacji z rejonu wielkich dawek – skąd mamy godne zaufania dane epidemiologiczne – do nieznanego obszaru małych dawek. Zgodnie z hipotezą liniową zależność między dawką a skutkiem ma postać linii prostej i nawet mniejsza dawka, bliska zerowej, zawsze przynosi szkodę. Hipoteza ta zakłada, że nie istnieje żaden próg, poniżej którego przestają występować skutki obserwowane po wielkich dawkach promieniowania. Uważa się przy tym, że skutki popromienne są wyłącznie szkodliwe (takie jak choćby skrócenie długości życia, powstawanie nowotworów złośliwych oraz uszkodzenia genetyczne), a małe dawki nie powodują żadnych nowych, innych niż szkodliwe efektów¹⁹.

Hipoteza ta jest podstawą obecnej filozofii i polityki ochrony radiologicznej. Została ona arbitralnie przyjęta w roku 1959 przez Międzynarodową Komisję Ochrony Radiologicznej (International Commission on Radiological Protection – ICRP), aby ochronić osoby narażone zawodowo na promieniowanie jonizujące. Z biegiem lat to robocze założenie zaczęto uważać za fakt naukowy. Jednak hipoteza bezprogowego oddziaływania promieniowania pozostaje nadal jedynie quasi-administracyjnym założeniem, a tym samym nie jest udowodniona naukowo²⁰.

Hipotezę liniową oparto na badaniach epidemiologicznych 91 tys. osób które przeżyły atak jądrowy na Hiroszimę i Nagasaki i napromienione zostały wielkimi jednorazowymi dawkami sięgającymi 6000 mSv. Wyniki tych badań wskazywały, że nowotwory powstają po dawkach jednorazowych setki i tysiące razy wyższych od naturalnej dawki promieniowania, której bez przerwy przez całe życie poddawane są wszystkie żywe organizmy. Dawka

¹⁷ W. Walkowiak, K. Sobianowska, *Promieniotwórczość naturalna i sztuczna...*, s. 5.

¹⁸ Z. Jaworowski, *Dobroczynne promieniowanie*, „Wiedzy i Życia” nr 3/1997, s. 22.

¹⁹ Tamże.

²⁰ Tamże.

pochodzi od naturalnych radiopierwiastków zawartych w skałach, glebie i w naszym własnym ciele (potas-40, rad-226, radon-222, polon-210 oraz inne radioizotopy z rodziny uranu i toru), a także od promieniowania kosmicznego. Średnio na mieszkańca Ziemi wynosi ona 2.4 mSv rocznie. Ale dane z Japonii, gdzie jednorazowe napromienienie ludności dokonało się w czasie wybuchów jądrowych trwających 10-8 sekundy, wskazują, że po dawkach niższych od 200 mSv nie powstają żadne nowotwory. W innych populacjach, napromienianych w sposób ciągły przez wiele lat, nie stwierdzano podwyższonego występowania nowotworów nawet po dawkach wielokrotnie wyższych²¹.

Jednym z pozanaukowych czynników, które przyczyniły się do powszechnego przyjęcia hipotezy liniowej, była ważna sprawa polityczna: aby wstrzymać próby jądrowe w atmosferze – w płońskiej nadziei, że ukróci to szaleństwo wyścigu zbrojeń atomowych – należało poruszyć opinię publiczną. Posługując się bezprogową hipotezą liniową przewidywano, ile zaburzeń genetycznych przyniesie odległym pokoleniom długożyjący węgiel-14, wprowadzany do atmosfery wskutek wybuchów jądrowych. Wyścigu w ten sposób nie wstrzymano, ale ostatnią bombę wodorową eksplodowano w powietrzu w 1980 roku na poligonie w północnych Chinach. Gdy więc sprawę wybuchów w atmosferze załatwiono 38 lat temu, może powinniśmy zapomnieć o czynnikach pozanaukowych i krytycznie przyjrzeć się zasadzie bezprogowej²².

Absurdalność hipotezy liniowej ukazała się w pełnym świetle podczas katastrofy w Czarnobylu. Na jej podstawie wysiedlono na Białorusi, Ukrainie i w Rosji około 400 tys. ludzi. Spowodowało to ogrom cierpień, masowe choroby psychosomatyczne i obniżenie długości życia wywołane stresem i pogorszeniem standardu życia oraz materialne straty idące w dziesiątki miliardów dolarów. Początkowo, w roku 1986, jako poziom dawki promieniowania od skażenia czarnobylskiego, przy którym rozpoczynano ewakuację, przyjęto 350 mSv w ciągu 70 lat życia, czyli około podwójnej średniej życiowej dawki naturalnej (168 mSv). Po wysiedleniu pierwszych 135 tys. osób w 1986 roku, pod naciskiem populistycznych polityków i ekologów w roku 1990 Rada Najwyższa ZSRR (wbrew zaleceniom najlepszych rosyjskich radiologów) obniżyła ten poziom do 150 mSv. Było to zgodne z zasadami postępowania w razie wielkich wypadków radiacyjnych, przedstawionymi przez ICRP w 1984 roku, które zalecały wysiedlenie już po dawce 50 mSv. Wedle bezprogowej hipotezy liniowej dawka 350 mSv odpowiada wzrostowi zgonów nowotworowych o 1.75%, 150 mSv o 0.75%

²¹ Z. Jaworowski, *Dobroczynne...*, s. 22.

²² Tamże.

a 50 mSv o 0.25%. Nikt jednak nigdy nie zaobserwował wzrostu liczby nowotworów po takich dawkach, otrzymanych w ciągu 70 lat życia²³.

Zachodzi również pytanie, dlaczego rządy różnych krajów nie wysiedlają ludności z rejonów, gdzie dawka życiowa promieniowania naturalnego przekracza 350 czy 150 mSv? Na przykład dlaczego nie ewakuuje się wszystkich mieszkańców Norwegii, gdzie średnia dawka życiowa wynosi 365 mSv (w niektórych województwach natomiast 1500 mSv), lub z Finlandii, gdzie dawka ta sięga 525 mSv? Czy nie należałoby wyludnić części stanu Kerali w Indiach, gdzie dawka życiowa wynosi 2000 mSv? A co z rejonami Iranu, gdzie poziom promieniowania naturalnego przekracza 3000 mSv w ciągu 70 lat, a w mieście Ramsar grupa mieszkańców otrzymuje średnią naturalną dawkę życiową promieniowania wynoszącą 17 000 mSv. Mieszkańcy ci nie wykazują zwiększonej zachorowalności na nowotwory i inne dolegliwości, a niektórzy osiągnęli wiek 110 lat²⁴.

Bibliografia

- Hryniewicz A. Z., *Człowiek i promieniowanie jonizujące*, Warszawa 2001.
Jaracz P., *Promieniowanie jonizujące w środowisku człowieka*, Warszawa 2001.
Jaworowski Z., *Dobroczynne promieniowanie*, "Wiedza i Życie" nr 3/1997.
Komunikat Prezesa Państwowej Agencji Atomistyki z dnia 26 lipca 2018 r. w sprawie sytuacji radiacyjnej kraju w II kwartale 2018 r., *Monitor Polski* z 2018 r., poz. 747.
Kubowski J., *Elektrownie jądrowe*, Warszawa 2017.
Nieradko-Iwanicka B., *Wpływ czynników fizycznych w środowisku na organizm człowieka: prąd elektryczny, promieniowanie jonizujące i niejonizujące*. https://www.umlub.pl/download/gfx/umlub/pl/defaultopisy/4486/1046/3/skrypt_wplyw_czynnikow_fizycznych_w_srodowisku_na_organizm_czlowieka.doc
Walkowiak W., Sobianowska K., *Promieniotwórczość naturalna i sztuczna – korzyści z jej stosowania. Energetyka jądrowa w Polsce*, Zeszyty Naukowe Państwowej Wyższej Szkoły Zawodowej im. Witelona w Legnicy, nr 11(2)/2014.

²³ Tamże.

²⁴ Z. Jaworowski, *Dobroczynne...*, s. 22.

mgr inż. Natalia Plona

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

e-mail: natalia.chodkowska@uwm.edu.pl

Dyskryminacja płacowa – nierówne traktowanie przy wynagrodzeniu

Salary discrimination - unequal pay treatment

Streszczenie: zgodnie z prawem obowiązującym w Polsce, dyskryminacja na etapie poszukiwania pracownika, rekrutacji do pracy oraz jej wykonywania jest zabroniona, a postanowienia umowy o pracę czy innych porozumień zawierające elementy dyskryminujące, są nieważne. Niedopuszczalne jest różnicowanie pracowników w szczególności ze względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię, narodowość, przekonania polityczne, przynależność związkową, pochodzenie etniczne, orientację seksualną, a także ze względu na zatrudnienie na czas określony lub nieokreślony albo w pełnym lub w niepełnym wymiarze czasu pracy. Jednym z rodzajów dyskryminacji jest dyskryminacja płacowa, czyli niekorzystne ukształtowanie wynagrodzenia za pracę, ze względu na osobiste cechy pracownika wskazane powyżej. Art. 18^{3c} formułuje prawo do jednakowego wynagrodzenia co oznacza, że pracownicy mają prawo do takiego samego wynagrodzenia

za jednakową pracę lub za pracę o jednakowej wartości. Problematyka równouprawnienia i równego traktowania to obecnie jedno z najbardziej aktualnych zagadnień o doniosłym znaczeniu społecznym. Przestrzeganie prawa do równego traktowania niewątpliwie wpływa na poczucie bezpieczeństwa społecznego. Zróżnicowanie wynagrodzenia wśród pracowników o jednakowych kwalifikacjach świadczących taką samą pracę, obecnie jest coraz bardziej zauważalne i stanowi istotny problem w sferze prawa pracy.

Słowa kluczowe: dyskryminacja, wynagrodzenie, nierówne traktowanie.

Summary: according to existing law in Poland, discrimination at phase of seeking an employee, recruiting to work and doing it is prohibited and provisions of employment contract or other agreements containing discriminatory elements are invalid. It is unacceptable to differentiate employees particularly because of sex, age, disability, race, religion, nationality, political beliefs, trade union membership, ethnicity, sexual orientation or due to employment for a definite or indefinite period, or in full or part-time work. One of kinds of discrimination is pay discrimination, in other words unfavorable shaping of remuneration for work, due to personal characteristics of the employee indicated above. Art. 183c formulates law about right to equal pay, which means all employees are entitled to the same remuneration for equal work or of work of equal value. The issues of equality and equal treatment are currently one of the most actual problem of major social system. Now it is more and more noticeable and is a significant problem in the field of labor law. Now, difference of

remuneration among employees with equal qualifications providing same work, is more and more noticeable and is a significant problem in the field of labor law.

Keywords: discrimination, pay, unequal treatment.

Wstęp

Do podstawowych zasad prawa pracy należą zasady wyrażone w art. 11² i art. 11³ Kodeksu Pracy¹. Pierwsza z nich to zasada równego traktowania pracowników, tj. pracownicy mają równe prawa z tytułu jednakowego wypełniania jednakowych obowiązków. Druga to zasada wprowadzająca zakaz dyskryminacji – niedopuszczalna jest jakakolwiek dyskryminacja w zatrudnieniu, w szczególności za względu na płeć, wiek, niepełnosprawność, rasę, religię narodowość, przekonania polityczne itp.

Zasady te znajdują odzwierciedlenie w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej² oraz prawie międzynarodowym³.

Artykuł 11³ KP wprowadza podział dyskryminacji na bezpośrednią i pośrednią, których rozwinięcie znajdziemy w art. 18^{3a} § 3 i 4. Dyskryminacja bezpośrednia, czyli złamanie zakazu nierównego traktowania pracowników ze względu na płeć, pochodzenie, przekonania itp., czyli pracownik ze względu na przyczyny wymienione powyżej jest, był lub mógłby być traktowany odmiennie (gorzej) od innych pracowników w tożsamych sytuacjach. Dyskryminacja pośrednia natomiast polega na stworzeniu dla pracownika sytuacji, poprzez postawienie wymagań, wydanie postanowienia, podjęcie działania itp., mniej korzystnej w porównaniu z innymi. Mowa tu o niekorzystnej sytuacji w zakresie nawiązania i rozwiązania stosunku pracy, warunków zatrudnienia, awansowania, podnoszenia kwalifikacji zawodowych. Wyjątkiem jest sytuacja, kiedy postanowienie, warunek lub działanie jest obiektywnie uzasadnione ze względu na zgodny z prawem cel, który ma być osiągnięty, a środki służące osiągnięciu tego celu są właściwe i konieczne. Dyskryminacja bezpośrednia jest bardziej widoczna, natomiast w praktyce częstszym przypadkiem jest dyskryminacja pośrednia⁴.

¹ Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy (Dz.U.2018.917 z późn. zm.), dalej KP.

² Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2 kwietnia 1997 r., art. 32 i art. 33. (Dz.U.1997.78.483).

³ Konwencja (nr 111) dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudniania i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1958 r. (Dz. U. z 1961 r. Nr 42, poz. 218).

⁴ K. Jaśkowski., E. Maniewska, *Kodeks pracy. Tom I. Komentarz. Ustawy towarzyszące z orzecznictwem. Europejskie prawo pracy z orzecznictwem*, wyd. X, Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018); J. Marciniak, *Czym jest dyskryminacja w stosunkach pracy i jak jej unikać? - poradnik krok po kroku*. Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018).

Art. 18^{3a} KP formułuje prawo do jednakowego wynagrodzenia. Prawo to zapewnia pracownikom równe traktowanie w istotnym elemencie stosunku pracy, jakim jest wynagrodzenie za pracę. Pracownicy mają prawo do jednakowego wynagrodzenia za jednakową pracę lub za pracę o jednakowej wartości. Pojęcie wynagrodzenia za pracę nie jest jednoznaczne. W naukach prawnych przyjmuje się, że wynagrodzenie to świadczenie uzyskiwane za wykonaną pracę w ramach stosunku pracy. Na gruncie prawa pracy pojęcie wynagrodzenia, idąc za ujęciem międzynarodowym, rozumiane jest szeroko - składowymi wynagrodzenia jest zarówno wynagrodzenie zasadnicze, jak i premie, dodatki, a także inne korzyści związane z wykonywaniem pracy. Przykładem takiego ujęcia jest art. 18^{3a}, wynagrodzenie, o którym tu mowa obejmuje jego wszystkie składniki (bez względu na nazwę i charakter), a także inne świadczenia związane z pracą. W tej definicji mieszczą się również dodatkowe świadczenia związane z pracą, takie jak: dodatkowe świadczenia dla pracowników zwalnianych z przyczyn od nich niezależnych, którzy przechodzą na wcześniejsze emerytury, renty, świadczenia przedemerytalne, odprawy pieniężne. Aby uznać jakiś element za składową wynagrodzenia musi on posiadać kilka cech. Musi być to świadczenie obowiązkowe (obowiązek pracodawcy wypłaty wynagrodzenia), wypłacane okresowo (wypłacane regularnie, z góry ustalonych odstępach czasu, nie rzadziej niż raz w miesiącu), wynikające ze stosunku pracy, o charakterze przysparzająco-majątkowym (zwiększa aktywa pracownika), przysługujące za wykonaną pracę (świadczenie wzajemne)⁵.

Z charakteru stosunku pracy wynika, że ustalenie wysokości wynagrodzenia zależy od woli pracownika i pracodawcy, a więc stron tego stosunku. Wyjątkiem od tej zasady jest dyskryminacja pracowników. Orzecznictwo⁶ nawiązując do brzmienia art. 18 §3, stanęło na stanowisku, iż postanowienia umów o pracę i innych aktów, na których mocy nawiązywany jest stosunek pracy, naruszające zasadę równego traktowania pracowników w zatrudnieniu są nieważne, a w ich miejsce stosuje się odpowiednie przepisy prawa pracy, w razie ich braku postanowienia niedyskryminujące. Podmiotem uprawnionym do wprowadzenia zmian w stosunku pracy jest sąd pracy⁷.

Dyskryminacja płacowa, potraktowana jest w unijnym prawodawstwie w sposób wyjątkowy, ponieważ najczęstsze przypadki nierównego traktowania dotyczyły nierówności w wynagrodzeniu kobiet i mężczyzn. Także pierwsze kompetencje jakie przyznano Unii

⁵ Z. Góral, M. Nowak, *Wynagrodzenie za pracę*, Opublikowano: LEX (dostęp 16.07.2018). Kostecka A., *Wynagrodzenie za pracę*. Opublikowano: Legalis (dostęp 16.07.2018).

⁶ Przykładem jest wyrok Sądu Najwyższego z dnia 22 lutego 2007 r. (I PK 242/06).

⁷ M. Tomaszewska, *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III red. K.W. Baran, Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018).

Europejskiej w kwestii zwalczania dyskryminacji, odnosiły się do płac obu płci, stąd też obszerne orzecznictwo Trybunału Sprawiedliwości w sprawach płacowych⁸.

Problematyka równouprawnienia i równego traktowania to obecnie jedno z najbardziej aktualnych zagadnień o doniosłym znaczeniu społecznym. Zróżnicowanie wynagrodzenia wśród pracowników o jednakowych kwalifikacjach świadczących taką samą pracę, obecnie jest coraz bardziej zauważalne i stanowi istotny problem w sferze prawa pracy.

Dyskryminacja płacowa

Zasada jednakowego wynagrodzenia pracowników⁹ jest rozwinięciem ogólnego zakazu dyskryminacji. Można również zauważyć, że zasada ta właściwie odpowiada zasadzie równości – równe wynagrodzenie za te same obowiązki. Należy uznać, że dyskryminacja płacowa jest swoistą formą nierównego traktowania pracowników i wyraża niesprawiedliwe, nieobiektywne, gorsze traktowanie pracownika (pod względem wynagrodzenia) ze względu na niezwiązane z wykonywanymi obowiązkami cechy lub właściwości, ze względu na zatrudnienie w różnym wymiarze czasu pracy, czy ze względu na zatrudnienie na czas określony czy nieokreślony.

Art. 18^{3c} § 3 wprowadza definicję pracy o jednakowej wartości. W myśl tego przepisu są to prace, których wykonywanie wymaga od pracowników porównywalnych kwalifikacji zawodowych potrzebnych do wykonywania konkretnej pracy (potwierdzonych odpowiednimi dokumentami lub praktyką i doświadczeniem), porównywalnej odpowiedzialności i nakładu pracy (zarówno fizycznej, jak i umysłowej). Przez odpowiedzialność należy rozumieć rodzaj i skalę negatywnych następstw (np. zagrożenie dla życia, zdrowia, mienia; grożące sankcje karne, dyscyplinarne) jakie mogą grozić pracownikowi w związku z nienależytym wykonywaniem swoich obowiązków pracowniczych. Wszystkie cechy charakteryzujące pracę jednakową powinny być rozpatrywane łącznie. Sam rodzaj wykonywanej pracy czy zajmowane stanowisko, nie przesądza o jednakowej wysokości wynagrodzenia, należy bowiem mieć na uwadze również sposób wykonywania pracy, np. staranność, terminowość itp. Biorąc to wszystko łącznie pod uwagę można stwierdzić, że wykonywana praca nie ma jednakowej wartości.

Zasada jednakowego wynagrodzenia dotyczy tych sytuacji, gdy pracownicy posiadają tę samą cechę istotną, tzn. wykonują tę samą pracę lub pracę tej samej wartości. Zatem

⁸ M. Tomaszewska, *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, red. K.W. Baran, Opublikowano: Legalis (dostęp 16.07.2018); K. Rączka, *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, M. Gersdorf, M. Raczkowski, K. Rączka. Opublikowano: LexisNexis 2014.

⁹ Wprowadzona zasada nawiązuje do art. 119 traktatu rzymskiego. Znajduje również potwierdzenie w dyrektywie 2006/54/WE Parlamentu Europejskiego i Rady z dnia 5 lipca 2006 r. w sprawie wprowadzenia w życie zasady równości szans oraz równego traktowania kobiet i mężczyzn w dziedzinie zatrudnienia i pracy.

wynagrodzenie pracowników, których praca nie posiada tej samej wartości, może być zróżnicowana. Zasada równego wynagrodzenia nie oznacza więc prawa wszystkich pracowników czy pracowników zajmujących te same stanowiska do równej płacy. Zróżnicowanie wynagrodzenia może nastąpić na podstawie kryterium określonego w art. 78 § 1 KP, tj. wynagrodzenie ma odpowiadać w szczególności rodzajowi wykonywanej pracy, wymaganym kwalifikacjom oraz ilości i jakości świadczonej pracy. Nie jest to katalog zamknięty, zatem mogą istnieć jeszcze inne kryteria oceny wartości pracy¹⁰.

Niedopuszczalne jest różnicowanie pracowników pod kątem wynagrodzenia zarówno wykonujących identyczną pracę, ale także pracę o jednakowej wartości. Są to różne terminy i nie należy ich używać jako synonimów, ani wzajemnie uzupełniać. Doktryna i orzecznictwo stoją na stanowisku, że prace jednakowe to te, które są jednakowe pod względem rodzaju, wymaganych kwalifikacji do ich wykonywania, warunków ich świadczenia, ilości i jakości pracy¹¹.

Wynagrodzenie można różnicować ze względu na staż pracy (art. 18^{3b} § 2), niejednokrotnie różnicowanie płacy na tej podstawie powinno być przez pracodawcę szczegółowo uzasadnione. Dzieje się tak na przykład w sytuacji, kiedy pracownik przedstawia informacje podważające zasadność stosowania tego kryterium. Wówczas na pracodawcy spoczywa obowiązek udowodnienia, że staż pracy, a co za tym idzie doświadczenie, umożliwia pracownikowi lepsze wykonywanie powierzonych obowiązków. Kryteriami różnicującymi wynagrodzenie mogą być również uzasadnione potrzeby pracodawcy, np. zwiększona dyspozycyjność, mobilność, nienormowany czas pracy, popyt na pracę¹².

W sporach, w których pracownik wywodzi swoje roszczenia z faktu naruszenia zakazu dyskryminacji, na nim ciąży obowiązek uprawdopodobnienia, że był wynagradzany mniej korzystnie od innych pracowników oraz zróżnicowanie to miało niedozwoloną przyczynę. Dopiero wtedy na pracodawcę przechodzi ciężar udowodnienia, że nierówne traktowanie było obiektywnie uzasadnione.

Pracownik uprawdopodobniając zarzut dyskryminacji, może odnosić się tylko do pracowników i zasad wynagrodzenia swojego pracodawcy. Jednak można znaleźć wyjątki od tej reguły. Pierwszy istnieje wówczas, gdy warunki pracy i płacy odnoszące się do kilku branż/pracodawców, są regulowane ustawowo. Druga sytuacja ma miejsce wówczas gdy kilka przedsiębiorstw objętych jest zbiorowym układem pracy lub innym porozumieniem

¹⁰ L. Florek, T. Zieliński, *Komentarz do art. Art. 18(3(c)). Równość wynagrodzenia*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. VII., red. F. Ludwik. Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018).

¹¹ A. Sobczyk, *Kodeks pracy*. Wydanie: 4. Warszawa 2018. Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018).

¹² J. Marciniak, *Zasada równego wynagradzania*. Opublikowano: Legalis (dostęp: 16.07.2018).

regulującym warunki pracy i płacy. Trzeci wyjątek, to sytuacja kiedy warunki takie są ustalane centralnie dla kilku jednostek. W tych przypadkach możliwe jest porównywanie warunków pracowniczych u kilku pracodawców.

Przegląd orzecznictwa

Wzrost świadomości pracowników co do ich praw oraz coraz częściej pojawiający się problem dyskryminacji, wpłynęły na ukształtowanie się bogatego orzecznictwa.

Sąd Najwyższy wypowiadał się niejednokrotnie w kwestii rozumienia pojęcia „prac jednakowych”, w wyroku z 7 marca 2012 r. Sąd wskazał, że są to prace jednakowe pod względem rodzaju, kwalifikacji koniecznych do ich wykonywania, warunków ich świadczenia oraz ilości i jakości pracy. Wskazał, że samo stanowisko nie może być jedynym kryterium warunkującym jednakowe prace. Pomimo tego samego stanowiska, wymaganych kwalifikacji należy zwrócić również uwagę na ilość i jakość wykonywanej pracy, ponieważ może być to kryterium różnicujące. To kryterium jakości i ilości wykonywanej pracy może być podstawowym wyznacznikiem wysokości wynagrodzenia¹³.

Zasada jednakowego wynagrodzenia, nie wyklucza odmiennego traktowania pracowników w zakresie zatrudnienia, w tym także wynagrodzenia. Jednakże musi to wynikać z uzasadnionej potrzeby, dla której takie zróżnicowanie jest dopuszczone. Sąd Najwyższy w wyroku I PK 232/10¹⁴ wskazał, że taką uzasadnioną potrzebą może być wdrażana polityka zatrudnienia w szczególności lepszy podział dostępu do rynku pracy i nakierowanie na podnoszenie kwalifikacji zawodowych młodych ludzi¹⁵.

W wyroku II PK 322/16 Sąd uznał, że czynniki determinujące pojęcie „pracy o jednakowej wartości” zależą od cech pracownika, mianowicie od kwalifikacji i doświadczenia zawodowego. Niezależnie od nich należy, dokonując porównania „prac jednakowej wartości”, wziąć pod uwagę stopień odpowiedzialności i włożony wysiłek. Czynniki te mają charakter przedmiotowy i są ściśle związane z danym stanowiskiem. Prace możemy uznać za jednakowe jeśli wymienione aspekty, oceniane łącznie, wykażą podobieństwo, będą porównywalne. Dopiero po wypełnieniu przesłanek wskazanych w art. 18^{3c} § 3 należy uznać że porównywani ze sobą pracownicy powinni otrzymywać jednakowe wynagrodzenie. Odmienne warunki pracy nie zawsze są konsekwencją czynników uznanych za dyskryminujące.

¹³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2012 r., II PK 161/11, LEX nr 1271591.

¹⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2011 r., I PK 232/10, LEX nr 794548.

¹⁵ Ł. A. Majewski, T. Niedziński, *Kodeks pracy. Wybór orzecznictwa. Komentarz orzecznicy*, Opublikowano: LEX (dostęp: 16.07.2018).

Brak unormowania świadczeń w regulaminie nie oznacza, że pracodawca ma prawo do przyznawania ich w symbolicznej kwocie. W takim przypadku sąd ma prawo badać i oceniać, czy pracodawca nie zaniżył przysługującego wynagrodzenia. To samo tyczy się dodatków funkcyjnych¹⁶.

Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 12 września 2006 r.¹⁷ wskazał, że zakaz dyskryminacji obowiązuje w polskim systemie prawnym na mocy Konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności¹⁸, art. 14 stanowi, że korzystanie z praw i wolności w niej wymienionych powinno być zapewnione bez dyskryminacji z takich powodów, jak: płeć, rasa, kolor skóry, religia, przekonania, pochodzenie, majątek, urodzenie bądź z jakichkolwiek innych przyczyn. Utrwaloną wykładnią jest, że różnice w traktowaniu pracowników stanowią dyskryminację, jeśli rozróżnienia takie nie mają obiektywnego i rozsądnego uzasadnienia. Zasada ta znajduje również odzwierciedlenie w bogatym prawodawstwie Unii Europejskiej.

Należy uznać, że drobne dysproporcje w wynagrodzeniu, co do zasady nie stanowią różnicowania dyskryminującego, uwzględniając uzasadnioną potrzebę, zezwalającą na takie rozbieżności¹⁹.

W wyroku Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2016 r. widnieje stwierdzenie, że sąd pracy nie może kształtować wynagrodzenia za pracę jeżeli jest ono wypłacane w wysokości mieszczącej się w określonych przepisach prawa powszechnie obowiązującego, umowie o pracę, układach zbiorowych pracy czy regulaminach wynagrodzenia. Zasada ta została utrwalona w orzecznictwie²⁰. Wyjątkiem jest sytuacja, w której zachodzą przesłanki uzasadniające naruszenie zasady równego traktowania w zatrudnieniu. Tylko w tej sytuacji postanowienia umów o pracę i innych aktów naruszających przytoczoną zasadę, są nieważne. Należy wówczas zastosować odpowiednie przepisy prawa pracy lub w razie ich braku, postanowienia niemające charakteru dyskryminacyjnego²¹.

W sytuacji naruszenia zasady równego traktowania powód, wobec którego miała miejsce dyskryminacja powinien wytyczyć kierunek pozwalający na przeprowadzenie analizy porównawczej, wskazać przyczyny oraz okoliczności dowodzące nierównego traktowania,

¹⁶ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2017 r., II PK 322/16.

¹⁷ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2006 r., I PK 87/06, OSNP 2007 nr 17-18, poz. 246.

¹⁸ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r. (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).

¹⁹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2011 r., sygn. I PK 232/10, OSNP 2012 nr 11-12, poz. 133.

²⁰ Zob. Wyrok z 15 października 1975 r., I PR 109/75 (OSNCP 1976 nr 6, poz. 145; NP 1977 nr 5, s. 778).

²¹ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.04.2012 r. II PK 196/11.

a także pracowników o wyższym wynagrodzeniu a wykonujących porównywalną pracę²². Pracownik powinien wskazać fakty, z których można wyprowadzić domniemanie bezpośredniej lub pośredniej dyskryminacji. Musi wskazać okoliczności dowodzące, że jest wynagradzany mniej korzystnie od innych, ale również zakazaną przez prawo przyczynę wywołującą to zróżnicowanie. Wówczas na pracodawcę przechodzi ciężar uprawdopodobnienia, że przy ustalaniu wynagrodzeń kierował się obiektywnymi powodami²³.

Należy nadmienić, że zawarcie porozumienia zmieniającego warunki pracy i płacy nie narusza zasady równego traktowania w zatrudnieniu, jeżeli pracownik skutecznie nie uchylił się od skutków prawnych zgody na obniżkę wynagrodzenia za pracę i nie wykazał, że przy lub wskutek zawarcia porozumienia zmieniającego był dyskryminowany lub nierówno wynagradzany w porównaniu do innych pracowników znajdujących się w takiej samej lub podobnej sytuacji pracowniczej²⁴.

Ciekawym i wartym wspomnienia zagadnieniem jest dopuszczalność wprowadzania zakazu ujawnienia wysokości wynagrodzenia w kontekście zasady równego traktowania. Pracodawcy wprowadzający zakaz argumentują, że służy on zabezpieczeniu interesów pracodawcy i wywodzą go z obowiązku dbałości o dobro zakładu pracy, w tym zachowania tajemnicy informacji. Ujawnienie tych informacji mogłoby wpłynąć na szkodę pracodawcy. W praktyce jednak, najczęściej chodzi o to, żeby pracownicy nie mogli porównywać wysokości swoich wynagrodzeń. Niewątpliwie taki cel jest sprzeczny z prawem pracownika do równego traktowania w zakresie wynagrodzenia za pracę. Takie rozumienie tego problemu zostało utrwalone w orzecznictwie Sądu Najwyższego. Sądy stoją na stanowisku, że obowiązuje jednoznaczny zakaz nadużywania klauzul poufności czy tajności wynagrodzeń pracowniczych, jeśli ich celem nie jest ochrona tajemnicy przedsiębiorstwa. Zasada ochrony tajności wynagrodzeń pracowniczych nie może być stosowana w celu obrony przed roszczeniami

z tytułu naruszenia zasady równego traktowania. Pracownik nie może skutecznie uprawdopodobnić naruszenia zasady równego traktowania, bez odwołania się do wynagrodzeń innych pracowników. Sąd również wskazał, że skorzystanie przez pracownika z uprawnień przysługujących z tytułu naruszenia zasady równego traktowania w zatrudnieniu

²² Zob. wyroki Sądu Najwyższego: z 9 stycznia 2007 r., II PK 180/06, OSNP 2008 nr 3-4, poz. 36, z 18 sierpnia 2009 r., I PK 28/09, z 21 stycznia 2011 r., II PK 169/10.

²³ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2016 r., III PK 116/15. Zobacz por. wyroki Sądu Najwyższego: z 24 maja 2005 r., II PK 33/05, z 9 czerwca 2006 r., III PK 30/06 OSNP 2007 nr 11-12, poz. 160 oraz z 22 lutego 2007 r., I PK 242/06 OSNP 2008 nr 7-8, poz. 98.

²⁴ Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 2014 r., III PK 46/14.

lub udzielanie wsparcia innym pracownikom podejmującym działania przeciwdziałające jakimkolwiek formom dyskryminującym pracowników, zdecydowanie nie może uzasadniać rozwiązania przez pracodawcę umowy o pracę i to bez względu na to w jaki sposób pracownik uzyskał informację, świadczące o naruszeniu zasady równego traktowania w zatrudnieniu lub dyskryminacji płacowej. Dodatkowo, pracownikowi legalnie podejmującemu działania mające na celu przeciwstawianie się naruszeniom tych zasad, nie może grozić żadna sankcja, żadne negatywne konsekwencje ze strony pracodawcy. Reasumując działania opisane powyżej nie mogą być kwalifikowane zawsze jako przejaw nielojalności wobec pracodawcy. Natomiast ujawnienie wysokości wynagrodzenia innym pracownikom, które jest objęte tzw. klauzulą poufności wynagrodzenia, celem przeciwdziałania dyskryminacji, nie jest przyczyną uzasadniającą rozwiązanie umowy o pracę²⁵.

Podsumowanie

Zasady prawa pracy są podstawowym gwarantem bezpieczeństwa pracowników. Współcześnie problematyka równouprawnienia i równego traktowania jest zagadnieniem o doniosłym znaczeniu społecznym. Aktualnie wzrasta na znaczeniu, zasada jednakowego wynagrodzenia pracowników. Zróżnicowanie wynagrodzenia wśród pracowników o jednakowych kwalifikacjach świadczących taką samą pracę, obecnie jest coraz bardziej zauważalne i stanowi istotny problem w sferze prawa pracy.

Zasada jednakowego wynagrodzenia pracowników jest rozwinięciem ogólnego zakazu dyskryminacji. Można również zauważyć, że zasada ta właściwie odpowiada zasadzie równości. Dyskryminacja płacowa jest swoistą formą nierównego traktowania pracowników i wyraża niesprawiedliwe, nieobiektywne, gorsze traktowanie pracownika, pod względem wynagrodzenia ze względu na niezwiązane z wykonywanymi obowiązkami cechy lub właściwości.

Polskie prawodawstwo w kwestii dyskryminacji rozwinęło się na gruncie prawa międzynarodowego. Liczne akty prawa europejskiego traktują o problemie dyskryminacji. Kwestia ta jest potraktowana w unijnym prawodawstwie w sposób wyjątkowy, głównie

²⁵ Wyrok Sądu Najwyższego z 26.5.2011 r., II PK 304/10, MoPr 2011/10/528; Wyrok Sądu Najwyższego z 15.7.2011 r., I PK 12/11, LEX nr 1001273; Wyrok Sądu Najwyższego z 20.5.1998 r., I PKN 135/98, OSNP 1999/11/361; Wyrok Sądu Najwyższego z 25.1.2005 r., I PK 153/04, MoPr 2005/7/170; Lankamer-Prasołek A., *Czy pracodawcy mogą stosować klauzule poufności wynagrodzeń za pracę?* Opublikowane: Legalis, (dostęp: 16.07.2018).

z powodu licznych przypadków nierównego traktowania w wynagrodzeniu kobiet i mężczyzn.

Problem dyskryminacji płacowej wykształcił bardzo bogate orzecznictwo, zarówno sądów krajowych, jak i Trybunału Sprawiedliwości. Pokazuje to, jak duży problem stanowi dyskryminacja płacowa, jak liczną grupę pracodawców ona dotyczy. W powyższych rozważaniach analizowano tylko niewielką część tematu dyskryminacji płacowej.

Należy podkreślić, że przestrzeganie zasad prawa pracy, w tym także lub w szczególności zasady równego wynagrodzenia, podnosi komfort pracownika, zwiększa zaufanie do pracodawcy i prawodawcy, a co za tym idzie wpływa na zwiększenie bezpieczeństwa społecznego.

Bibliografia

- Florek L., Zieliński T. *Komentarz do art. Art. 18(3(c)). Równość wynagrodzenia*, w: *Kodeks pracy. Komentarz* wyd. VII, red. L. Florek, Opublikowano: Legalis.
- Góral Z., Nowak M., *Wynagrodzenie za pracę*, Opublikowano: LEX.
- Jaśkowski K., Maniewska E., *Kodeks pracy. Tom I. Komentarz. Ustawy towarzyszące z orzecznictwem. Europejskie prawo pracy z orzecznictwem*, wyd. X. Opublikowano: Legalis.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polski z dnia 2 kwietnia 1997 r.* (Dz.U.1997.78.483).
- Konwencja (nr 111) dotycząca dyskryminacji w zakresie zatrudniania i wykonywania zawodu przyjęta w Genewie dnia 25 czerwca 1958 r.* (Dz. U. z 1961 r. Nr 42, poz. 218).
- Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r.* (Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284 ze zm.).
- Kostecka A., *Wynagrodzenie za pracę*. Opublikowano: Legalis.
- Lankamer-Prasolek A., *Czy pracodawcy mogą stosować klauzule poufności wynagrodzeń za pracę?* Legalis.
- Majewski Ł. A., Niedziński T., *Kodeks pracy. Wybór orzecznictwa. Komentarz orzecznicy*, Opublikowano: LEX.
- Marciniak J., *Czym jest dyskryminacja w stosunkach pracy i jak jej unikać? - poradnik krok po kroku*. Opublikowano: Legalis.
- Marciniak J., *Zasada równego wynagradzania*. Opublikowano: Legalis.
- Rączka K., *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, Gersdorf M., Raczkowski M., Rączka K.. Opublikowano: Legalis.
- Sobczyk A., *Kodeks pracy*. Wydanie: 4. Red.: prof. dr hab. Warszawa 2018. Opublikowano: Legalis.
- Tomaszewska M. *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, red. Baran K.W., Opublikowano: Legalis.
- Tomaszewska M. *Komentarz do Art. 18(3(c))*, w: *Kodeks pracy. Komentarz*, wyd. III, red. Baran K.W., Opublikowano: Legalis.
- Ustawa z dnia 26 czerwca 1974 r. Kodeks pracy* (Dz.U.2018.917 z późn. zm.), dalej KP.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 15.7.2011 r. I PK 12/11, LEX nr 1001273.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 15 października 1975 r., I PR 109/75.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 18 sierpnia 2009 r., I PK 28/09, z 21 stycznia 2011 r., II PK 169/10.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 20.5.1998 r., I PKN 135/98, OSNP 1999/11/361.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 22 lutego 2007 r., I PK 242/06 OSNP 2008 nr 7-8, poz. 98.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 24 maja 2005 r., II PK 33/05.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 25.1.2005 r., I PK 153/04, MoPr 2005/7/170).
- Wyrok Sądu Najwyższego z 26.5.2011 r., II PK 304/10, MoPr 2011/10/528.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 9 czerwca 2006 r., III PK 30/06 OSNP 2007 nr 11-12, poz. 160.
- Wyrok Sądu Najwyższego z 9 stycznia 2007 r., II PK 180/06, OSNP 2008 nr 3-4, poz. 36.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 12 września 2006 r., I PK 87/06, OSNP 2007 nr 17-18, poz. 246.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 14 grudnia 2017 r. II PK 322/16.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18 grudnia 2014 r. III PK 46/14.
- Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 18.04.2012 r. II PK 196/11.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2011 r., I PK 232/10, LEX nr 794548.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 kwietnia 2011 r., sygn. I PK 232/10, OSNP 2012 nr 11-12, poz. 133.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 7 marca 2012 r., II PK 161/11, LEX nr 1271591.

Wyrok Sądu Najwyższego z dnia 9 czerwca 2016 r. III PK 116/15.

mgr Wojciech Fabiszewski

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

E-mail: wojtek.fabiszewski@onet.eu

Urazy psychiczne żołnierzy wracających z misji wojskowych oraz ofiar katastrof. Stres i PTSD

Mental trauma of soldiers return from history and catastrophes. Stress and PTSD.

Streszczenie: Urazy psychiczne spowodowane długotrwałym stresem są bardzo często diagnozowane wśród żołnierzy wracających z misji wojskowych oraz u ofiar katastrof. W niniejszym artykule autor pokrótce opisze czym jest stres i jak wpływa na zachowanie człowieka, a także opisze czym jest PTSD. W końcowej części artykułu na podstawie case study jakim jest pożar w Stoczni Gdańskiej zobrazuje w jaki sposób powstaje zespół stresu pourazowego.

Słowa kluczowe: stres, psychologia zagrożeń, wojsko, katastrofy

Summary: Psychological injuries caused by long-term stress are very often diagnosed among soldiers returning from military missions and victims of disasters. In this article, the author briefly describes what stress is and how it affects human behavior, and also describes what PTSD is. In the final part of the article, based on a case study which is a fire at the Gdańsk Shipyard, it will illustrate how a post-traumatic stress disorder arises.

Key words: stress, psychology of threats, army, disasters

Wstęp

Każdy człowiek doświadcza w swoim życiu wielokrotnie takich sytuacji, które uznaje za trudne dla siebie. Oczywiście ocena tych trudności jest subiektywna i różnie określa się ich stopień. Konieczne więc jest przyjęcie kryteriów stanowiących jakąś podstawę obiektywizacji tych ocen. Wstępnym, ale istotnym krokiem w tym kierunku jest rozróżnienie trzech poziomów natężenia stresu. W związku z tym wymienia się najpierw zwyczajne, codzienne problemy, dalej mówi się o tak zwanych wydarzeniach życiowych i wreszcie o traumie lub sytuacjach ekstremalnych. Codzienne kłopoty stanowią właściwie typowy obraz ludzkiego życia. Mogą to być niepowodzenia na sprawdzianie klasowym, nieporozumienia wśród domowników, nieuprzejmość urzędnika przy załatwianiu konkretnej urzędowej sprawy i tym podobne, być może nieco trudniejsze problemy. Drugi poziom stanowią wydarzenia życiowe. W tym wypadku ciężar gatunkowy trudności sytuacji jest obiektywnie, zdecydowanie większy. Przykłady wydarzeń życiowych można znaleźć w Skali Ponownego Przystosowania Społecznego Holmesa i Rahe'a. Autorzy wymieniają tam takie zdarzenia, jak: śmierć

współmałżonka, rozwód, kontuzja lub poważna choroba, utrata pracy, zmiana miejsca zamieszkania itp. Najwyższy stopień natężenia stresu i w efekcie ciężaru przeżyć występuje wówczas, gdy ma się do czynienia z traumą lub też sytuacjami określanymi jako ekstremalne.

Definicje stresu i jego typy

W każdej sytuacji kryzysowej naturalną reakcją organizmu człowieka jest stres. Jednak nie jest łatwo określić czym tak właściwie jest stres. Wielu badaczy najczęściej posługuje się definicjami opisowymi własnego autorstwa. Praktycznie wszyscy przyjmują, że jest to reakcja na czynniki stresogenne, która powstaje w mózgu. Według definicji Magdaleny Kaczmarek z Wyższej Szkoły Psychologii Społecznej w Warszawie stan stresu powstaje wtedy, kiedy stojące przed nami wymagania rozmiągają się z możliwościami ich realizacji co oceniamy jako zagrożenie naszych celów lub wartości. Dochodzi wówczas do pobudzenia fizycznego i psychicznego czemu towarzyszą emocje, zwykle negatywne takie jak złość oraz podwyższony poziom adrenaliny i kortyzolu. Jednak jeśli sytuację odbieramy jako wyzwanie, a nie zagrożenie może wystąpić przyjemne podniecenie¹. Jan F. Terlak określa natomiast stres jako stan dynamiczny zależny z jednej strony od środowiska zewnętrznego, a z drugiej od organizmu dysponującego swoimi mechanizmami obronnymi i modulującymi reakcje stresogenne². Najbardziej obszerną definicją stresu jest definicja Mieczysława Uszyńskiego. Stres

u człowieka to kompleksowa reakcja na bodziec natury psychologicznej, fizjologicznej lub bodziec fizyczny, chemiczny albo jeszcze inny zwany stresorem. Najpierw występują zauważalne zaburzenia homeostazy ustroju, później wytwarza się potencjalnie niebezpieczny stan nowej równowagi, a w dalszej kolejności jeżeli nie ustąpi działanie stresora dochodzi do powikłań chorobowych. Zaburzenia te obejmują reakcje neuro-hormonalno-immunologiczne i behawioralne, a także dotyczą procesów molekularnych³.

Stres bardzo często określany jest mianem „napięcia”, które zapożyczone zostało z języka technicznego. Termin ten opisuje wielkość napięcia, które określa się w kategoriach obciążenia. Materiał wytrzymuje obciążenie do pewnych granic, których przekroczenie powoduje uszkodzenie. Opis ten jest również dobrą analogią pozwalającą uchwycić istotę stresu⁴.

¹ M. Kaczmarek, *Stres*, „Polityka. Poradnik Psychologiczny”, nr 47/2016, s. 4-14.

² J. F. Terlak., *Stres psychologiczny*, Bydgoszcz 1995, s. 12.

³ M. Uszyński, *Stres i antystres. Patomechanizm i skutki zdrowotne*, Wrocław 2009, s. 14.

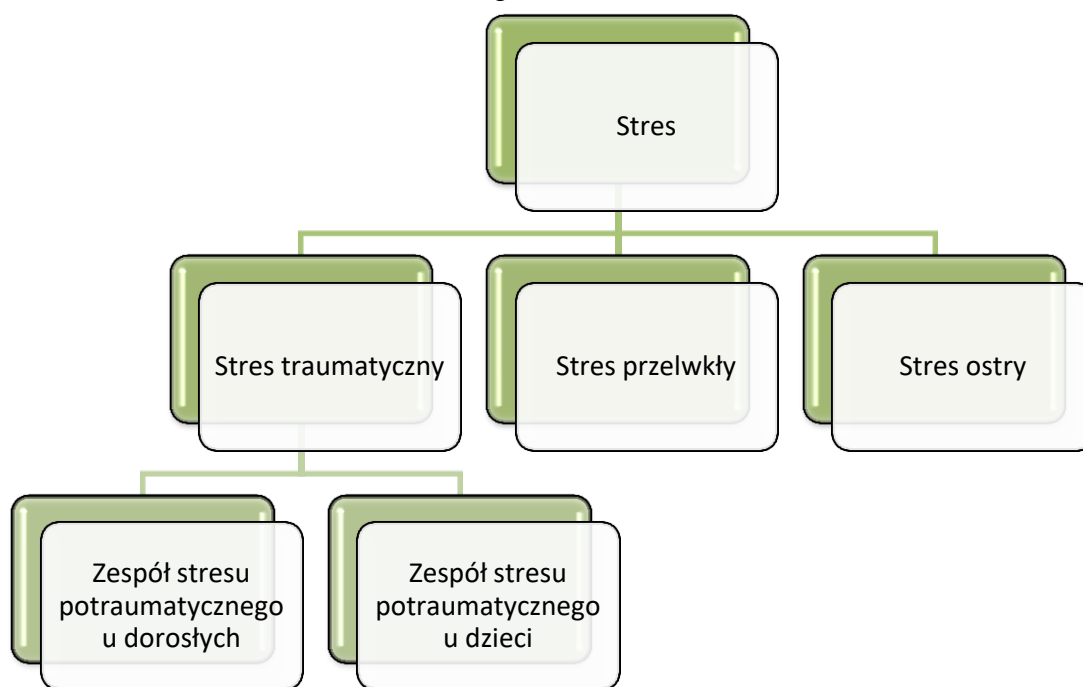
⁴ Cz. Matusewicz, *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 2006, s. 192.

Pierwszym badaczem, który odkrył i opisał mechanizm stresu był Hans Seyle, który w latach 60. XX wieku prowadził badania na zwierzętach poddając je działaniu różnych szkodliwych czynników. Po pewnym czasie zrozumiał on, że reakcja nie zostaje wywołana przez nieznany dotąd hormon lecz przez cały organizm, który przystosowuje się do nowej sytuacji. Zjawisko to nazwał GAS – generaln adaptation syndrom. Według niego GAS ma trzy fazy:

- alarmu – pobudzenie sympatycznego układu nerwowego, uruchamianie rezerw energii poprzez szybsze krążenie krwi
- odporności – organizm zmobilizowany może zwyciężyć i sprostać zadaniom obrony
- wyczerpania – jeżeli faza druga nie odniesie sukcesu organizm zaczyna chorować⁵.

W nauce wyróżnia się różne rodzaje stresu. Stres możemy podzielić na ostry, przewlekły oraz traumatyczny.

Schemat podziału stresu.

Źródło: opracowanie własne autora

Każdy z tych rodzajów stresu ma określone przez naukowców oraz lekarzy cechy i jest to główny powód podziału. Dostrzega się też występowanie stresu pozytywnego, ale jest on krótkotrwały, nie jest ani ostry, ani traumatyczny, a przynoszący określone korzyści. Bardzo rzadko wymienia się też podział na stres korzystny, pozytywny zwany eustres i stres

⁵ Tamże.

niekorzystny zwany dystres. Stres możemy podzielić też na stres indywidualny i stres grupowy – społeczny

Objawy stresu

Objawy stresu można podzielić, zależnie od długości jego trwania, na dwie podstawowe grupy: krótko i długotrwałe.

Krótkotrwałe objawy stresu:

Krótkotrwałe symptomy fizyczne - są to biologiczne objawy stresu. Pojawiają się najczęściej w sytuacji bezpośredniego, zwłaszcza fizycznego, zagrożenia z zewnątrz. Są skutkiem zwiększonego w sytuacji stresogennej wydzielania adrenaliny, nazywanej często hormonem stresu. Wśród nich wymieniamy⁶:

- przyspieszona akcja serca, szybsze tętno i oddech,
- zwiększona aktywność gruczołów potowych,
- zimna skóra, dłonie i stopy- krew odpływa do narządów wewnętrznych,
- problemy ze strony układu pokarmowego-mdłości , biegunka,
- nagła potrzeba oddania moczu,
- silne napięcie mięśni, nawet do drżenia,
- suchość w ustach.

Krótkotrwałe symptomy psychiczne:

- negatywne myślenie
- skokowa utrata pewności siebie,
- zawężenie uwagi,
- pogorszenie umiejętności koncentracji,
- upośledzenie zdolności radzenia sobie z problemami,
- spadek energii związany z roztargnieniem, odczuwaniem lęku, frustracji.
- trudności z podejmowaniem decyzji,
- znużenie i utrata zadowolenia z pracy,
- interpretowanie sytuacji jako wyzwania i zagrożenia.

Objawy długotrwałe - reakcje organizmu na przewlekły stres:

Długotrwałe objawy fizyczne - są efektem długotrwałego podwyższonego poziomu adrenaliny. Adrenalina reguluje gospodarkę substancjami odżywczymi w organizmie. Pod jej wpływem intensywnie odżywiane są przede wszystkim mięśnie, kosztem niedoborów w odżywianiu innych organów. Konsekwencje tego stanu rzeczy mogą być bardzo poważne.

⁶ M. Uszyński, dz. cyt., s. 60-62.

Dochodzi do wielu zaburzeń na poziomie fizjologicznym. Najczęstsze fizyczne objawy długotrwałego stresu to⁷:

- zmiany w odczuwaniu łaknienia - brak lub nadmierny apetyt
- ciągle uczucie zimna
- bóle kręgosłupa,
- problemy z trawieniem,
- nerwobóle- np. bóle serca,
- bóle głowy,
- napady duszności, astma,
- wysypki skórne, odczyny alergiczne,
- przewlekłe odczucie zmęczenia.

Długotrwałe objawy psychiczne i emocjonalne:

Przewlekły stres ma swoje konsekwencje również w psychicznym funkcjonowaniu człowieka. Może on skutkować dużymi zmianami w sposobie myślenia i ograniczać umiejętność radzenia sobie z problemami. W stanach długotrwałego stresu charakterystyczne są między innymi:

- różnego rodzaju lęki, niepokój,
- poczucie nudy i zniechęcenia,
- poczucie odosobnienia, samotności,
- chaos myśli, brak koncentracji uwagi,
- smutek, przygnębienie,
- poczucie zagubienia, braku kontroli nad życiem,
- frustracja
- gniew, wrogość,
- depresja,
- rozdrażnienie,
- nerwowość, niepokój,
- bezradność,
- przygnębienie.
- trudności ze snem,
- ospałość,
- szukanie odprężenia w sięganiu po alkohol, papierosy, inne używki i leki,

⁷ Tamże, s. 73-76.

- zaburzenia w nawykach żywieniowych.

Napięcie psychiczne i problemy emocjonalne prowadzą do wystąpienia symptomów na poziomie behawioralnym (zachowania). Osoby narażone na długotrwały stres zachowują się bardzo nerwowo, np.:

- obgryzają paznokcie, mają tiki nerwowe, nie mogą na dłużej być w bezruchu, nerwowo bawią się jakimiś przedmiotami, np.: długopisem,
- głośno i bardzo szybko mówią,
- przy poczuciu znużenia są ospałe, roztargnione, często ziewają,

Zestresowane osoby są często w złym nastroju, co przejawia się irytacją, rozdrażnieniem, krytycyzmem, agresją czy przesadnym sposobem reagowania. Spada ich efektywność. Tracą obiektywizm i dystans do wielu problemów, są zmęczone i negatywnie nastawione, nie wierzą w siebie. Mają problemy z zapamiętywaniem i z koncentracją. Roztargnienie może skutkować większą podatnością na wypadki i częstszym popełnianiem błędów⁸.

Pojedyncze czy sporadyczne występowanie niektórych z wymienionych wyżej objawów może ale nie musi świadczyć o za dużym poziomie stresu. Jednak gdy kilka z tych symptomów występuje jednocześnie, jest to sygnał do przyjrzenia się swojej sytuacji i sposobom radzenia sobie z problemami.

Zwalczanie stresu

Stres jako czynnik szkodliwy powinien zostać wyeliminowany z życia człowieka. Psychologowie, którzy zajmują się stresem opracowali wiele strategii mającej pozwolić na życie bez stresu.

Strategia poznawcza, która ma na celu zmianę spostrzegania stresora, dostrzeżenia w nim niegroźnych elementów, ewentualnie komicznych. Pozwala to zmienić nastawienie emocjonalne do sytuacji wywołującej stres⁹.

Strategia relaksacyjna polega na prowadzeniu ćwiczeń mających wspomagać pożądaną kondycję psycho-fizyczną. Jedną z najbardziej znanych form tego typu jest medytacja oraz ćwiczenia fizyczne typu aerobik.

Strategia wsparcia społecznego to sposób radzenia sobie ze stresem polegający na wzajemnym wsparciu przez otoczenie. Obecność bliskich przeciwdziała poczuciu samotności i zmniejsza odczuwanie stresu.

⁸ Cz. Matusiewicz dz. cyt., s 195.

⁹ Tamże, s. 194.

Strategia ekologiczna prowadzi do zmniejszenia odczuwania stresu poprzez dbanie o zdrowe środowisko wolne od zanieczyszczeń, hałasu czy zagęszczenia otoczenia. Prowadzi do ochrony zdrowia zarówno psychicznego jak i somatycznego.

Strategia eliminacji niezdrowych zachowań dąży do ograniczenia czynników pomagających rozwojowi stresu czyli wszelkich używek¹⁰.

Na koniec warto podkreślić, że człowiek zawsze był, jest i będzie podatny na stres, a jedyną skuteczną metodą przeciwdziałania jest własna motywacja i wola walki, która pozwoli przezwyciężyć czynniki stresogenne.

PTSD

Jest to opóźniona lub przedłużona reakcja na stres o dużej sile, powodujący kryzys psychiczny, przekraczający ludzkie przeżywanie. Mimo, iż sam termin „zespół stresu pourazowego” pojawił się na początku lat osiemdziesiątych, takie symptomy, jakie opisuje się u pacjentów z tym rozpoznaniem już dużo wcześniej stały się przedmiotem analizy psychiatrycznej i psychologicznej. Przyjmuję się, że opisywana przez psychoanalitików „nerwica wojenna”, którą rozpoznano u wielu żołnierzy po I wojnie światowej odpowiada objawowo właśnie dzisiejszemu PTSD. Podobne analogie można zauważyć w przypadku badań nad osobami, które przeżyły pobyt w obozie koncentracyjnym.

Wtedy to zauważono, że silne, traumatyczne przeżycia mogą w pewnym stopniu zaburzyć funkcjonowanie psychiczne człowieka. Kontynuując zainteresowanie tym zagadnieniem członkowie Amerykańskiego Towarzystwa Psychiatrycznego przeszło 20 lat temu zauważyli wśród weteranów wojny w Wietnamie, trwałe i głębokie zmiany w funkcjonowaniu psychicznym i psychofizycznym. W tym też okresie pojawiły się badania skoncentrowane na rodzaju traumatycznych przeżyć i wynikających z nich konsekwencji psychicznych, ale nie związanych z wojną - Objawy te związane były z przeżytym gwałtem, przemocą wobec dzieci i kobiet. O ile więc PTSD nie jest właściwy tylko żołnierzom to są oni doskonałą grupą do badań nad tą chorobą.

Doskonale widać to na przykładzie poniższej tabeli¹¹:

¹⁰ Tamże, s. 195.

¹¹ J. Skotnicka, *Analiza zaburzeń polskich żołnierzy po stresie traumatycznym po powrocie z misji stabilizacyjnej w Iraku*, „Psychiatria Polska” nr 47(6)/2013, s. 1065–1075.

Tabela 1
Wydarzenia traumatyczne doświadczane przez amerykańskich żołnierzy
uczestniczących w działaniach w Iraku i Afganistanie

Doświadczenia traumatyczne	Afganistan (%)	Irak (%)
Bycie zaatakowanym lub wciągniętym w zasadzkę	58	89
Bycie ostrzeliwanym	66	93
Strzelanie do kogoś lub kierowanie ognia w czyjąś stronę	27	77
Odpowiedzialność za śmierć wroga	12	48
Odpowiedzialność za śmierć cywila	1	14
Widok martwych ciał ludzkich lub części ciała	39	95
Obcowanie z ciałami ludzkimi, częściami ciała	12	50
Widok martwych lub ciężko rannych żołnierzy	30	65
Poważnie ranna lub zabita znana osoba	43	86
Widok chorych lub martwych kobiet czy dzieci i niemożność udzielenia im pomocy	46	69
Bycie rannym na polu bitwy	5	14
Sprawdzanie, przeszukiwanie budynków	57	80

Źródło: C.W. Hoge et al., *Combat duty in Iraq and Afghanistan, mental health problems, and barriers to care*, The New England Journal of Medicine, 2004, 351 (1), p. 13-22.

W związku z tym zjawiskiem w psychiatrii i psychologii pojawia się nowa jednostka nozologiczna - zespół stresu pourazowego nazywanego w skrócie PTSD (Post-Traumatic Stress Disorder).

Zespół ten obejmuje zaburzenia psychiczne wynikające z:

- gwałtu;
- agresywnego napadu;
- walki frontowej;
- katastrof komunikacyjnych;
- tzw. „men-made disorders” (bombardowanie, tortury, obozy koncentracyjne, a ostatnio terroryzm).

W amerykańskich badaniach PTSD liczba dotkniętych nim weteranów sięgają nawet 50% powracających z misji żołnieży. W polskich realiach mówi się zazwyczaj o jednej dziesiątej żołnierzy według szacunków Kliniki Psychiatrii i Stresu Bojowego w Warszawie. Mogą to być jednak dane niepełne. „Systematyczne badanie rozpowszechnienia tych zaburzeń wśród uczestników misji utrudniał dotychczas brak zrozumienia celowości takich badań i opieszałość we wdrażaniu niezbędnych do tego narzędzi badawczych i środków technicznych”

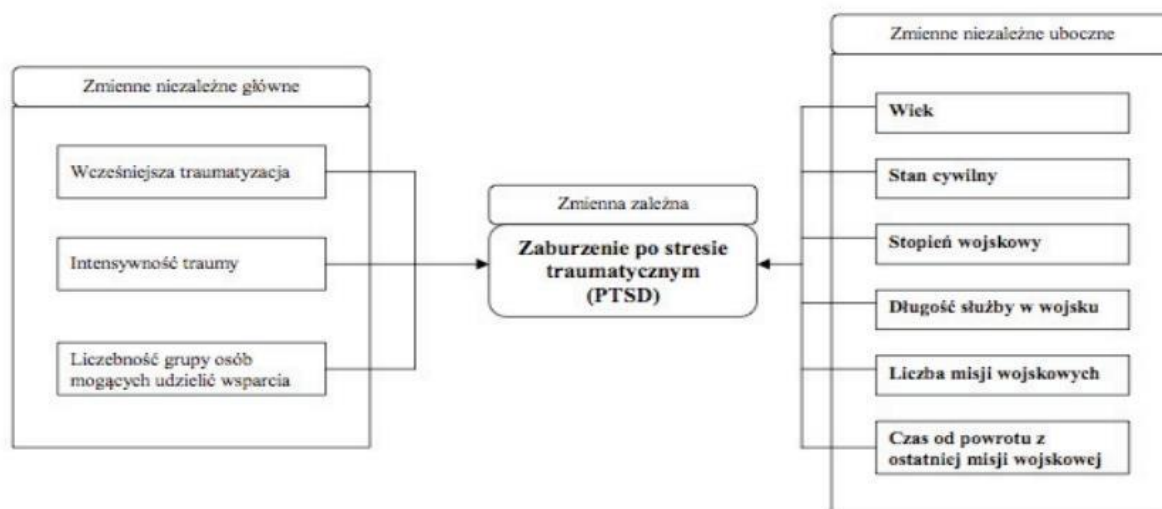
—

pisze

w swoim referacie dr hab. n. med. Stanisław Ilnicki, prof. nadzw. WIM. Dane te mogą być też

zaniżone, bo wielu żołnierzy obawia się stygmatyzacji związanej z problemami psychicznymi, więc ukrywa swoje dolegliwości i unika fachowej pomocy¹².

Poniższy diagram przedstawia zmienne związane z możliwością wystąpienia PTSD u żołnierzy:

Objawy PTSD

Cechą charakterystyczną PTSD jest fakt długotrwałego występowania reakcji po pewnym okresie inkubacji objawów, czyli czasie zanim dadzą one o sobie znać. Stan szoku pojawiającego się bezpośrednio po traumatycznym zdarzeniu nie jest jeszcze zespołem stresu pourazowego. Reakcja ta traktowana jest jako coś naturalnego dla każdego z nas¹³.

PTSD należy postrzegać więc jako proces, który ma w swoim przebiegu etapy takie jak:

- ostra reakcję pourazową;
- chroniczna reakcję na traumatyczne zdarzenie;
- adaptacja organizmu do znoszenia PTSD.

Do chronicznych reakcji na traumatyczne zdarzenia zaliczamy:

- przeżywanie na nowo urazowej sytuacji w natrętnych wspomnieniach (reminiscencjach, tzw. flashbacks) i koszmarach sennych;
- poczucie odrętwienia i przytępienia uczuciowego;
- odizolowanie od innych ludzi;
- brak reakcji na otoczenie;
- niezdolność do przeżywania przyjemności;

¹² J. Groth, K. Waszyńska., B. Zyszczyk, *Czynniki ryzyka rozwoju zespołu stresu pourazowego u żołnierzy uczestniczących w misjach pokojowych*, „Studia Edukacyjne” nr 26/2013, s. 29.

¹³ B. Dudek., *Zaburzenia po stresie traumatycznym*, Sopot 2003, s. 35.

- unikanie działań i sytuacji, które mogłyby przypomnieć przeżyty uraz;
- stan nadmiernego pobudzenia wegetatywnego z nadmierną czujnością i reaktywnością na bodźce oraz bezsennością;
- lęk.

Depresja i nadużywanie substancji psychoaktywnych również mogą być objawami zespołu stresu pourazowego. Mogą się również pojawić depresja maniakalna oraz szereg innych zaburzeń, np. jedzenie obsesyjno-kompulsywne. Niektóre osoby z PTSD mogą mieć za sobą nieudane próby samobójcze.

Leczenie PTSD

PTSD jest zaburzeniem lękowym, które można leczyć, jednak niezbędna jest do tego odpowiednia pomoc specjalistyczna oraz diagnoza stanu pacjenta. Pojawiających się objawów nie należy bagatelizować, gdyż mogą się rozwijać i degradować życie jednostki oraz jej najbliższego otoczenia¹⁴.

Spotkanie z lekarzem psychiatrą pozwoli określić rodzaj problemu oraz dobrać odpowiednie leki, jeśli stan pacjenta będzie tego wymagał. Niezbędna jest również pomoc psychoterapeutyczna, by móc przepracować trudne emocje i problemy, jakie wywołało to trudne doświadczenie. Oprócz pomocy psychoterapeuty i psychiatry, warto jest skorzystać z nowoczesnych metod walki ze stresem pourazowym np. biofeedbacku czyli to nowoczesnej metody terapii, który pozwala zmniejszać lęk za pomocą lepszego poznania siebie i swoich reakcji oraz zdobycia większej kontroli nad ciałem. Przebiegający w komfortowych warunkach trening daje możliwość zrelaksowania się i wsłuchania we własne ciało oraz umysł. Usprawnienie pracy mózgu oraz lepsze poznanie funkcjonowania swojego organizmu pozwalają usprawnić powrót do równowagi psychicznej.

Pożar Hali Stoczni Gdańskiej W dniu 24 listopada 1994 roku o godz. 1800 w Hali Stoczni Gdańskiej rozpoczął się koncert młodzieżowego zespołu muzycznego Golden Life. Na koncert przyszło około 800 młodych słuchaczy. Dodatkową atrakcją była zapowiedziana po koncercie, bezpośrednia transmisja z Berlina za pośrednictwem MTV, którą uczestnicy mieli oglądać na wielkim ekranie umieszczonym w hali. O godzinie 2055 na jednej z trybun zaczęła się palić ławka. W tym czasie na sali było około 600 osób. Rozbawieni uczestnicy początkowo potraktowali to jako dodatkową atrakcję, swoisty happening. Wkrótce ogień zaczął gwałtownie się rozprzestrzeniać i wtedy wszyscy rzucili się do ucieczki. Trudność polegała na tym,

¹⁴M. Polak, M. Gulcz, *Zastosowanie terapii poznawczo-behawioralnej w leczeniu wybranych zaburzeń lękowych: zespołu lęku napadowego i PTSD*, „Psychoterapia” nr. 2(121)/2014, s. 75.

że większość wyjść zamknięto na kłódki, a główne wyjście częściowo zagradyła krata. Powstał ogromny popłoch, w wyniku którego uciekający zaczęli się przewracać i wzajemnie tratować. Podmuchy żaru i rozprzestrzeniające się płomienie spowodowały u wielu uczestników poparzenia, często bardzo poważne. W wyniku tej katastrofy na miejscu zginęły dwie osoby – jedna w płomieniach, druga stratowana. Później zmarło następnych pięć. W sumie było siedem ofiar śmiertelnych, ponad trzysta poparzonych, około dwieście pięćdziesiąt hospitalizowanych w różnych szpitalach Trójmiasta. Około dwudziestu osób najciężej poparzonych umieszczono po kilku dniach w specjalistycznym oddziale oparzeń w Siemianowicach Śląskich. Do dzisiaj, chociaż od tamtego zdarzenia minęło już sporo czasu, kilkadziesiąt osób poddawanych jest okresowej rehabilitacji; tyleż czeka na dalsze zabiegi chirurgiczne. Około stu osób doznało – w większym lub mniejszym stopniu – trwałego kalectwa¹⁵. „Obraz siebie” oznacza zorganizowany zespół cech, które osoba, na podstawie aktualnych i wcześniejszych doświadczeń, uznaje za własne, specyficzne dla siebie. Ten zespół cech dotyczy m.in. własnego wyglądu, umiejętności i uzdolnień, własnych pragnień i dążeń, pozycji wśród innych ludzi, ale także określonych potrzeb psychicznych, wartości decydujących o zachowaniu w konkretnych sytuacjach życiowych itp. Tak rozumiany obraz siebie kształtuje się na podstawie ciągu dotychczasowych doświadczeń życiowych konkretnej osoby. Jest więc obrazem specyficznym dla danej jednostki¹⁶. Większość z tych około sześciuset osób, które znajdowały się w sali podczas wybuchu pożaru, doznało przynajmniej dwóch silnie traumatyzujących przeżyć. Pierwszym było realne zagrożenie życia spowodowane głównie sytuacją pułapki. Jak wspomniano wcześniej, większość wyjść było zamkniętych na kłódki, a jedyne dostępne główne wyjście – częściowo zamknięte kratą. To musiało wywołać popłoch. Uciekając, ludzie przewracali się i wzajemnie tratowali. W przejściu leżało kilka warstw zgniecionych i duszących się osób. Po fakcie część ofiar mówiła wręcz o psychicznej śmierci, którą tam przeżyli. Byli przekonani, że stamtąd już nie wyjdą. Drugim traumatycznym doznaniem były bolesne poparzenia spowodowane zarówno płomieniami, jak i falami podmuchów żaru. Cała ta sytuacja była wystarczającym czynnikiem do powstania zespołu stresu pourazowego. Wnioski¹⁷:

¹⁵B. Borys, M. Majkowicz, *Zmiana obrazu siebie u ofiar pożaru hali Stoczni Gdańskiej*, „Przegląd psychologiczny” nr 1-2/1999, s. 209.

¹⁶ tamże, s. 211.

¹⁷ tamże, s. 218.

1. Wyniki badań potwierdzają przyjętą hipotezę, że pożar Hali Stoczni Gdańskiej spowodował u młodych uczestników tego tragicznego wydarzenia istotną zmianę obrazu siebie, przynajmniej w zakresie ich potrzeb psychicznych.

2. Charakter i kierunek tych zmian jest zdecydowanie niekorzystny i najprawdopodobniej jest wynikiem doznanego zespołu stresu pourazowego lub jego elementów z dość wyraźną komponentą depresyjną.

3. Prezentowane wyniki badań, a także inne (w przygotowaniu przez autorów niniejszego artykułu), wskazują na konieczność niesienia pomocy psychologicznej ofiarom pożaru. Zakres i czas trwania tej pomocy jest zróżnicowany i wymaga indywidualnej oceny.

Podsumowanie

Sytuacje ekstremalne i kryzysowe dotyczą każdego człowieka, a ponieważ ocena czy sytuacja jest krytyczna jest subiektywna każdy z nas ma w pewnym sensie wpływ na to ile takich sytuacji zostanie przez niego doświadczonych. Oczywiście fachowy podział dokonany przez ekspertów sytuacjami kryzysowymi określa wszelkiego rodzaju kataklizmy, które niewątpliwie sprawiają, że chwila staje się ekstremalna czy wręcz krytyczna, ale to indywidualne podejście jest najistotniejsze z punktu widzenia radzenia sobie z takimi wydarzeniami. Najbardziej powszechną reakcją na zagrożenie jest stres, który może objawiać się w bardzo różny sposób jest on jednak bardzo szkodliwy dlatego należy zapoznać się ze strategiami obrony przez nadmiernym stresem dzięki czemu unikniemy wielu groźnych chorób. Niestety stres jak i sytuacje ekstremalne są nieuniknione w naszym życiu należy jednak pracować nad sobą w celu jak osiągnięcia jak najlepszych systemów obronnych dzięki, którym będziemy umieli zachować się w sytuacji stresowej.

Bibliografia:

- Borys B., M. Majkowicz M., *Zmiana obrazu siebie u ofiar pożaru hali Stoczni Gdańskiej*, „Przegląd psychologiczny”, nr 1-2/1999, s. 208-220.
- Dudek B., *Zaburzenia po stresie traumatycznym*, Sopot 2003.
- Groth J., Waszyńska K., Zyszczyk B., *Czynniki ryzyka rozwoju zespołu stresu pourazowego u żołnierzy uczestniczących w misjach pokojowych*, „Studia Edukacyjne” nr 26/2013, s. 27-39.
- Kaczmarek M., *Stres*, „Polityka. Poradnik Psychologiczny”, nr 47/2006, s. 3-16.
- Matuszewicz Cz., *Wprowadzenie do psychologii*, Warszawa 2006.
- Polak M., Gulcz M., *Zastosowanie terapii poznawczo-behawioralnej w leczeniu wybranych zaburzeń lękowych: zespołu lęku napadowego i PTSD*, „Psychoterapia” 2(121)/2014, s. 71-87.
- Skotnicka J., *Analiza zaburzeń polskich żołnierzy po stresie traumatycznym po powrocie z misji stabilizacyjnej w Iraku*, „Psychiatria Polska”, nr 47(6)/2013, s. 1064-1078.
- Terlak J. F., *Stres psychologiczny*, Bydgoszcz 1995.
- Uszyński M., *Stres i antystres. Patomechanizm i skutki zdrowotne*, Wrocław 2009.

Zuzanna Szulborska

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

Email: zszulborska@gmail.com

Publiczny dostęp do dokumentów a bezpieczeństwo społeczeństwa. Analiza na przykładzie prawodawstwa Stanów Zjednoczonych

Public Access to Documents and The Security of Society. Analysis in The Case of United States Legislation

Streszczenie: W ostatnich latach w Stanach Zjednoczonych okręgi sądowe zaczęły umieszczać dane wielu swoich obywateli w internetowych bazach danych. Wcześniej wrażliwe materiały zawarte w dokumentach sądowych były chronione przez zjawisko prawa do bycia zapomnianym. Dziś jednak wiele dokumentów dostępnych jest online, stanowiących dokładne repliki dokumentów przekazanych do sądu – uzupełnione o numery ubezpieczenia społecznego, adresy, numery telefonów, numery kart kredytowych, numery kont bankowych, informacje podatkowe i prywatne szczegóły życia wielu ludzi. Dzięki tym informacjom za pomocą jednego kliknięcia myszką można uzyskać wszystkie dane osobowe zwiększając tym samym ryzyko ich kradzieży lub innego nadużycia, w tym naruszenia prawa do prywatności.

Słowa kluczowe: akta sądowe, dokumenty publiczne, dostęp publiczny, rejestry, Stany Zjednoczone.

Summary: In recent years, judicial districts have begun to place many of their public records on the Internet in searchable databases. Prior to Internet publication, sensitive material contained in court documents was protected by the phenomenon of “practical obscurity.” Today, however, many of the documents are available online are exact replicas of the documents submitted to the courts—complete with social security numbers, addresses, phone numbers, credit card numbers, bank account numbers, tax information, and the private details of many people’s lives. With this information available at the click of a mouse, the government increase the risk of identity theft or other misuse of this sensitive information.

Keywords: court files, public documents, public access, registers, United States.

Wstęp

Jawność życia publicznego jest wartością podstawową w państwie demokratycznym. Dostęp do treści orzecznictwa sądów, jako jednego z podstawowych przejawów imperium władzy publicznej, ma do spełniania w demokratycznym społeczeństwie kilka bardzo ważnych funkcji. Transparentność działania wymiaru sprawiedliwości nie jest możliwa bez dostępu do treści wydanych przez sądy orzeczeń.

Jest to warunek *sine qua non* efektywnej kontroli nad prawidłowością procesów zachodzących podczas orzekania. Nie chodzi przy tym jedynie o sprawdzenie legalności, ale również słuszności rozumowania sądu. Rolą uzasadnienia orzeczenia, jako czynności sprawozdawczej, jest bowiem przedstawienie motywów, założeń i rozumowania, którym kierował się sąd przy podejmowaniu decyzji. Publikowanie wyroku wraz z jego uzasadnieniem pozwala więc opinii publicznej na wgląd w rozumowanie sądu i ocenę jego słuszności

i prawidłowości. Wydaje się także, że świadomość publicznego dostępu do orzeczenia może oddziaływać motywująco na samych sędziów wydających dane orzeczenie, co skutkować powinno dokładniejszą analizą faktów i stanu prawnego. Co więcej, powszechna dostępność orzecznictwa wpływa pozytywnie na poprawę stanu świadomości prawnej i pewność obrotu prawnego. Zwiększająca się przewidywalność kształtu orzeczeń wpłynęłaby z pewnością pozytywnie na społeczny odbiór wymiaru sprawiedliwości i zwiększenie jego powagi w oczach obywateli. Dodatkowo stałe, niezmiennie, jednolite i łatwo dostępne orzecznictwo mogłoby działać motywująco na obywateli i zachęcać ich do takiego postępowania, które brałoby pod uwagę nie tyle „literę prawa” w dosłownym tego wyrażenia rozumieniu, ile stanowisko organów, które prawo to w praktyce stosują i interpretują. Poprawia to wiedzę obywateli

o przysługujących im uprawnieniach, jak i ciążących na nich obowiązkach. Poprawia też jakość pism składanych w postępowaniach przed sadami czy innymi organami państwa¹.

Dokumenty publiczne zbyt publiczne?

Proste wyszukiwanie w Internecie za pośrednictwem elektronicznych kartotek spraw sądowych może ujawnić wysoce osobiste informacje, takie jak adres osoby, dokumentacja medyczna, udział w przestępstwie, a nawet numer ubezpieczenia społecznego. Prywatność stron postępowań sądowych stała się ważnym problemem od kiedy zaczęto publicznie

¹ M. Jagielski, M. Niedużak, *Publiczna dostępność orzeczeń sądowych*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2010, s. 7.

udostępniać dokumenty online, począwszy od aktów własności ziemi, po rejestrację przestępców seksualnych, oraz dokumenty sądowe. Ostatnia z tych kategorii, wydaje się być najbardziej kontrowersyjna i stanowić może największe zagrożenie dla prywatności. Wiele z tych publicznych dokumentów zawiera osobiste, nawet intymne informacje, w tym numery rachunków bankowych, dokumentację medyczną, czy rejestr karny.

Ze względu na potencjalną ingerencję w prywatność stanowi to problem praw i wolności konstytucyjnych zagwarantowanych każdemu obywatelowi. Do tej pory żaden Najwyższy Sąd Stanowy nie wydał orzeczenia konstytucyjnego, które rozwiązało by ten problem. Chociaż Konstytucja Federalna nie mówi wprost o prawie do prywatności, Sąd Najwyższy uznał takie prawo w wyrokach *Griswold v. Connecticut*, 381 U.S. 479 (1965); *Eisenstadt v. Baird*, 405 U.S. 438 (1972); *Roe v. Wade*, 410 U.S. 113 (1973) i *Nixon v. Warner Communications, Inc.*, 435 U.S. 589 (1978)².

Prawo do prywatności i treści w mediach społecznościowych zostało wzięte pod uwagę i wprowadzone w życie w kilku stanach, na przykład w kalifornijskim prawie kasowanie treści online chroni tylko osoby nieletnie. Jednak Stany Zjednoczone pozostają daleko w tyle za krajami Unii Europejskiej, jeśli chodzi o ochronę prywatności w Internecie. Na przykład orzeczenie Trybunału Sprawiedliwości UE dotyczące prawa do bycia zapomnianym chroni zarówno dorosłych, jak i nieletnich. W dniu 11 marca 2015 roku Intelligence Squared US, organizacja organizująca debaty w stylu oxfordzkim, zorganizowała wydarzenie poświęcone pytaniu „Czy USA powinny przyjąć prawo do bycia zapomnianym?” Strona przeciwna zwycięstwu wygrywała z 56% większością głosów publiczności³.

Powszechnie udostępnianie internetowych dokumentów sądowych powoduje, że dane osobowe i krępujące informacje mogą stać się dostępne dla każdego, kto ma połączenie z Internetem. W związku z tym należy zachować równowagę między ochroną danych osobowych a dostępem do wiedzy o działaniach organu sprawiedliwości.

Dokumenty sądowe zawsze uważane były za dokumenty publiczne⁴, jednak wcześniej były stosunkowo mniej dostępne. Osoba zainteresowana danym protokołem sądowym musiała udać się do lokalnego sądu, zapytać lokalnego referenta, gdzie znaleźć dokument i zapłacić za koszty kopiowania. Ta metoda dostępu wiązała się z większą trudnością –

² Por. K. M. Blankley, *Are Public Records Too Public? Why Personally Identifying Information Should Be Removed from Both Online and Print Versions of Court Documents*, <http://moritzlaw.osu.edu/students/groups/oslj/files/2012/03/65.2.blankley.pdf> (dostęp: 18.07.2018).

³ „The U.S. Should Adopt the 'Right to Be Forgotten' Online” <https://www.intelligencesquaredus.org/debates/us-should-adopt-right-be-forgotten-online> (dostęp: 18.07.2018).

⁴ Zob. L. A. Caplan, *Litigation, Privacy and the Electronic Age*, <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=yjolt> (dostęp: 18.07.2018).

przeznaczeniem czasu na wizytę w sądzie, aby uzyskać papierową kopię pożądaných dokumentów. Internet znacznie ułatwił społeczeństwu dostęp do informacji. Nieodwracalnie zmienił się sposób w jaki dokumenty sądowe mogą być rozpowszechniane przez każdego.

Przeciwnicy publicznego dostępu do kartotek sądowych domagają się, aby ujawnianie prywatnych informacji było zabronione z czterech powodów: rozpowszechnianie informacji prywatnych powoduje wysokie ryzyko kradzieży tożsamości; dochodzi do dyskryminacji osób: wykorzystywanie informacji poprzez pracodawców, czy najemców; rozpowszechnianie prywatnych informacji przynoszą skutki uboczne dla członków rodziny; prawnicy stosować mogą taktyki chroniące informacje o klientach, kosztem pozytywnego zakończenia sprawy i gorliwą reprezentacją⁵.

Kradzież tożsamości jest jedną z najszybciej rosnących zbrodni w Ameryce. Umieszczanie dokumentów sądowych online zawierających informacje umożliwiające identyfikację osoby sprawiają, że popełnienie tego przestępstwa jest łatwiejsze. Kradzież tożsamości definiowana jest jako „bezprawne użycie danych identyfikujących inną osobę w celu popełnienia oszustwa”. Pojawienie się internetowych baz znacznie zwiększyło wskaźnik owej przestępczości.

Zwolennicy podnoszą trzy argumenty popierające publiczny dostęp do dokumentów publicznych za słuszny: „publiczny” oznacza publiczny, więc nie może być dostępny tylko dla wybranych osób, a dla ogółu społeczeństwa; rejestry publiczne są niezbędne do wiarygodnego raportowania, a co za tym idzie informowania społeczeństwa o działaniach organów sprawiedliwości; łatwa dostępność dokumentów oszczędzi prawnikom czas i pieniądze⁶. Co więcej, ekonomiści i socjologowie mogliby wykorzystywać informacje publiczne do analizy oraz badań ludzkich zachowań⁷. Ponadto stwierdzić można, że taka dostępność korzystna jest dla mediów, ze względu na celowość spełnianych przez nie funkcji w społeczeństwie.

Badania prawne stały się łatwiejsze ze względu na rosnącą liczbę akt sądowych, do których można uzyskać dostęp przez Internet. Adwokaci nie muszą już podróżować z jednego sądu do drugiego w celu zebrania wszystkich niezbędnych dokumentów. Zamiast tego można je znaleźć, odwiedzając różne strony internetowe sądu. Ponadto koszty kopiowania są

⁵ K. M. Blankley, *Are Public Records Too Public? Why Personally Identifying Information Should Be Removed from Both Online and Print Versions of Court Documents*, s. 417. <http://moritzlaw.osu.edu/students/group/s/oslj/files/2012/03/65.2.blankley.pdf> (dostęp: 18.07.2018).

⁶ Zob. R. Tahan, *Should Criminal Case Filings Be Available Online?*, Jurimetrics, American Bar Association, Vol. 43, No. 1/2002, s. 45.

⁷ Zob. Szerzej L. M. LoPucki, *The Politics of Research Access to Federal Court Data*, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tlr80&div=74&id=&page=> (dostęp: 18/07.2018).

znacznie mniejsze, ponieważ prawnik może pobierać dokumenty z Internetu i wydrukować je z firmowych drukarek. Te oszczędności mogą wiązać się z niższymi stawkami pobieranymi od klientów za reprezentację.

Rejestry sprawców przestępstw seksualnych

W Stanach Zjednoczonych od wczesnych lat 90-tych XX wieku narastał poważny problem związany z przestępczością przeciwko wolności seksualnej. Wybór efektywnego, ale jednocześnie powszechnie akceptowalnego modelu walki z przestępczością nie jest zadaniem łatwym. W społeczeństwie amerykańskim istnieje wprawdzie generalna zgoda co do tego, że przestępczość jest jednym z najpoważniejszych bolączek społecznych, brak jest jednak jednolitych poglądów na temat sposobów, jakimi należy walczyć z przestępcami⁸. W celu ograniczenia występowania przestępczości przeciwko wolności seksualnej w 1994 roku uchwalona została ustawa Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act.⁹ Ustawa ta nakłada na każdy stan obowiązek wpisania do rejestru aktualnych nazwisk i adresów sprawców przestępstw seksualnych i przestępstw seksualnych przeciwko dzieciom. Stany muszą również co roku przez co najmniej dziesięć lat weryfikować adresy przestępców seksualnych, a przestępców sklasyfikowanych jako „sexually violent predators” (najgroźniejsi przestępcy seksualni) nałożony jest wymóg weryfikacji swoich adresów co kwartał do końca życia. Zgodnie z tym prawem stany miały swobodę rozpowszechniania informacji na temat sprawców, ale ich rozpowszechnianie nie było wymagane. Kongres znowelizował ustawę Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act w 1996 roku ustawą Megan, wymagającą od organów ścigania udostępnienia informacji o zarejestrowanych przestępcach seksualnych, które organy ścigania uznają za istotne dla ochrony społeczeństwa. Również w 1996 roku Kongres uchwalił ustawę Pam Lyncher Sexual Offender Tracking and Identification Act. Ustawa ta wymaga od Federalnego Biura Śledczego (FBI) utworzenia krajowej bazy danych przestępców seksualnych, aby pomóc lokalnym organom ścigania w śledzeniu sprawców przestępstw seksualnych w całym stanie.

Ustawa Megan's Law, zmieniając ustawę Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act, wprowadziła wymóg ustanowienia przez stany systemów udostępniania informacji w rejestrze za pośrednictwem metod powiadamiania społeczności. W ten sposób prawo Megan udostępna publicznie zdjęcia, nazwiska i adresy

⁸ T. Tomaszewski, *Proces amerykański. Problematyka śledcza*, Toruń 1996, s. 8.

⁹ Nazwa ustawy pochodzi od Jacoba Wetterlinga, jedenastoletniego mieszkańca Minnesoty, który został uprowadzony przez nieznanego w 1989 roku. Uznawany był za zaginionego przez prawie 27 lat, jego ciało odnalezione zostało 1 września 2016 roku.

zarejestrowanych przestępców seksualnych za pośrednictwem Internetu i innych form powiadamiania społeczności. Poszczególne stany decydują, jakie informacje będą udostępniane i jak powinny być rozpowszechniane. Na przykład rozpowszechniają informacje za pośrednictwem platform mediów społecznościowych, takich jak Facebook. Powszechnie podawana informacja to nazwisko sprawcy, jego zdjęcie, adres, data uwięzienia i przestępstwo za jakie został skazany¹⁰. Informacje są często wyświetlane na bezpłatnych publicznych stronach internetowych, ale mogą być także publikowane w gazetach, rozprowadzane w broszurach lub w inny sposób¹¹.

Jacob Wetterling Act i prawo Megan wspólnie zapewniają dwie główne funkcje informacyjne: rejestr przestępców seksualnych dla organów ścigania oraz powiadomienia społecznościowe dla społeczeństwa. Ustawa o ochronie i bezpieczeństwie dzieci Adama Walsh'a uzupełnia ustawę Megan o nowe wymagania rejestracyjne oraz trzypoziomowy system klasyfikacji przestępców seksualnych zgodnie z niektórymi przestępstwami wymagającymi rejestracji.

Zgodnie z ustawą Wetterling, informacje w rejestrze były przechowywane wyłącznie w celu egzekwowania prawa, chociaż organy ścigania mogły publikować informacje o konkretnych osobach, jeśli uznawały to za konieczne w celu ochrony społeczeństwa.

Ustawa z New Jersey stała się modelem federalnego ustawodawstwa. W dniu 17 maja 1996 roku Prezydent Bill Clinton podpisał ustawę federalną Megan's Law¹², poprawkę do ustawy Jacoba Wetterlinga, która ustanowiła wytyczne dla statutu stanowego, wymagające

¹⁰ Na poziomie federalnym prawo Megan wymaga dodatkowo, aby osoby skazane za przestępstwa seksualne wobec dzieci powiadamiały lokalne organy ścigania o wszelkich zmianach adresu lub zatrudnienia po opuszczeniu aresztu, zakładu karnego lub zakładu psychiatrycznego. Wymóg zgłoszenia może zostać nałożony na czas określony - zwykle co najmniej dziesięć lat – lub na stałe. Niektóre stany mogą ustanowić prawo do rejestracji wszystkich przestępstw seksualnych, nawet jeśli nie są w to zaangażowani żadni nieletni. Przestępcy muszą również zamieszkiwać miejsca oddalone o 2500 stóp (762 metry) od szkół, placów zabaw, ośrodków opieki dziennej i parków. Zakazane jest wystawienie paszportu przez Departament Stanu osobie objętej przestępstwem seksualnym bez unikalnego identyfikatora, a także pozwala na cofnięcie wcześniej wydanych paszportów tym osobom, które nie zawierają identyfikatora. Identyfikator jest wydrukowany na tylnej okładce paszportu i brzmi następująco: "Posiadacz został skazany za przestępstwo seksualne przeciwko osobie niepełnoletniej i jest sprawcą przestępstwa seksualnego zgodnie z 22 Kodeksem Stanów Zjednoczonych sekcja 212b (c)(1)". Zob. szerzej K., K. Bonnar-Kidd, *Sexual Offender Laws and Prevention of Sexual Violence or Recidivism*, „Am J Public Health”, nr 100/2010, s. 414.

¹¹ Zob. J. Levenson, D. A. D'Amora, A.L. Hern, *Megan's Law and its impact on community re-entry for sex offenders*. „Behavioral Sciences and the Law”, nr 25/2007, s. 590.

¹² Po głośnym gwałcie i zabójstwie siedmioletniej Megan Kanki w Hamilton Township, w stanie New Jersey dokonany przez przestępcę seksualnego z dwoma wcześniejszymi wyrokami skazującymi za przestępstwa seksualne wobec małych dzieci, sąsiada państwa Kanki zamieszkującego dom po drugiej stronie ulicy, Jessiego Timmendequasa rodzice Megan, Richard i Maureen Kanka, rozpoczęli krucjatę, aby zmienić prawo. Żądali obowiązkowego powiadamiania społeczności o przestępcach seksualnych, twierdząc, że rejestr ustanowiony na mocy ustawy Jacoba Wetterlinga nie był wystarczającym środkiem ochronnym. Rodzice Megan twierdzili, że ich córka wciąż by żyła, gdyby wiedzieli o kryminalnej historii Timmendequasa. „Trenton Races To Pass Bills On Sex Abuse” <https://www.nytimes.com/1994/08/30/nyregion/trenton-races-to-pass-bills-on-sex-abuse.html> (dostęp: 18.07.2018)

od stanów powiadamiania społeczeństwa, chociaż urzędnicy mogą decydować, ile publicznego powiadomienia jest konieczne, w oparciu o poziom zagrożenia stwarzanego przez sprawcę¹³.

Poszczególne stany różnią się pod względem publicznego ujawniania przestępców. W niektórych stanach wszyscy przestępcy seksualni podlegają publicznemu powiadomieniu za pośrednictwem stron internetowych. Jednak w innych stanach tylko informacje na temat sprawców wysokiego ryzyka są publicznie dostępne, a pełne listy są zatrzymywane tylko w celu egzekwowania prawa. Osoby, które są zobowiązane zarejestrować się jako przestępcy seksualni, to ci, którzy popełnili zbrodnie nie tylko wobec dzieci, ale także dla dorosłych. Chociaż lista możliwych do zarejestrowania przestępstw seksualnych różni się w zależności od stanów, zarejestrowani przestępcy seksualni są również ci, którzy na przykład posiadali pornografię dziecięcą, zabiegali o prostytutkę, uczestniczyli w ekshibicjonizmie (w tym publiczne oddawanie moczu). Nieletni, którzy mieli dobrowolne relacje seksualne z innym nieletnim również często zaliczają się do tej kategorii.

Dowody na poparcie skuteczności publicznych rejestrów przestępców seksualnych są ograniczone i mieszane. Większość wyników badań nie wykazuje statystycznie istotnej zmiany tendencji w przestępstwach seksualnych po wprowadzeniu systemów rejestracji i powiadamiania o przestępstwach seksualnych¹⁴. Specjaliści zajmujący się leczeniem zaburzeń preferencji seksualnych krytykują skuteczność przepisów oraz automatyczne włączanie sprawców do rejestru bez określania ryzyka ponownego dokonania przestępstwa. Ponadto podkreślają niekorzystne skutki uboczne dla członków rodzin przestępców widniejących w rejestrze¹⁵.

W dniu 27 lipca 2007 roku prezydent George W. Bush podpisał ustawę Adam Walsh Child Protection and Safety Act (AWA), o ochronie i bezpieczeństwie dzieci. Jest to ustawa federalna nakazująca podział przestępców seksualnych na trzy poziomy zgodnie z popełnionymi przestępstwami. Przestępcy kategorii trzeciej (najpoważniejszy poziom) aktualizują swoje miejsce pobytu co trzy miesiące przez całe życie. Przestępcy z kategorii drugiej muszą aktualizować swoje miejsce pobytu co sześć miesięcy przez dwadzieścia pięć lat, a sprawcy kategorii pierwszej muszą co roku aktualizować swoje miejsce pobytu przez okres piętnastu lat. Brak rejestracji i aktualizacji informacji to przestępstwo. Przestępca

¹³ „Clinton Signs Tougher Megan's Law” <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1996/news/9605/17/clinton.sign/index.shtml> (dostęp: 18.07.2018)

¹⁴ Por. J. J. Prescott, E. J. Rockoff, *Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior*, Journal of Law and Economics, nr 54/2011, s. 161–206.

¹⁵ Zob. szerzej R. G. Wright, *Sex Offender Laws: Failed Policies, New Directions*, Springer Publishing Company, 2014, s. 101-116.

seksualny Larry W. Moore Jr. z Augusty w stanie Georgia, został skazany na dożywotnie pozbawienie wolności, gdyż nie był w stanie zarejestrować swojego adresu w urzędach państwowych, ponieważ był bezdomny¹⁶. Każdy stan ma obowiązek publicznego ujawniania informacji o przestępcach na poziomie co najmniej 2 i 3.

Filozofia Jacob Wetterling Crimes Against Children and Sexually Violent Offender Registration Act, Megan's Law i Adam Walsh Child Protection and Safety Act mówi, że społeczeństwo musi być chronione przed grupą niebezpiecznych przestępców, którzy stwarzają wysokie ryzyko ponownego popełnienia przestępstwa. Wiele stanów próbowało radzić sobie ze strachem lub histerią tworząc procedury ustalania i powiadamiania społeczności o ryzyku recydywy, jakie stwarzają zarejestrowani przestępcy seksualni. Zazwyczaj istnieją trzy poziomy ryzyka: wysoki, średni i niski. Są one zróżnicowane ze względu na niebezpieczeństwo zarejestrowanego przestępcy seksualnego lub ryzyko popełnienia ponownie przestępstwa seksualnego. Osoby zaklasyfikowane jako osoby o wysokim ryzyku mają duże predyspozycje do ponownego dopuszczenia się czynu przestępnego, podczas gdy osoby zaklasyfikowane jako osoby o niskim ryzyku najprawdopodobniej nie będą już wracać do przestępczości. Wynik klasyfikacji osób wysokiego ryzyka obejmuje między innymi dodatkowe wymagania rejestracyjne, powiadomienie społeczności, ograniczenia pobytu i monitoring GPS.

Wnioski

Obecny system zapewnia bardzo niewielką ochronę osobom, których dane osobowe są wykorzystywane w dokumentach sądowych. Większość ustaw o danych publicznych stało się przestarzałe wraz z rosnącą popularnością Internetu i innych środków elektronicznego rozpowszechniania zapisów. Zmiana musi zostać wprowadzona szybko, a nowe ustawodawstwo musi być wykonalne, przystosowanie do stron, które potrzebują sądu, aby wysłuchać takich informacji. Do momentu wejścia w życie takich przepisów osoby prywatne są w nieuzasadniony sposób narażone na szkodę.

Bibliografia

- R. Tahan, *Should Criminal Case Filings Be Available Online?*, Jurimetrics, American Bar Association, Vol. 43, No. 1/2002, s. 43-50.
- T. Tomaszewski, *Proces amerykański. Problematyka śledcza*, Toruń, 1996.
- R. G. Wright, *Sex Offender Laws: Failed Policies, New Directions*, Springer Publishing Company, 2014, s. 101-116.
- M. Jagielski, M. Niedużak, *Publiczna dostępność orzeczeń sądowych*, Forum Obywatelskiego Rozwoju, Warszawa 2010.

¹⁶ „Homelessness Could Mean Life in Prison for Offender” <https://www.nytimes.com/2007/08/03/us/03/homeless.html?ex=134N3793600&en=c284b3791a25a5ae&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> (dostęp: 18.07.2018).

- K. K. Bonnar-Kidd, *Sexual Offender Laws and Prevention of Sexual Violence or Recidivism*, „Am J Public Health”, nr 100/2010, s. 412-419.
- J. Levenson, D.A. D'Amora, A. L. Hern, *Megan's Law and its impact on community re-entry for sex offenders*. „Behavioral Sciences and the Law”, nr 25/2007, s. 587-602.
- J. J. Prescott, E. J. Rockoff, *Do Sex Offender Registration and Notification Laws Affect Criminal Behavior*, Journal of Law and Economics, nr 54/2011, s. 161-206.
- K. M. Blankley, *Are Public Records Too Public? Why Personally Identifying Information Should Be Removed from Both Online and Print Versions of Court Documents*, s. 413-450. <http://moritzlaw.osu.edu/students/groups/oslj/files/2012/03/65.2.blankley.pdf> (dostęp: 18.07.2018).
- L. A. Caplan, *Litigation, Privacy and the Electronic Age*, <http://digitalcommons.law.yale.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1002&context=yjolt> (dostęp: 18.07.2018).
- L. M. LoPucki, *The Politics of Research Access to Federal Court Data*, <https://heinonline.org/HOL/LandingPage?handle=hein.journals/tlr80&div=74&id=&page=> (dostęp: 18/07.2018).
- „Clinton Signs Tougher Megan's Law” <http://edition.cnn.com/ALLPOLITICS/1996/news/9605/17/clinton.sign/index.shtml> (dostęp: 18.07.2018).
- „Homelessness Could Mean Life in Prison for Offender” <https://www.nytimes.com/2007/08/03/us/03homeless.html?ex=1343793600&en=c284b3791a25a5ae&ei=5088&partner=rssnyt&emc=rss> (dostęp: 18.07.2018).
- „The U.S. Should Adopt the 'Right to Be Forgotten' Online” <https://www.intelligencesquaredus.org/de-bates/us-should-adopt-right-be-forgotten-online> (dostęp: 18.07.2018).
- „Trenton Races To Pass Bills On Sex Abuse” <https://www.nytimes.com/1994/08/30/nyregion/trenton-races-to-pass-bills-on-sex-abuse.html> (dostęp: 18.07.2018)

mgr Marta Diana Mościcka

Uniwersytet Warmińsko-Mazurski w Olsztynie

diana.moscicka@uwm.edu.pl

Wpływ skandali politycznych na postrzeganie polityków w Polsce

Influence of selected political scandals on the perception of politicians in Poland

Streszczenie: Kontrowersyjne wydarzenia medialne z udziałem polityków, napiętnowane jako skandal, zyskały zwłaszcza w XX i XXI wieku duże znaczenie w życiu publicznym. Rozwój mediów spowodował, że politycy oraz inne osoby publiczne są o wiele bardziej rozpoznawalne i widoczne dzisiaj niż w przeszłości. To dzięki mediom afery, plotki oraz rzeczony skandale polityczne stały się swoistym „ryzykiem zawodowym” związanym z funkcjonowaniem na scenie politycznej. Niestety coraz częściej postrzega się polityków głównie przez pryzmat tych kontrowersyjnych i niezwykle pożądanых medialnie wydarzeń, co skutkuje kryzysami społecznego zaufania do władzy.

Skandale polityczne zmieniają, deformują a nawet całkowicie niszczą budowaną często latami opinię i karierę rządzących, a ich dotychczasowe osiągnięcia spychają na margines. Politycy zamieszani w skandal stają się żywym dowodem upadku zasad etycznych, moralnych i prawnych, powielając negatywny wizerunek elit politycznych. Natomiast konsekwencje wynikające z owego skandalu wpływają negatywnie na funkcjonowanie systemu politycznego.

W artykule podjęto rozważania na temat istoty skandalu politycznego oraz jego wpływu na postrzeganie polityków w Polsce. Przytoczono i opisano kilka przykładów skandali o podłożu obyczajowym, finansowym, prawnym oraz związanych ze sprawowaniem władzy.

Słowa kluczowe: skandal, polityka, politycy, media, tabloidy, portale internetowe

Summary: Controversial media events with the participation of politicians, marked as a scandal, have gained a great significance in the public life of contemporary societies, especially in the 20th and 21st centuries. Media development became a reason for higher recognition and visibility of politicians and other public figures than in the past. Due to media, rumors and political scandals have caused a “professional risk” associated with functioning in the public sphere. Unfortunately, politicians are increasingly perceived through the prism of these controversial and extremely desirable media events, which results in crises of social trust to power.

Political scandals have changed, deformed and even completely destroyed the developed opinion and career, as well as marginalized the past achievements. Politicians involved in scandal become a real proof of the collapse of ethical, moral and legal principles, duplicating the negative image of the political elite. However, the resulting consequences have a negative impact on the political system functioning.

The article highlights considerations related to the essence of political scandal and its impact on the perception of politicians in Poland. In this context, there were also presented and described selected examples of scandals on the basis of moral, financial and legal background, involving the exercise of public authority.

Keywords: scandal, politics, politicians, media, tabloids, internet portals

Żyjemy z mediami i przez media

Manuel Castells

Rozwój mediów spowodował, że osoby publiczne (w tym politycy) są dzisiaj o wiele bardziej widoczne niż jeszcze kilkanaście lat temu. Politykom coraz trudniej odcinać się od mediów, które nie są zainteresowane prezentowaniem „suchych” emocji, faktów z życia i pracy polityków. Ponadto z punktu widzenia ludzkich zachowań oraz psychologii perswazji, zainteresowanie człowieka zawsze budziło to, co kontrowersyjne, skłaniające do analizy, tajemnicze, spektakularne oraz skandalizujące¹.

Francuski aktor i piosenkarz Maurice Chevalier powiedział kiedyś, że „dawniej trzeba było być sławnym, by pozwolić sobie na skandal. Dziś trzeba skandalu, by zyskać sławę”². Z kolei japoński pisarz Ryūnosuke Akutagawa twierdził, że „jedną z cech geniusza jest talent do wywoływania skandalu”³. W związku z tym również politycy wychodząc naprzeciw potrzebom społeczeństwa (potencjalnego elektoratu) stają się czasem celowo⁴, choć częściej mimowolnie bohaterami skandali.

Pojęcie skandalu

Etymologia terminu skandal wbrew pozorom nie jest jasna, a jego definiowanie nastrocza pewne trudności. Mimo częstego używania go w języku potocznym (zwykle w pejoratywnym kontekście), w rzeczywistości pojęcie to jest o wiele bardziej skomplikowane niż mogłoby się wydawać.

Termin *scandal* po raz pierwszy pojawił się w języku angielskim dopiero w XVI wieku, choć słowo to ma o wiele dłuższą historię, sięgającą myśli greckiej i łacińskiej⁵. W języku polskim rozumienie słowa skandal wywodzi się od łacińskiego *scandalum* (skandal, oszczerstwo) i francuskiego *scandale* (skandal, zniesławienie, oszczerstwo). Według Słownika Języka Polskiego⁶ oznacza wydarzenie, które wywołuje zgorszenie i oburzenie.

Badacz komunikacji politycznej John B. Thompson współczesne skandale definiuje jako „naruszenie pewnych norm”, które wywołują reakcję innych ludzi. Skandal potrzebuje publiczności, a najsilniej przyciągają ją afery związane z władzą, polityką oraz pieniędzmi. Thompson twierdzi, że „najbardziej oczywistym aspektem skandalu jest to, że dotyczy on

¹ Por. E. Aronson, *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2001.

² Zob. <https://pl.wikiquote.org/wiki/Skandal> (dostęp: 15.09.2018).

³ Tamże.

⁴ W myśl popularnej wśród celebrytów maksymy „nieważne jak mówią ważne, żeby mówili”.

⁵ J.B. Thompson, *Skandal polityczny. Władza i jawność w epoce medialnej*, Warszawa 2010, s. 26.

⁶ *Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2575527> (dostęp: 15.09.2018).

działań bądź zdarzeń, które naruszają pewne wartości i zasady moralne lub stoją z nimi w sprzeczności⁷. Badacz zaznacza, że jakaś forma naruszenia tych norm i wartości jest warunkiem *sine qua non* do zaistnienia skandalu⁸. Należy podkreślić, że wybuchowi skandalu często towarzyszą podsycające go plotki i pogłoski. Większość skandali to wydarzenia złożone, na które składa się wiele przypadkowych okoliczności i czynników. Skandal to sytuacja, w której dochodzi do naruszenia pewnego porządku oraz złamania powszechnie aprobowanych zasad.

Media XXI wieku stworzyły nowy rodzaj jawności i widoczności. Trzeba być świadomym, że aktywna rola mediów w przypadku skandali politycznych nie ogranicza się wyłącznie do zapewnienia technicznych warunków do ujawnienia skandalu, zaś znacząco wywierają one bardzo silny wpływ na treści i sposoby komunikowania oraz postrzegania rzeczywistości⁹. Współcześnie wyróżnia się wiele rodzajów skandali, wśród których jednymi z najbardziej medialnych są te z udziałem rządzących. Bardzo istotna jest również rola mediów masowych, które zapośredniczają oraz kształtują komunikację, zwłaszcza w sferze publicznej¹⁰ stanowiąc przede wszystkim forum, na którym toczy się dyskurs polityczny.

W przypadku skandalu środki masowego przekazu odgrywają kluczową rolę. Współcześnie skandal stał się ważną cechą życia publicznego, będąc nierzadko czynnikiem determinującym bieg wydarzeń politycznych oraz losy polityków¹¹. W ciągu kilkudziesięciu lat skandal polityczny rozpowszechnił się m.in. przez zwiększającą się widoczność przywódców politycznych; zmiany w komunikacji i w kulturze dziennikarstwa oraz polityki; rosnącej legalności życia politycznego¹².

Skandal polityczny

Thompson twierdzi, że skandalem politycznym jest każdy skandal związany z przywódcą politycznym lub postacią z życia politycznego¹³. Skandal to chwila, w której „dochodzi do szczególnej koncentracji emocji, dzięki czemu ogniskuje on pewne mechanizmy walki o władzę przy użyciu takich uczuć jak: emocjonalizacja przekazu jako

⁷ J.B. Thompson, dz. cyt., s. 29.

⁸ Tamże.

⁹ Tamże.

¹⁰ Zob. więcej: T. Goban-Klas, *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004; B. Dobek-Ostrowska, *Porozumienie czy konflikt? Politycy, media i obywatele w komunikowaniu politycznym*, Warszawa–Bielsko-Biała 2009.

¹¹ J.B. Thompson, dz. cyt., s. 8.

¹² Tamże, s. 138.

¹³ Tamże, s. 118.

narzędzie perswazji politycznej oraz emocje w odbiorze, jak i w kształtowaniu wizerunku”¹⁴. Badacz podkreśla, że skandal polityczny jest specyficznym, aferogennym, emocjonalnym i skandalizującym wydarzeniem związanym z jednostkami działającymi w polu polityki. Z kolei Andrei S. Markovits i Mark Silverstein są zdania, że „cechą nadrzędną wszystkich skandali politycznych nie jest powiązanie z nimi korzyści osobistych ani wartość normatywna stawianych sobie celów, ale raczej występowanie działań zmierzających do zwiększenia władzy politycznej kosztem należytego postępowania i procedur”¹⁵. Markovits i Silverstein uważają, że skandale związane z politykami, powszechnie postrzegane jako skandale polityczne zasadniczo nimi nie są¹⁶. Obaj badacze nie kwestionują istnienia skandali o podłożu seksualnym oraz finansowym, lecz twierdzą, iż nie są one skandalami politycznymi, jeśli nie wiążą się z określonym „nadużyciem władzy, odbywającym się kosztem zasad należytego postępowania i procedur”¹⁷.

W związku z powyższym skandale polityczne są skandalami związanymi z jednostkami lub działaniami toczącymi się w polu polityki, dlatego chcąc zrozumieć przyczyny tego rodzaju skandalu trzeba poznać strukturę pola polityki¹⁸, rozumianą jako miejsce działalności i interakcji związane z dochodzeniem do władzy politycznej oraz jej sprawowaniem¹⁹. Kamila Miłkowska-Samul podkreśla zaś, że „skandal polityczny stanowi niezwykle skuteczną formę walki o władzę symboliczną, w której podstawową taktyką jest zniszczenie kapitału symbolicznego rywala, obejmującego jego dobre imię, prestiż i szacunek”²⁰.

W literaturze przedmiotu występuje duża różnorodność skandali politycznych, w których każdy posiada swoje cechy charakterystyczne i przebiega w konkretnych warunkach. Jednakże najczęściej za Johnem B. Thompsonem wymienia się:

- skandale o podłożu seksualnym w polityce, gdzie cechą determinującą jest fakt, iż wiąże się on z publicznym ujawnieniem dyskusyjnych poczynań polityków, które naruszają obowiązujące normy prawne, społeczne, etyczne czy moralne.

- skandale finansowe w polityce, które odnoszą się do naruszeń zasad i konsekwencji regulujących wykorzystywanie zasobów ekonomicznych powierzonych w ramach

¹⁴ K. Miłkowska-Samul, *Emocje a skandal polityczny. O sposobach wykorzystania emocji w dyskursie politycznym*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9, nr 2, s. 165, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume22/PSJ_9_2.pdf (dostęp: 15.09.2018).

¹⁵ A.S. Markovits, M. Silverstein, *Introduction: Power and Process in Liberal Democracies*, w: *The Politics of Scandal: Power and Process in Liberal Democracies*, red. A.S. Markovits, M. Silverstein, New York 1988, s. 6; cyt. za: J. B. Thompson, dz. cyt., s. 120.

¹⁶ Tamże.

¹⁷ Tamże.

¹⁸ Tamże, s. 124.

¹⁹ Tamże, s. 125.

²⁰ K. Miłkowska-Samul, dz. cyt., s. 180.

sprawowania władzy²¹. Skandale finansowe wynikają z niewłaściwego (niezgodnego z prawem) wykorzystywania środków pieniężnych.

- skandale związane ze sprawowaniem władzy²², które Thompson określa mianem najbardziej krystalicznych form skandali politycznych. Wynika to z faktu że skandale polityczne mogą mieć związek np. z nielegalnymi transakcjami finansowymi, ale nie stanowią one ich źródła.

Ponadto wskazać można jeszcze np. skandale obyczajowe, które według Kamili Miłkowskiej-Samul „wynikają z naruszenia społecznie przyjętych zasad i wartości”, m.in. przez „zachowania, takie jak niewierność małżeńska, korzystanie z prostytutki, utrzymywanie kontaktów seksualnych z nieletnimi”²³.

Bulwersujące skandale, afery polityczne, sensacje obyczajowe oraz plotki wprawiają w ruch karuzelę domysłów i debaty publiczne, jednak tylko niektóre skandale trwale zmieniają otaczającą nas rzeczywistość. Współczesna debata publiczna, mimo opinii skandalizującej, jest dziś rzeczywiście bardziej „skandaliczna” niż kiedykolwiek wcześniej, co ma związek z tym, że bezsprzecznie zmienił się środek ciężkości i horyzont tego, co staje się i o czym dowiaduje się publiczność²⁴. Natomiast konkurujące ze sobą media zacierają cienką granicę między tym co prywatne a tym, co publiczne. W polityce skandale można podzielić na te powodowane przez samych polityków, jak i takie, w których rządzący występują mimowolnie, zwykle wbrew swojej woli.

John B. Thompson przekonuje, że większość skandali medialnych (w tym politycznych) podlega czterem fazom²⁵, z czego pierwszy etap stanowi tzw. faza przed skandalem, kiedy ujawnione zostają pierwsze wyniki „śledztwa”. Druga odsłona to faza skandalu właściwego, połączona z uruchomieniem reakcji np. w postaci ustosunkowania się do ujawnionych danych, przy jednoczesnej konfrontacji stron zaangażowanych w skandal. Trzecia faza stanowi kulminację, gdy bohater skandalu pod presją mediów lub innych instytucji przyznaje się do winy. Natomiast czwarta faza dotyczy długofalowych skutków skandalu.

Choć nadużycia władzy stanowią podstawę wielu skandali politycznych to nie są ich jedynymi powodami, ponieważ media cyklicznie informują o skandalach politycznych wywołanych np. przez seksafery czy nieprawidłowości finansowe. Skandale polityczne

²¹ J. B. Thompson, dz. cyt., s. 154.

²² Łączący się z jej nadużyciem oraz cechujący się wykorzystywaniem zajmowanej pozycji i stanowiska do czynów niezgodnych z prawem.

²³ Tamże, s. 165.

²⁴ M. Nowicka, *Krótkie życie skandalu*, „Wiedza i życie” 2015, nr 8, s. <https://www.wiz.pl/8,1737.html> (dostęp: 15.09.2018).

²⁵ Tamże.

powszechnie stały się walką o władzę symboliczną, toczącą się na medialnej scenie współczesnej polityki.

Przykłady skandali politycznych

W latach 90. XX wieku, gdy na polskim rynku medialnym nie było jeszcze tabloidów oraz plotkarskich portali internetowych, książka „Erotyczne immunitety. Pamiętnik Anastazji P.”²⁶ wstrząsnęła opinią publiczną a jej „autorka”²⁷ stała się bohaterką jednego z największych skandali polityczno-obyczajowych w Polsce.

Marzena Domaros (pod pseudonimem Anastazji Potockiej) w słynnej i do dzisiaj budzącej wiele emocji książce szczegółowo opisała swoje domniemane stosunki płciowe z Leszkiem Millerem (nazywając go „świątynnym kochankiem” i dokładnie przedstawiając szczegóły anatomii jego ciała), Aleksandrem Kwaśniewskim oraz Andrzejem Kernem (oskarżając go o gwałt²⁸, którego nigdy nie udowodniła)²⁹. Ponadto twierdziła, że flirtowała m.in. z Jackiem Kuroniem; polski sejm przedstawiła jako miejsce seksualnej przemocy oraz wielu rozrywek. Domaros swoim pamiętnikiem chciała wzbudzić zainteresowanie mediów i zyskać popularność, co jej się udało. Kobieta miała „obnażyć” tajemnice najważniejszych ludzi w państwie. O jej rzekomych miłosnych podbojach i intymnych związkach z politykami przez wiele lat rozpisywały się media w całym kraju. Choć nadal nie wiadomo, ile rzeczywiście prawdy było w słynnych opowieściach „Anastazji P.”, był to bezsprzecznie wielki skandal, którego fabuła przypominała film sensacyjny.

Kolejną kontrowersję wywołał artykuł opublikowany pod koniec 2006 r. w „Gazecie Wyborczej” zatytułowany „Praca za seks w Samoobronie”. W tekście wprost napisano, że w partii politycznej Andrzeja Leppera wymuszano usługi seksualne w zamian za obietnicę uzyskania i utrzymania pracy oraz ewentualnego awansu. Wynikało to z faktu, że niemal w jednej chwili życie seksualne polityków Samoobrony stało się sprawą publiczną ponieważ jak wskazuje Anna Dąbrowska, nastąpiła tzw. seksualizacja kultury politycznej, która

²⁶ Zob. M. Domaros, *Erotyczne immunitety. Pamiętnik Anastazji P.*, [bmw] 1992.

²⁷ W rzeczywistości książka napisana została przez dziennikarza Jerzego Skoczylasa.

²⁸ Czemu ówczesny wicemarszałek Sejmu stanowczo temu zaprzeczył.

²⁹ Jednakże jej bohaterowie niechętnie odnosili się do zarzutów. Aleksander Kwaśniewski oraz Leszek Miller w ogóle nie komentowali sprawy, Andrzej Kern twierdził, że autorka nawet nie zasługuje na to, by się z nią procesować, jedynie Niesiołowski walczył przed sądem. Zob. R. Naturski, *Seks i polityka, czyli tajemnice Anastazji P.*, <https://kobieta.wp.pl/seks-i-polityka-czyli-tajemnice-anastazji-p-6004640199140481a> (dostęp: 15.09.2018).

przestała być „zjawiskiem dotyczącym jedynie zainteresowanych, przede wszystkim z powodu rozwoju środków masowego przekazu”³⁰.

Tzw. seksaferę ujawniła działająca w Samoobronie Aneta Krawczyk, która twierdziła, że „karierę” w partii mogła zrobić tylko w zamian za czynione usługi seksualne prezesowi Andrzejowi Lepperowi oraz posłowi Stanisławowi Łyżwińskiemu³¹. Krawczyk twierdziła, że jej zarobki wzrosły tylko i wyłącznie dlatego, że godziła się na współzycie ze swoimi pracodawcami. Kobieta w kolejnych wywiadach opowiadała o brutalności obu polityków, oskarżając ich o poniżanie i zastraszanie, nie tylko jej, ale też wielu kobiet w partii. Afera ta wywołała duży skandal polityczny, w którym Krawczyk obrzucała oskarżeniami Leppera i Łyżwińskiego, zaś ci używali w stosunku do niej obraźliwych słów, deprecjonując jej umiejętności i pracę. Nieprzyzwoite i naganne zachowania niektórych polityków Samoobrony oraz insynuacje i oskarżenia Anety Krawczyk doprowadziły do postępowania karnego, w którym obydwaj politycy usłyszeli długą listę zarzutów³². Ponadto według wielu komentatorów politycznych, ujawnienie seksafery w Samoobronie oraz jej konsekwencje spowodowały początek rozpadu partii Andrzeja Leppera.

Mimo wielu przykładów skandali politycznych o podłożu seksualnym, związanych ze sprawowaniem władzy, autorka jest zdania, że afery noszące znamiona skandali politycznych o podłożu finansowym oraz obyczajowym są najczęściej ujawnianymi rodzajami skandali w polskiej polityce. Wystarczy przytoczyć kilka przykładów.

W 2002 r., wybuchła tzw. afera Rywina, ujawniająca ogromną skalę korupcji oraz niejasnych powiązań między światem polityki i biznesu. W konsekwencji głównym aktorom tego skandalu postawiono zarzuty karne. Podobne kontrowersje, szok i oburzenie opinii publicznej wywołały skandale, z udziałem polityków, jak np. afery: „taśmowa”, „hazardowa”, „podśluchowa” czy „madrycka”. Z kolei do skandali obyczajowych (z polityką w tle) zaliczyć można m.in. „afere samolotową” z posłem Janem Marią Rokitą, którego w związku z kontrowersyjnym zachowaniem wyprowadzono siłą z samolotu czy skandal z senatorem Krzysztofem Piesiewiczem³³, któremu zarzucano m.in. uzależnienie od środków odurzających.

³⁰ A. Dąbrowska, *Zacieranie się granic między sferą prywatną i publiczną. Seksafera w „Samoobronie”*, w: *Ideologie codzienności*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław 2009, s. 43.

³¹ *Seks-afery w Samoobronie*, <https://wiadomosci.onet.pl/seks-afery-w-samoobronie/xpdkf> (dostęp: 15.09.2018).

³² Dotyczącego m.in. oferowania korzyści majątkowych w zamian za korzyść seksualną, zmuszania Anety Krawczyk oraz dwóch innych kobiet do usług seksualnych, nakłanianie do aborcji itd.

³³ „Super Express” opublikował artykuł wraz z okładką, na której przedstawiono senatora Piesiewicza odzianego w sukienkę oraz zażywającego bliżej niezidentyfikowany proszek, który według dziennikarzy tabloidu przypominał środki odurzające.

Wszystkie przytoczone skandale polityczne mocno nadszarpięły wizerunek konkretnych polityków oraz negatywnie wpłynęły na postrzeganie całej grupy politycznej. Jak pokazują ww. przykłady skandal okazuje się pewnego rodzaju testem na wiarygodność polityki i zaufania do rządzących.

Podsumowanie

Aferogenne wydarzenia medialne z udziałem polityków, napiętnowane jako skandal, które jeszcze ćwierć wieku temu wzbudzały kontrowersje, obecnie nie wywołują już tak silnych emocji, ponieważ zostały na przestrzeni lat częściowo zaakceptowane. Przyzwyczajenie się do stale przesuwających granic w zachowaniu elit politycznych spowodowało, że politycy sięgają po coraz to nowsze zabiegi, które pozwalają im zwracać na siebie uwagę, zaciekawiać lub dziwić a nawet konsternować społeczeństwo³⁴. Tym bardziej, że procesy umasowienia, komercjalizacji i tabloidyzacji wielu sfer życia powodują, że domagają się one materiałów wzbudzających silne emocje, które przyciągną widzów, słuchaczy lub czytelników. Ponadto społeczeństwo samo także wykazuje zainteresowanie skandalami z udziałem polityków³⁵. Potwierdzeniem tego jest teza Krystiana Daniela, że dominują dziś głównie „skandale o podłożu dyskredytacyjnym”³⁶. Daniel podkreśla, że „kreacja wizerunku skandalisty dokonuje się poprzez własną, świadomą działalność i/lub przypisaną rolę w ramach struktury partyjnej”³⁷.

Zainteresowanie ludzi często budzi to, co kontrowersyjne, tajemnicze, sensacyjne i skandalizujące. Politycy chcąc wyjść naprzeciw oczekiwaniom wyborców dokonują, zamiennie z mediami, selekcji informacji nastawionej przede wszystkim na to, co kontrowersyjne, ekscentryczne, nieszablonowe i drastyczne. I choć sporo ryzykują stając się bohaterami skandali to na pewno zyskują rozpoznawalność (choć niekoniecznie w dobrym znaczeniu) i większą sławę. Z jednej strony sami, celowo są sprawcami afer i skandali, a z drugiej przedstawiają się jako ofiary nagonki medialnej, trafiając na pierwsze strony gazet nie z własnej woli.

Mimo różnic w definiowaniu, wszystkie rodzaje skandali politycznych są swoistą „walką społeczną” prowadzoną w przestrzeni publicznej. Współcześnie wszystkie osoby

³⁴ Zob. więcej: E. Pietrzyk-Zieniewicz, *Perswazja – język mediów*, w: *Scena polityczna i media: miraż sukcesu, ryzyko autoprezentacji*, red. E. Pietrzyk-Zieniewicz, Warszawa 2004, ss. 11-32.

³⁵ Przykładem tego mogą być wysokie wyniki sprzedaży książki przywoływanej „Anastazji P.”. Kontrowersyjna publikacja sprzedała się w nakładzie ponad 400 tysięcy egzemplarzy, stając się bestsellerem.

³⁶ K. Daniel, *Wykorzystywanie skandalu do tworzenia wizerunku przez polityków*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2016, nr 49, s. 105.

³⁷ Tamże, s. 107.

sprawujące funkcje polityczne istnieją w środowisku informacyjnym, czyli medialnym. W związku z tym skandale polityczne wpisane są w tzw. ryzyko zawodowe polityków. Skandale polityczne można postrzegać jako specyficzny sposób kreowania swojej kariery i kształtowania wizerunku. Mimo wielu kontrowersji nadal są najpopularniejszą oraz najszybszą metodą przyciągania uwagi mediów oraz ich odbiorców. Trzeba jednak pamiętać, iż posługiwanie się skandalami niesie za sobą spore konsekwencje, związane przede wszystkim z charakterystycznym postrzeganiem konkretnego polityka czy ugrupowania politycznego a w konsekwencji całej elity politycznej.

Michał Drożdż podkreśla, że polityki i mediów nie można oderwać od wartości i etyki, ponieważ mogą się wtedy stać źródłem destrukcji podstawowych wartości ludzkich oraz być zagrożeniem dla społeczeństwa³⁸. Zaś Anna Szwed uważa, że „wraz ze zmianą jakości polityki ewaluuje nie tylko jej treści czy fundamenty, lecz również metody budowania wizerunku polityka”³⁹, co związane jest to z trywializacją, mediatyzacją, sensacyjnością, tabloidyzacją i celebrytyzacją polityki, za co odpowiedzialność ponoszą doradcy polityczni, środki masowego przekazu oraz sami politycy, uczestniczący w kreowaniu, sterowaniu i kontrolowaniu obrazu polityki⁴⁰.

Współczesny język mediów wpisuje się w negatywne tendencje politycznych *show*, stanowiących istotny składnik dzisiejszej kultury masowej. Należy pamiętać, że choć przekaz polityczny w mediach jest odbiciem pewnej rzeczywistości, to może on być również zniekształconym, subiektywnym obrazem przedstawionym przez dane medium⁴¹. Podobnie jest ze skandalami, gdzie głównymi bohaterami są politycy. Obraz, który wyłania się ze skandali z ich udziałem, nigdy nie jest jednoznaczny i łatwy do zdefiniowania⁴². Ponadto rozbudowana definicja pojęcia skandalu politycznego uzmysławia jego złożoność. Skandale polityczne silnie oddziałują na samych polityków, ale przede wszystkim wpływają na postrzeganie ich przez społeczeństwo.

Największym problemem jest to czy media oraz politycy działają odpowiedzialnie, w dobrej wierze i prawdzie. Oczywiście najlepiej byłoby, gdyby wszelkie działania polityków i mediów były skorelowane i oparte na solidnych fundamentach etycznych. Jednak trzeba

³⁸ M. Drożdż, „Być” to znaczy być w mediach – aksjologiczny wymiar medialnej „produkcji” wizerunków polityków, w: *Za kulisami spektaklu. Medialne wizerunki polityki*, red. M. Sokołowski, Toruń 2009, s. 53.

³⁹ A. Szwed, *Wydarzenia medialne jako element budowania wizerunku polityka*, w: *Media i polityka. Relacje i współzależności*, red. M. Adamik-Szysiak, Lublin 2014, s. 291.

⁴⁰ Tamże.

⁴¹ Ł. Jakubowski, *Media jako kanał obiektywnego przekazu politycznego. Fikcja czy rzeczywistość*, w: *Polityka w mediach*, red. M. Butkiewicz, G. Łęcki, P. Płatek, Warszawa 2016, s. 220.

⁴² Zob. więcej: P. Pawełczyk, *The impact of scandal on public opinion*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2014, nr 3, s. 45-55.

mieć świadomość realiów współczesności. Media, mimo swoich ogromnych możliwości oraz siły oddziaływania, są przede wszystkim środkami, narzędziami oraz instrumentami w rękach polityków, którzy mogą je wykorzystać w dobrym lub złym celu.

Bibliografia:

- Aronson E., *Człowiek istota społeczna*, Warszawa 2001.
- Daniel K., *Wykorzystywanie skandalu do tworzenia wizerunku przez polityków*, „Athenaeum. Polskie Studia Politologiczne” 2016, nr 49, s. 97-109.
- Dąbrowska A., *Zacieranie się granic między sferą prywatną i publiczną. Seksafera w „Samoobronie”*, w: *Ideologie codzienności*, red. I. Kamińska-Szmaj, T. Piekot, M. Poprawa, Wrocław 2009, s. 43-47.
- Dobek-Ostrowska B., *Porozumienie czy konflikt? Politycy, media i obywatele w komunikowaniu politycznym*, Warszawa-Bielsko-Biała 2009.
- Domaros M., *Erotyczne immunitety. Pamiętnik Anastazji P.*, [bmw] 1992.
- Drożdż M., „Być” to znaczy być w mediach – aksjologiczny wymiar medialnej „produkcji” wizerunków polityków, w: *Za kulisami spektaklu. Medialne wizerunki polityki*, red. M. Sokołowski, Toruń 2009, s. 53-71.
- Goban-Klas T., *Media i komunikowanie masowe: teorie i analizy prasy, radia, telewizji i Internetu*, Warszawa 2004.
- <https://pl.wikiquote.org/wiki/Skandal> (dostęp: 15.09.2018).
- Jakubowski Ł., *Media jako kanał obiektywnego przekazu politycznego. Fikcja czy rzeczywistość*, w: *Polityka w mediach*, red. M. Butkiewicz, G. Łęcki, P. Płatek, Warszawa 2016, s. 219-231.
- Markovits A.S., Silverstein M., *Introduction: Power and Process in Liberal Democracies*, w: *The Politics of Scandal: Power and Process in Liberal Democracies*, red. A.S. Markovits, M. Silverstein, New York 1988.
- Miłkowska-Samul K., *Emocje a skandal polityczny. O sposobach wykorzystania emocji w dyskursie politycznym*, „Przegląd Socjologii Jakościowej” 2013, t. 9, nr 2, s. 164-183, http://www.qualitativesociologyreview.org/PL/Volume22/PSJ_9_2.pdf (dostęp: 15.09.2018).
- Natorski R., *Seks i polityka, czyli tajemnice Anastazji P.*, <https://kobieta.wp.pl/seks-i-polityka-czyli-tajemnice-anastazji-p-6004640199140481a> (dostęp: 15.09.2018).
- Nowicka M., *Krótkie życie skandalu*, „Wiedza i życie” 2015, nr 8, s. <https://www.wiz.pl/8,1737.html> (dostęp: 15.09.2018).
- Pawełczyk P., *The impact of scandal on public opinion*, „Środkowoeuropejskie Studia Polityczne” 2014, nr 3, s. 45-55.
- Pietrzyk-Zieniewicz E., *Perswazja – język mediów*, w: *Scena polityczna i media: miraż sukcesu, ryzyko autoprezentacji*, red. E. Pietrzyk-Zieniewicz, Warszawa 2004, ss. 11-32.
- Seks-afera w Samoobronie*, <https://wiadomosci.onet.pl/seks-afera-w-samoobronie/xpdkf> (dostęp: 15.09.2018).
- Słownik Języka Polskiego PWN*, <https://sjp.pwn.pl/sjp/;2575527> (dostęp: 15.09.2018).
- Szwed A., *Wydarzenia medialne jako element budowania wizerunku polityka*, w: *Media i polityka. Relacje i współzależności*, red. M. Adamik-Szysiak, Lublin 2014, s. 291-309.
- Thompson J.B., *Skandal polityczny. Władza i jawność w epoce medialnej*, Warszawa 2010.